

KUJAWSKO-POMORSKI
PRZEGLĄD OŚWIATOWY

UczMy

ISSN 2300-830X

XI - XII 2023

Nr 5(52)

PRZEMOC POD LUPĄ

KUJAWSKO-POMORSKIE CENTRUM EDUKACJI NAUCZYCIELI W BYDGOSZCZY

NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA 2023/2024

WRZESIEŃ

- Edukacyjny Escape Room - Andrzej Szwalbe
- Sztuka bycia i obycia, savoir-vivre na co dzień (K)

PAŹDZIERNIK

- VII Festiwal Zdrowego Stylu Życia (K)
- Jak pomóc uczniowi zrozumieć technologię? (K)

LISTOPAD

- Debata o ocenianiu
- Absolwent szkoły branżowej na rynku pracy (K)
- Terapia poprzez sztukę (K)
- Procedura Niebieskiej Karty (K)

GRUDZIEŃ

- Sztuczna inteligencja w służbie edukacji (K)
- Savoir-vivre na co dzień (K)

STYCZEŃ

- Służby mundurowe dla nauczycieli (K)
- Nierówni na starcie (K)

LUTY

- Jakie ocenianie pomaga w uczeniu (się)? (K)
- Otwarcie o zdrowiu psychicznym - Kampania Młode Głowy (K)

MARZEC

- Próbną maturą z matematyki
- Światowy Tydzień Mózgu (K)

KWIECIEŃ

- Uczeń doświadczony migracyjnie - praktyki edukacyjne wspierające integrację (K)
- Kiermasz pomysłów edukacyjnych (K)
- Forum wymiany doświadczeń NAUCZYCIELE - NAUCZYCIELOM

MAJ

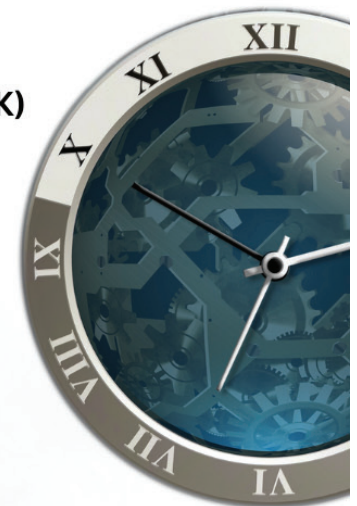
- Psychoseksualność dzieci (K)
- Szkoła - Uczelnia - Pracodawca (K)

CZERWIEC

- Igrzyska Lekkoatletyczne dla Nauczycieli i Pracowników Oświaty

CAŁY ROK

- Edukacyjny projekt ekologiczny WAGA ŚRODOWISKA
- Bąbel Matematyczny
- Wspomaganie Szkół i Przedszkoli w Rozwoju

WIĘCEJ

Koordynator:

Michał Babiarczyk
Urząd Marszałkowski Województwa
Kujawsko-Pomorskiego

Redaktorzy:

Dorota Łańcucka
KPCEN we Włocławku

Danuta Potręć
KPCEN w Toruniu

Anna Rupińska
KPCEN w Bydgoszczy

Zespół redakcyjny:

Katarzyna Karska-Rasmus
Ewa Kondrat
Anna Puścińska
Tadeusz Wański
(projekt okładki)

Korekta:

Anna Rupińska

Opracowanie graficzne i skład:

Monika Lis

Przyjmowanie materiałów:

e-mail: d.lancucka@cen.info.pl
e-mail: Danuta.Potrec@kpcen-torun.edu.pl
e-mail: anna.rupinska@cen.bydgoszcz.pl

Wydawca:

Kujawsko-Pomorskie Centrum
Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy
Kujawsko-Pomorskie Centrum
Edukacji Nauczycieli w Toruniu
Kujawsko-Pomorskie Centrum
Edukacji Nauczycieli we Włocławku

Skład i druk:

Kujawsko-Pomorskie Centrum
Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy
ul. Jagiellońska 9, 85-067 Bydgoszcz

*Redakcja zastrzega sobie prawo
adiustowania i skracania tekstów
oraz niezwracania materiałów*

Na okładce:

Canva dla Edukacji

Czasopismo *UczMy*

PRZEMOC POD LUPĄ

Katarzyna Zawacka	
<i>Przemoc w szkole – zadania pracowników szkoły</i>	5
Marta Wieczorek	
<i>Oczy szeroko zamknięte</i>	7
Agnieszka Kowalska	
<i>Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej wobec przemocy rówieśniczej</i>	9
Justyna Miklaszewska	
<i>Łosiu pod lupą</i>	12
Milena Burdach-Szydłowska	
<i>O samookaleczaniu słów kilka</i>	13
Anna Szymańska	
<i>O przemocy i agresji w szkole na przykładzie percepcji zjawiska przez uczniów Zespołu Szkół Budowlanych im. generała Władysława Sikorskiego w Inowrocławiu</i>	16
Alicja Pawlikowska	
<i>Gaslighting – walka o rzeczywistość</i>	20
Joanna Piernikowska-Smaga	
<i>Zaplątani w sieć. O sposobie rozwiązywania problemu cyberprzemocy wśród nastolatków</i>	21
Konrad Trokowski	
<i>Oczekiwania i ambicje uczniowskie i rodzicielskie a rzeczywistość</i>	24
Izabela Nowakowska	
<i>Porozumienie bez przemocy</i>	26
Hanna Kaźmierczak	
<i>Warsztaty dla rodziców z Pozytywnej Dyscypliny</i>	28

REGIONALNE OKNO

Dariusz Koziński	
<i>Jubileusz 20-lecia Koła Naukowego Historyków „Samochodówki” 2003-2023</i>	29

OBLICZA EDUKACJI

Robert Preus	
<i>Sztuczna inteligencja. O tym warto rozmawiać w szkole</i>	31
Jakub Błaszak	
<i>Atomy Wiedzy - CERN</i>	36
Wojciech Konarski, Maciej Leciejewski, Kazimierz Mikulski, Adam Wnorowski	
<i>Program LABORATORIA PRZYSZŁOŚCI w kontekście proksemiki – pierwsze wyniki uzyskane z ankiety skierowanej do szkół</i>	38
Danuta Frankowska	
<i>Kontrole w placówkach oświatowych w zakresie bezpieczeństwa - cz. II</i>	39
Wiesława Tomasiak-Wyszyńska	
<i>Oprzyjmy się bylejakości</i>	42

Z PRAKTYKI NAUCZYCIELA

dr Małgorzata Krzeczowska	
<i>Gra(MY) – nauka przez zabawę</i>	43
Anna Dębińska	
<i>Jak stworzyć edukacyjny escape room?</i>	45
Jarosław Milewski	
<i>Studio Nagraniowe w Szkole Podstawowej nr 3 w Lipnie</i>	47
Beata Trawińska	
<i>„Dobry Przedszkolak” – kształtowanie postaw społecznych w oparciu o program własny pt. „Pomocna Dłoń”</i>	48
Sylvia Karwowska, Aneta Zięcina	
<i>Sprawne ciało – sprawny mózg</i>	50
Magdalena Sapińska, Małgorzata Myszkowska	
<i>Wykorzystanie technologii multimedialnej w edukacji dzieci przedszkolnych</i>	51
dr Aleksandra Stolarczyk	
<i>Poezję każdy czytać może... i rozumieć też</i>	53
Beata Grabas	
<i>Wpływ wychowania muzycznego na rozwój dziecka</i>	55
Anna Rupińska	
<i>Od redakcji</i>	57

BIBLIOTEKI PEDAGOGICZNE DLA EDUKACJI

Paulina Majnsner	
<i>Przemoc pod lupą - zestawienie bibliograficzne w wyborze</i>	58

Szanowni Państwo

W numerze listopadowo-grudniowym „UczMy” autorzy artykułów podjęli niezwykle ważny, a zarazem bolesny i trudny, temat przemocy w szkole. I jak zawsze przeanalizowali ten szkolno-społeczny problem bardzo szeroko i dogłębnie – od przedszkola po szkołę średnią, od przemocy fizycznej po nękanie w Internecie. Znajdziemy tu również teksty dotyczące autoagresji (Milena Burdach-Szydłowska z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Toruniu) oraz przemocy, jakiej doświadczają w szkole nauczyciele (Konrad Trokowski ze Szkoły Podstawowej w Kowalewie Pomorskim).

Spośród tych wszystkich groźnych, wymagających zdiagnozowania oraz poszukiwania sposobów ich rozwiązania zjawisk chciałbym zwrócić Państwa uwagę szczególnie na jedno. Jest to przemoc wobec uczniów szkół podstawowych. Dlaczego? Najnowsze badania Fundacji „Dajemy Dzieciom Siłę” alarmują, że przemocy rówieśniczej doświadczy w swoim życiu połowa młodych ludzi” – zaznacza Agnieszka Kowalska ze Szkoły Podstawowej nr 8 w Inowrocławiu.

Problem tkwi w tym, że osoby dorosłe (a więc również nauczyciele) oraz uczniowie szkół średnich wobec nękania – czy to ze strony przełożonych, czy innych uczniów – mogą ostatecznie ratować się „ucieczką”. Zmienić szkołę, pracę, odejść z toksycznego środowiska. Choć to świadczy niestety o bezradności wobec przemocy i też nie jest najlepszym rozwiązaniem.

Uczeń szkoły podstawowej takiej możliwości nie ma. Nie może przerwać edukacji, zanim nie uzyska świadectwa ukończenia ósmej klasy. Szkoła staje się więc dla niego pułapką. Oczywiście, jeżeli powie o swoich problemach rodzicom, nauczycielom, pedagogom, może liczyć na pomoc i ewentualną zmianę szkoły na inną, w której trafi na taki sam system hierarchii. I nie chodzi tu tylko o zależność od nauczycieli czy wychowawców, ale także innych uczniów. Jest ona spowodowana przede wszystkim różnicą wieku, wzrostu, siły czy też kształtujących się cech osobowości młodych ludzi. O tym wszystkim mówi psycholog Sylwia Kita.

Niepokoi, jak wiele dzieci, co podkreśla Katarzyna Zawacka z KPCEN we Włocławku, nie mówi nikomu o swoich problemach. Boją się zemsty sprawcy, nie wierzą w możliwość pomocy i zmianę sytuacji, myślą, że nikt im nie uwierzy. Najczęściej czują się samotni, a rówieśnicy mówią o nich, że są inni i trudno ich polubić. Bywa, że podobnie sądzą i nauczyciele. A to tylko pogłębia samotność i bezbronność, bo ich prześladowcy doskonale wyczuwają pustkę, w jakiej znalazły się ofiary ich szykan. A przecież z badań wynika, że gdy choć jedna osoba stanie w obronie takiego prześladowanego ucznia, to prawdopodobieństwo kontynuowania nękania zmniejsza się o połowę.

*Jakie jest więc wyjście z tej sytuacji, w której dzieci cierpią w milczeniu? Cóż, cierpienie po grecku to *empátheia*. I od tego właśnie słowa powstał psychologiczny termin *empatia* – współodczuwanie, umiejętność rozpoznawania myśli i uczuć innych i reagowanie na nie odpowiednią emocją.*

Dlatego, moim zdaniem, mimo stresu z powodu przepracowania czy problemów wychowawczych, nauczyciel powinien być przede wszystkim ważnym przyjacielem uczniów. Kimś, kto chce i potrafi ich zrozumieć. Tak jak marzył o tym Edward Stachura:

*Rozdzierający jak tygrysa pazur
Antylopy plecy jest smutek człowieczy
Nie brookliński most ale przemienić
W jasny nowy dzień
Najsmutniejszą noc
To jest dopiero coś.*

*Piotr Calbecki
Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego*

**W następnym numerze
Nie ma życia bez wody**

Przemoc w szkole – zadania pracowników szkoły

Niemal codziennie media informują nas o przypadkach przemocy, której ofiarami są uczniowie. Zarówno przemocy dziejącej się w rodzinie, jak również aktów przemocy dokonywanych przez rówieśników. Nierzadko akty agresji, której doświadczają dzieci i młodzież, prowadzą do tragicznych skutków. Zawsze wtedy pytamy: czy można było temu zapobiec? Czy zrobiono wszystko, aby mu pomóc?

Aby jak najrzadziej zadawać sobie takie pytania, warto jeszcze raz „przyjrzeć się przez lupę” aktom przemocy, której doświadczają uczniowie i przypomnieć zadania, jakie stoją przed pracownikami oświaty, i być może zweryfikować i poprawić skuteczność podejmowanych działań. Uważam, że na przemoc w szkole należy spojrzeć w odniesieniu do dwóch obszarów: przemocy, której doświadczają uczniowie w rodzinie od osób bliskich oraz różnych form aktów agresji i przemocy ze strony rówieśników. W zależności od tego, jakiego obszaru przemoc dotyczy, różne są obowiązki i działania spoczywające na pracownikach oświaty. Najważniejsze, że każdy akt przemocy musi spotkać się ze stanowczą reakcją ze strony pracowników szkoły.

W rozpoznawaniu sytuacji przemocy w szkole bardzo ważna jest obserwacja zachowań ucznia dokonywana przez nauczycieli i rodziców, ponieważ uczniowie-ofiary przemocy niechętnie mówią o tym swoim opiekunom.

Pamiętajmy o tym, że kiedy zauważamy, że nasz uczeń może być ofiarą przemocy ze strony bliskich, pomocną w podjęciu działań na rzecz krzywdzonego ucznia jest możliwość uruchomienia procedury Niebieskiej Karty. Czynności te szczegółowo opisuje Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieska Karta” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”. We wnioskach opracowanej w 2020

roku na zlecenie samorządu województwa kujawsko-pomorskiego „Diagnozie zjawiska przemocy w rodzinie oraz lokalnych potrzeb w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie kujawsko-pomorskim” podkreślane jest, że mimo wzrostu zjawiska przemocy w rodzinie „szczególnie niepokojąca wydaje się niska aktywność szkół i placówek ochrony zdrowia(...)”¹ w wypełnianiu formularzy rozpoczynających procedurę Niebieskiej Karty. Jeśli podejrzewamy, że uczeń może być krzywdzony, ważne jest, aby w działania pomocowe zaangażowany był zespół nauczycieli i szkolnych specjalistów, którzy wspólnie mogą omówić zauważone, istotne elementy objawów i zachowań dziecka świadczących o przemocy wobec niego. Współpraca w zespole pozwoli na pozbycie się lęku, który może towarzyszyć pojedynczemu nauczycielowi: „czy nie skrzywdzę dziecka i jego rodziny”, czy „może źle interpretuję pewne zachowania ucznia?”. Najważniejszym zadaniem nauczycieli wydaje się być otwartość i uważność na pojawiające się zachowania i objawy u uczniów. Warto pamiętać, że u dziecka krzywdzonego występują nie tylko objawy fizyczne przemocy, które możemy zauważyć, a więc zasinienia czy często pojawiające się zadrapania, rany. „Z reguły u dziecka krzywdzonego występuje kilka-kilkanaście objawów widocznych w wymienionych czterech sferach rozwojowych. Występowanie pojedynczego objawu nie musi oznaczać, że dziecko jest krzywdzone. Niektóre z opisanych zachowań są charakterystyczne i normalne dla poszczególnych etapów rozwojowych, dlatego należy uwzględnić ten aspekt podczas obserwacji”² Myślę, że warto jeszcze raz przypomnieć sobie w szkołach,

1. Wojewódzki program przeciwdziałania przemocy w rodzinie dla województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021 – 2026, s.7, <http://niebieskalinia.kujawsko-pomorskie.pl/sprawozdania-raporty--statystyki--prezentacje-multimedialne.42,11.html>, dostęp 3.09.23 r.

2. Fenik-Gaberle K., Kałucka R.: Przemoc w rodzinie-działania pracowników oświaty, ORE, Warszawa 2016, s. 7.

jakie jeszcze objawy mogą świadczyć o aktach przemocy w rodzinie wobec uczniów, aby rozwiązać wątpliwości i nie bać się podjęcia działań rozpoczynających procedurę Niebieskiej Karty. Pomocą dla zespołu pedagogicznego w podejmowaniu działań mogą być „kwestionariusze oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka oraz propozycje algorytmu postępowania w przypadku podejrzenia przemocy”³. Patrząc na zadania, które wyznaczone są pracownikom oświaty w związku z mogącą pojawiać się przemocą w rodzinie, ważne jest, abyśmy pamiętali, że nie tylko prawnie, ale i moralnie zobligowani jesteśmy do reagowania na przemoc w rodzinie. Działania zespołowe mogą być skuteczniejsze dzięki narzędziom pomocnym we wspieraniu nas w reagowaniu na pojawiające się sytuacje. Ważna jest świadomość, że aby wzmocnić nasze działanie, potrzebna jest współpraca w zespole, wykorzystywanie własnej wiedzy oraz narzędzi, które pomogą w rozpoczęciu procedur pomocowych na rzecz krzywdzonego dziecka.

Praca zespołu i reagowanie na wszelkie przejawy mogące świadczyć o przemocy ważne są również w sytuacji, kiedy agresji i przemocy dopuszczają się rówieśnicy. Przemoc rówieśnicza może przybierać bowiem różne formy: od fizycznej, słownej, przez relacyjną czy cyberprzemoc. W literaturze badającej i opisującej przemoc rówieśniczą można znaleźć opisy zachowań uczniów, które wyjaśniają, czy mamy do czynienia z sytuacją przemocy rówieśniczej. Również Ken Rigby opisał „zespół siedmiu elementów, które jeśli występują, pozwalają stwierdzić, czy mamy do czynienia z sytuacją przemocy rówieśniczej”⁴. W rozpoznawaniu sytuacji przemocy w szkole bardzo ważna jest obserwacja zachowań ucznia dokonywana przez nauczycieli i rodziców, ponieważ uczniowie-ofiary przemocy niechętnie mówią o tym swoim opiekunom. Pewne zachowania prezentowane przez uczniów mogą świadczyć o tym, że są ofiarami przemocy szkolnej. Wskazówki pozwalające zidentyfikować ofiarę przemocy szkolnej opracował norweski psycholog i badacz Dan Olweus, który uważa, że „uczniowie doznający mobbingu ze strony rówieśników mogą charakteryzować się jednym lub kilkoma cechami lub zachowaniami”⁵, na które po-

3. Kwestionariusze oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie oraz algorytmy postępowania dla oświaty <https://www.niebieskalinia.pl/materialy-edukacyjne/algorytmy/kwestionariusze-oceny-ryzyka-wystepowania-przemocy-w-rodzinie-oraz-algorytmy-postepowania-dla-oswiaty>, dostęp 7.09.23 r.

4. Kołodziejczyk J., *Agresja i przemoc w szkole*, Sophia, Kraków 2004, s.6-8.

5. Olweus D., *Mobbing. Fala przemocy w szkole*, Czarna Owca, Warszawa 2007.

winni zwrócić uwagę opiekunowie. Z tego wynika ważne zadania dla pracowników oświaty, aby jeszcze raz przyjrzeć się zachowaniom uczniów, które mogą świadczyć, o tym, że są oni ofiarami przemocy, a przede wszystkim dzielić się tą wiedzą z opiekunami uczniów. Mówiąc o zadaniach nauczycieli i podejmowanych działaniach wobec przemocy rówieśniczej, należy pamiętać o rolach, jakie pełnią rówieśnicy w sytuacjach przemocowych. O rolach uczestników aktów dręczenia możemy znaleźć informacje m.in. w artykułach Agaty Komendant-Brodowskiej dotyczących przemocy rówieśniczej w szkole. To, co należy podkreślić w pracy szkolnej w przypadku występowania przemocy rówieśniczej, to nie tylko praca z agresorem, ofiarą, a przede wszystkim działania edukacyjne wobec świadków zdarzenia, aby byli osobami, które nie będą bały się zareagować w przypadku krzywdzenia kolegi lub koleżanki, lub nie będą aktywnie wspierały sprawcy. Pracując ze sprawcami i ofiarami przemocy, należy korzystać z takich narzędzi, które pomogą w trwałym rozwiązaniu problemu dręczenia w szkole. W celu zapobiegania przemocy rówieśniczej w szkole potrzebne jest długofalowe działanie zespołowe pracowników szkoły, najlepiej zapisane również w programie wychowawczo-profilaktycznym szkoły. Długofalowe działania wynikające z rzetelnej diagnozy sytuacji szkolnej i prowadzone w oparciu o rekomendowane programy profilaktyczne dedykowane uczniom mogą stać się skuteczną pomocą w zapobieganiu przemocy rówieśniczej w szkole.

Analizując przemoc w szkole w tych dwóch, bardzo różnych obszarach, trzeba zrozumieć, że i działania nauczycieli w przypadku każdego z nich muszą również być różne. To, co ważne i pożądane w przeciwdziałaniu przemocy, to otwartość i uważność nauczycieli na zachowania, które prezentują wychowankowie w szkole. Jeśli zaobserwujemy coś, co nas zaniepokoi, ważne jest, abyśmy skonsultowali to z zespołem w szkole i wdążyli odpowiednie narzędzia i procedury, które pozwolą na pomoc uczniowi, żeby nie okazało się, że na pomoc jest już za późno.

Zachęcam wszystkich pracowników oświaty do poszukiwania i pozyskiwania informacji o sposobach, narzędziach i procedurach zapobiegania przejawom agresji i przemocy w szkole podczas różnych form doskonalenia zawodowego oferowanych przez KPCEN-y w województwie kujawsko-pomorskim oraz inne instytucje wspomagające szkołę.

Oczy szeroko zamknięte

Krzywdzenie dzieci to każde działanie lub bezczynność jednostki, instytucji lub społeczeństwa jako całości i każdy rezultat takiego działania lub bezczynności, który deprywuje równe prawa i swobody dzieci i/lub zakłóca ich optymalny rozwój.
D.G.Gill

Pojęcie przemocy znane jest od zawsze, lecz temat ten głośno porusza się dopiero od niedawna, a o przemocy wobec dzieci wciąż mówi się stanowczo za cicho i za mało. Wobec dzieci wyróżniamy następujące rodzaje przemocy: *przemoc fizyczną* - wszystkie celowe, intencjonalne działania wobec dziecka powodujące urazy na jego ciele, *wykorzystanie seksualne* - każde zachowanie osoby starszej i silniejszej, które prowadzi do jej seksualnego podniecenia i zaspokojenia kosztem dziecka, *przemoc emocjonalną* - intencjonalne, nie zawierające aktów przemocy fizycznej zachowania dorosłych wobec dzieci, które powodują znaczące obniżenie możliwości prawidłowego rozwoju dziecka, *zaniedbywanie*, czyli niezaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka zarówno fizycznych, takich jak właściwe odżywianie, ubieranie, ochrona zdrowia, edukacja, jak i psychicznych jak poczucie bezpieczeństwa, doświadczania miłości i troski. [1]

Szczegółowy opis wspomnianych rodzajów przemocy potrafi znaleźć każdy, nie każdy jednak wie, jak rozpoznać, czy dziecko jest ofiarą, i jaki wpływ ma stosowanie na nie przemocy. Jak szukać symptomów, na co zwrócić uwagę, o co pytać, na jakie skutki jest ono narażone, jak wesprzeć tego małego człowieka, którego rodzice powierzają nam w opiece na czas pracy? Czy my, nauczyciele i pracownicy oświaty zostajemy odpowiednio wyposażeni przez system edukacji oraz własne doświadczenie i wychowanie w odpowiednie pokłady empatii i uważności, by móc piastować tak odpowiedzialne i wymagające czujności stanowiska? Czy każdy z nas potrafi bezgranicznie zaangażować się w problemy małego człowieka i do skutku szukać przyczyny podejrzewanej przemocy? Pozostawiam to do wewnętrznej refleksji.

Dzisiaj chciałabym skupić się na edukacyjnej, w sensie środowiskowym, odpowiedzialności za zauważenie problemu, poszukanie wsparcia i udzielenie pomocy każdemu dziecku, które uczęszcza do placówki. Ponieważ średni czas przebywania dzieci

w przedszkolu jest dłuższy niż pięć godzin podstawy programowej, jestem przekonana, że jest on wystarczający, by zauważyć niepokojące symptomy.

Pierwszy rok obecności dziecka w przedszkolu jest szczególny. Wkracza ono bowiem, w tak odmienne od znanego mu środowisko. Jest poniekąd samo, bez mamy, bez taty. W miejscu, którego jeszcze nie jest pewne, czy jest bezpiecznym. Wokół niego pojawia się mnóstwo obcych twarzy, często rozplakanych dookoła równolatków. Ten okres adaptacji trwa tak długo, aż dziecko poczuje się bezpieczne, zaufa nauczycielowi, polubi inne dzieci, będzie w przedszkolu najedzone, wyspane, przytulone, szczęśliwe. Czyli co? Czyli dziecko będzie chodziło do przedszkola chętniej, kiedy jego potrzeby będą zaspokojone. I teraz, jeżeli dziecko pochodzi ze szczęśliwego domu, jest tulone do snu, ale też nauczone rozłąki i opowiada mu się o przedszkolu jak o przyjaznym miejscu, to jesteśmy wygrane. W grudniu okres adaptacji dla większości dzieci kończy się sukcesem. Grupa zaczyna pięknie funkcjonować. Frekwencja rośnie. Tworzy się radosna więź między dzieckiem a nauczycielem. Wszyscy czują, że nadchodzi nareszcie wyczekiwany czas, kiedy ciekawość dzieci będzie angażowała je do aktywności.

A co jeśli okres adaptacji niepokojąco się wydłuża, mijają dni, tygodnie, miesiące, a coś nas zaczyna niepokoić w zachowaniach niektórych dzieci. Być może zauważamy, że są bardzo płochliwe albo źle reagują na najmniejszy dotyk czy stanowczy głos. Unikają kontaktu wzrokowego, nie chcą się bawić. Albo odwrotnie, biją, krzyczą, wyrrywają zabawki, nieadekwatnie do sytuacji reagują złością lub silnym płaczem. Zwracamy się wtedy do specjalistów z prośbą o wsparcie i ocenę sytuacji. Zapraszamy pedagoga i psychologa na obserwację zachowań dziecka w grupie. Inicjujemy spotkania indywidualne i rozmowy z rodzicami. Być może wtedy okazuje się, że zauważone problemy u dziecka mają inne źródło, niż

to jakiego się spodziewaliśmy. Wewnętrzny głos podpowiada nam, że dziecko poniekąd woła o pomoc, a w nas rodzi się pewien dyskomfort, ponieważ z jednej strony czujemy, że dzieje się coś niedobrego, że być może dziecko padło ofiarą przemocy, a z drugiej nie wiemy, jakie mamy narzędzia, żeby na te podejrzenia adekwatnie zareagować.

W co uzbraja nas system? Co nam wolno? Czego nie wolno? Co musimy zrobić? Czy możemy być anonimowi? Jak wyjście problemu na jaw, wpłynie na bezpieczeństwo dziecka i pozostałych członków rodziny? Kogo poprosić o wsparcie? Z kim rozmawiać? Wprost czy dyskretnie? Anonimowo czy oficjalnie? Na te i mnóstwo innych pytań spróbujmy państwu odpowiedzieć.

POSTĘPOWANIE

W pierwszej kolejności nauczyciel zgłasza swoje zaniepokojenie dyrektorowi placówki i wraz z nim oraz specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej ustala harmonogram współpracy i kolejność działań. Najpierw psycholog lub pedagog rozmawia z dzieckiem, czasami takich spotkań musi odbyć się kilka ze względu na potrzebę zbudowania w dziecku poczucia bezpieczeństwa i zaufania. Dziecko, różnymi metodami zachęcane jest do opisanie sytuacji rodzinnej i warunków panujących w najbliższym otoczeniu. Czasem okazuje się, że sprawcą domniemanej przemocy może być któryś z rodziców, czasem inny członek rodziny. W każdym wypadku jesteśmy zobowiązani do natychmiastowej reakcji mającej na celu zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy. Najprostszym rozwiązaniem jest wtedy zgłoszenie podejrzenia przemocy wobec dziecka na policję (112 lub 997) lub na infolinię Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie (800 120 002).

ZAWIADOMIENIE O UZASADNIONYM PODEJRZENIU POPEŁNIENIA PRZESTĘPSTWA

Jednym z najważniejszych instrumentów prawnych w kontekście udzielenia ochrony ofiarom przemocy w rodzinie jest tzw. „Niebieska karta” uregulowana w Ustawie z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Instytucja ta realizowana jest w formie odpowiednich czynności służbowych podejmowanych przez policjantów oraz członków organów pomocy społecznej, oświaty i ochrony zdrowia.

Wszczęcie procedury Niebieskiej Karty następuje poprzez wypełnienie formularza „Niebieska karta – A”. Formularz ten może zostać wypełniony podczas wykonywania obowiązków służbowych przez funkcjonariusza Policji, pracownika socjalnego jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, przedstawiciela gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub przedstawiciela oświaty. Dziecko będąc

ofiarą przemocy w rodzinie otrzymuje formularz „Niebieska karta – B”, w którym podane są kroki, jakie należy podjąć w dalszym zakresie, uprawnienia, z jakich może skorzystać oraz organy, do których należy zwrócić się o pomoc w sytuacji doświadczenia przemocy w rodzinie.

Po rozpoczęciu procedury Niebieskiej Karty odbywa się spotkanie z ofiarą przemocy, na którym oceniana jest faktyczna sytuacja w rodzinie. Na podstawie tych informacji osoby działające w ramach danego zespołu opracowują plan pomocy ofiarom przemocy w rodzinie, a więc przekazują wszelkie niezbędne informacje, w jaki sposób i gdzie uzyskać pomoc, jak również monitorują dalszą sytuację. W ramach Niebieskiej Karty odbywa się także spotkanie członków grupy ze sprawcą przemocy.

Oczywiście zakończenie procedury jest możliwe dopiero w sytuacji ustania przemocy w rodzinie, po zrealizowaniu planu pomocy albo rozstrzygnięciu o braku podstaw do podejmowania działań. Samo już zainicjowanie procedury Niebieskiej Karty często działa odstraszająco na sprawcę i prowadzi do zaprzestania prowadzonych przez niego działań. Zespół monitoruje bowiem sytuację w rodzinie i w razie konieczności może podjąć dalsze kroki związane np. z zainicjowaniem postępowania karnego, a w jego ramach zastosowania niezbędnych środków zapobiegawczych wobec sprawcy. [2]

Niezależnie od zainicjowanej procedury Niebieskiej Karty – w trakcie interwencji Policji lub po zdarzeniu, ofiara przemocy w rodzinie, jak również osoby mające wiedzę o zdarzeniach tego rodzaju, mogą skierować zawiadomienie o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa w najbliższej jednostce Policji. Zawiadomienie może być sformułowane na piśmie, jak i złożone ustnie do protokołu przesłuchania. Do zawiadomienia warto załączyć wszystko to, co może być istotne w sprawie, np. nagrania działań podejmowanych przez sprawcę, zaświadczenie lekarskie dotyczące powstałych uszkodzeń ciała czy dane osób będących świadkami ewentualnej przemocy.

JAK MOGĘ POMÓC?

Przed wszystkim jak tylko zauważymy niepokojące symptomy otoczmy dziecko opieką i rozpocznijmy procedurę jak najszybciej i koniecznie zadbajmy o zapewnienie dziecku bezpieczeństwa. Od początku notujmy wszystkie spostrzeżenia na temat zmiany zachowania dziecka, protokołujmy spotkania z rodzicami, zapewnijmy dziecku dostęp do psychologa i pedagoga. A jeśli nasze podejrzenia w jakikolwiek sposób zaczynają się potwierdzać – reagujmy! Zgłaszajmy na policję podejrzenie przemocy. Nie zostawiajmy dzieci samych. Mamy do tego prawo i mamy też obowiązek udzielenia dziecku pomocy! Nie bójmy się konsekwencji, nie chowajmy się za wyrzutami

sumienia, lecz skupmy się na tym co najważniejsze, na dziecku i jego prawie do życia i rozwoju, prawie do wolności od przemocy fizycznej i psychicznej oraz prawie do nietykalności osobistej

PODSUMOWANIE

Smutne i przerażające jest to, że zarówno świadkowie, jak i pokrzywdzeni, pomimo rosnącej świadomości prawnej, w dalszym ciągu rzadko decydują się na zgłoszenie sprawy do odpowiednich organów i instytucji. Z tego względu bardzo ważną rolę pełnią także osoby z najbliższego otoczenia ofiary, takie jak rodzina, znajomi, sąsiedzi czy właśnie nauczyciele, którzy powinni wziąć na siebie ciężar zgłoszenia problemów z przemocą w rodzinie, w tym w szczególności złożyć stosowne zawiadomienie na Policji (również anonimowo).

Niestety bardzo łatwo jest nie dostrzegać problemu, udawać, że on nie istnieje. Jednak w momencie, kiedy ofiarą przemocy jest dziecko, obowiązkiem każdego człowieka - rówieśnika, dorosłego, a przede wszystkim nauczyciela, od którego wymaga się uważności, empatii i czujności - jest reagować, pomagać, chronić i przeciwdziałać.

Źródło:

1. <https://boleslawiec.eu/przemoc/index.php/pelnomocnikds-uzaleznienn/9-przemoc/29-przemoc-wobec-dziecka>
2. https://dorastajz nami.org/polskie-prawo-wobec-przemocy/?gclid=Cj0KCQjwnMWkBhDLARIsAHBOfrPfYetxlyJuiwK6rldoVs3mTikKJPs1X9oxQ9-3ao6fpyUxoby68aApkfeALw_wcB

Agnieszka Kowalska

Szkoła Podstawowa nr 8 im. 4. KPAL w Inowrocławiu

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej wobec przemocy rówieśniczej

Najnowsze badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę alarmują, że przemocy rówieśniczej doświadczy w swoim życiu połowa młodych ludzi¹. Przemoc rówieśnicza stanowi dla nauczyciela nie lada wyzwanie. W porę nierozpoznana może doprowadzić do cierpienia i trwałych szkód psychicznych i fizycznych. Jej skutki odczuwają nie tylko ofiary przemocy, ale osoby stosujące przemoc oraz jej świadkowie. Czy wobec tego nauczyciel w klasach I – III ma szansę dostrzec i zapobiec temu zjawisku? A jeśli tak, to co powinien zrobić?

Przyjrzyjmy się ustaleniom definicyjnym, które dla prezentowanego zagadnienia nie są jednoznaczne. Agresja, przemoc i mobbing są pojęciami występującymi w literaturze zamiennie. Pojęcie agresji ma wiele znaczeń, wynikających z przyjętych koncepcji teoretycznych. Wśród wielu autorów istnieje

powszechna zgoda, iż agresja jest działaniem intencjonalnym, którego celem jest wyrządzenie komuś szkody lub przykrości². Przemoc natomiast jest podkategorią agresywnych zachowań, które polegają na wykorzystywaniu przewagi społecznej agresora nad ofiarą³. Może wpływać zarówno na myślenie, zachowanie, albo stan fizyczny osoby, która jest poddawana przemocy⁴. Szczególną formą przemocy w szkole jest mobbing. Tłumaczony jest jako dręczenie (z j. ang. bullying), czyli świadome, systematyczne, długotrwałe prześladowanie, upokarzanie lub wykluczenie z grupy jednej osoby przez grupę uczniów⁵. Coraz częściej w literaturze przedmiotu termin dręczenie jest zastępowane pojęciem mobbing. Istnieje subtel-

2. Aronson (2006), Człowiek istota społeczna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., s. 236.

3. Tamże.

4. Przemoc, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp: 3.07.2023).

5. Czemirowska-Koruba E. (2014), Agresja i przemoc w szkole. Co powinniśmy wiedzieć, by skutecznie działać, Warszawa: ORE, s. 9.

1. Wójcik J., Włodarczyk S. (2019), Skala i uwarunkowania przemocy rówieśniczej. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy krzywdzenia dzieci w Polsce (w:) „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” Vol. 18 Nr 3, s. 9.

na różnica pomiędzy tymi pojęciami. Mobbing to nękanie jednostki przez grupę, izolowanie jej i pozbawianie wsparcia, natomiast bullying łączy się z osobą sprawcy i może oznaczać agresję jednostki skierowaną przeciwko jednostce lub grupie⁶. Mobbing w szkole jako jeden w pierwszych opisał w literaturze norweski badacz Dan Olweus⁷. Zdaniem przywołanego autora o mobbingu możemy mówić wtedy, kiedy ofiara jest wielokrotnie narażona na negatywne działania ze strony innej osoby lub osób. Negatywne działania zaś oznaczają taką sytuację, w której ktoś wyrządza lub chce wyrządzić innemu krzywdę lub przykrość⁸. Przewaga strony agresywnej nad ofiarą lub ofiarami, występująca w przypadku przemocy rówieśniczej może mieć różny charakter. Wyróżnia się kilka typów przemocy rówieśniczej: liczebną, fizyczną, psychiczną o charakterze zaplecza. Przewaga liczebna jest wtedy, kiedy kilkoro uczniów wyzywa i obraża kolegę lub koleżankę, fizyczna wtedy, kiedy uczeń bije słabszego, psychiczna związana jest z różnicami intelektualnymi, poziomem społecznym. Przewaga o charakterze zaplecza występuje wtedy, kiedy uczeń podporządkowuje sobie kolegów z klasy i zmusza ich do niechcianych zachowań⁹.

Skalę problemu nakreślają najnowsze raporty z badań poświęconych agresji w polskich szkołach. Badania przeprowadzone przez Instytut Badań Edukacyjnych są do tej pory jednymi z największych badań poświęconych tej problematyce. Wprawdzie przeprowadzono je w 2014 roku, ale wskazują podstawowe kierunki przemocy rówieśniczej. Wynika z nich, że jedna piąta wychowawców szkół podstawowych jest przekonanych, że w ich klasach nie dochodzi do żadnych agresywnych zachowań ze strony uczniów. Innego zdania są jednak uczniowie, którzy doświadczają przemocy rówieśniczej we wszystkich jej wymiarach¹⁰. Podobnie badania Joanny Włodarczyk i Szymona Wójcika z 2021 roku pokazują, że przemocy doświadcza w Polsce 57% dzieci. Najwięcej dzieci, bo aż 42% doświadczyło przemocy fizycznej ze strony innych dzieci, natomiast blisko jedna trzecia badanych dzieci doświadczyło przemocy psychicznej, a jedna piąta z nich uczestniczyła jako ofiara w napaści zbiorowej. Dalsze wyniki budzą niepokój,

gdyż 14% spośród badanych było ofiarą długotrwałego znęcania, a 6% doznało przemocy w czasie randki. Osoby, które doświadczyły przemocy rówieśniczej, ponad trzykrotnie częściej okaleczały się i siedem razy częściej podejmowały próby samobójcze¹¹. Uczniowie biorący udział w tych badaniach były w wieku 11–17 lat.

Wobec nakreślonych prób ustalenia definicji, nieostrości pojęć, takich jak: przemoc, agresja i mobbing trudno jednoznacznie rozpoznać, zdefiniować i podejmować skuteczne wobec przemocy strategie i programy profilaktyczne. Wróćmy jednak do pytania zadanego na wstępie niniejszego artykułu, w jaki sposób nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej może skutecznie przeciwdziałać skali tego zjawiska na poziomie klasy?

Badania prowadzone w wielu krajach dotyczące rówieśniczej przemocy już od ponad 40 lat pokazują, iż poprzez zastosowanie odpowiednich form i interwencji wobec szkolnej przemocy może w znaczny sposób zmniejszyć poziom agresji w szkole i poza nią. Psychologowie zajmujący się problemem agresji u dzieci i młodzieży opracowali wiele metod działań mających zahamować ten proces. Wprawdzie badacze dostrzegają to, iż nie ma możliwości ustalenia jednolitego dla wszystkich szkół programu przeciwdziałania przemocy, bo ma ona charakter cząstkowy i dotyczy różnych celów agresji, ale istnieją skuteczne sposoby na jej zmniejszenie¹². Może to być uczenie agresywnych dzieci sposobów nieagresywnych osiągnięcia swoich korzyści. Inną metodą związaną z mechanizmami poznawczymi jest uczenie panowania nad myślami wywołującymi złość. Kolejną karanie agresywnych dzieci. Jeszcze inną zapobieganie agresji w szkole. Służą temu programy profilaktyczno-wychowawcze podejmowane w szkołach, projekty prowadzone przez fundacje i stowarzyszenia oraz inne formy pomocy.

W tym miejscu warto przywołać badania norweskiego badacza Dana Olweusa¹³, który już w latach 80 ubiegłego wieku wykazał, że poprzez odpowiednie działania, w tym szkolenia nauczycieli i personelu szkolnego, można aż w połowie zmniejszyć częstość znęcania się uczniów nad słabszymi rówieśnikami. Przywołany badacz wskazuje konkretne środki zaradcze na poziomie klasy, jednostki oraz pomoc psychologiczną dla rodziców. Wśród środków zaradczych stosowanych w klasie wymienić należy: klasowy kontrakt, naukę przez współpracę, zajęcia pozasz-

6. Cywińska M. (2011), Zachowania agresywne u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w sytuacjach konfliktowych (w:) D. Borecka – Biernat, Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży w kontekście trudnych sytuacji szkolnych i pozaszkolnych, Kraków: Wydawnictwo Impuls, s. 151.

7. Olweus D. (2007), Fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać? Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, s. 21.

8. Tamże.

9. Czermierowska-Koruba E. (2014), Agresja i przemoc..., dz. cyt., s. 6.

10. Przewłocka J. (2015), Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania, Warszawa: IBE, s. 40.

11. Wójcik J., Włodarczyk S. (2019), Skala i uwarunkowania ..., dz. cyt., s. 9.

12. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B. (2006), Psychologia społeczna, Gdańsk: Wydawnictwo GWP, s. 534.

13. Opublikowane w 1991 roku, podaję za Aronson (2016), dz. cyt., s. 272 – przyp. aut.

kolne. Na poziomie jednostkowych są to wielokrotne rozmowy z agresorami, ofiarami oraz rodzicami uczniów. Pomoc psychologiczna powinna dotyczyć rodziców uczniów doświadczających przemocy, zarówno sprawców, jak i ofiar. Zdaniem autora, problem przemocy należy rozwiązać na miejscu, a jeśli podejmowane działania nie pomogą, wówczas należy przenieść ucznia do innej klasy albo szkoły, choć to ostatecznie rozwiązanie powinno mieć miejsce w ostateczności.

Postępowanie w przypadkach przemocy rówieśniczej na terenie szkoły wymaga od nauczycieli i rodziców podjęcia działań pozbawionych przemocy¹⁴. Jedną z form przeciwdziałania agresji są działania wzmacniające funkcję szkoły. Może się ona odbywać na poziomie jednostkowym oraz grupowym. W pierwszym przypadku mogą to być działania mające na celu wzmocnienie pozycji społecznej ucznia w grupie, np. poprzez osiągnięcie przez niego sukcesu. Podejmowanie mediacji rówieśniczych. Działania na poziomie grupowym mogą obejmować włączanie dzieci i młodzieży w zajęcia pozalekcyjne¹⁵.

Jak pokazują wyniki wielu badań występowanie przemocy rówieśniczej w szkole uznaje się za powszechny. Należy ją rozpatrywać na wielu poziomach. Aby móc rozpoznać i podjąć właściwie działania wobec dzieci doświadczających przemocy, należy poznać jej społeczny kontekst. Wymaga od nauczycieli, również nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, bardzo dobrej znajomości grupy, pozycji ucznia, jaką zajmuje w klasie oraz w środowisku pozaszkolnym. Przemoc rówieśnicza nie wynika z procesu tworzenia

się grupy. Niedostrzeżona w porę stanowi źródło cierpienia. Jej skutki mogą być długotrwałe dla wszystkich osób, które jej doświadczają.

Bibliografia:

1. Aronson (2006), Człowiek istota społeczna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A.
2. Cywińska M. (2011), Zachowania agresywne u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w sytuacjach konfliktowych (w:) D. Borecka – Biernat, Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży w kontekście trudnych sytuacji szkolnych i pozaszkolnych, Kraków: Wydawnictwo Impuls.
3. Czerniewska-Koruba E. (2014), Agresja i przemoc w szkole. Co powinniśmy wiedzieć, by skutecznie działać, Warszawa: ORE.
4. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B. (2006), Psychologia społeczna, Gdańsk: Wydawnictwo GWP.
5. Olweus D. (2007), Fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać? Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & Co.
6. Przemoc, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp: 3.07.2023)
7. Przemoc rówieśnicza, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/ofiary-przemocy/dziecko/rozpoznanie/40-przemoc-rowiesnicza> (dostęp: 3.07.2023)
8. Przewłocka J. (2015), Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania, Warszawa: IBE.
9. Sawicka K. (2019), Zapobieganie przemocy w rówieśniczej w szkole (w:) M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Agresja w szkole. Wydanie 2, Warszawa: Wydawnictwo Diffin.
10. Wójcik J., Włodarczyk S. (2019), Skala i uwarunkowania przemocy rówieśniczej. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy krzywdzenia dzieci w Polsce (w:) „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” Vol. 18 Nr 3.

14. Przemoc rówieśnicza, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/ofiary-przemocy/dziecko/rozpoznanie/40-przemoc-rowiesnicza> (dostęp: 3.07.2023).

15. Sawicka K. (2019), Zapobieganie przemocy w rówieśniczej w szkole (w:) M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Agresja w szkole. Wydanie 2, Warszawa: Wydawnictwo Diffin, s. 81.

Tematy kolejnych numerów „UczMy”

styczeń/luty:

marzec/kwiecień:

maj/czerwiec:

wrzesień/październik:

Nie ma życia bez wody

Szlachetne zdrowie...

Inteligencja ≠ sztuczna

Savoir-vivre

Justyna Miklaszewska
KPCEN w Toruniu

Łosiu pod lupą

Od kilku miesięcy poruszam się komunikacją miejską. Z jednej strony jest to dla mnie moment wytchnienia, bo przed pracą zaczynam koncentrować się na zadaniach, a z drugiej strony, po pracy, wychodzę się po intensywnym dniu różnorodnych przedsięwzięć. Czasem słucham muzyki. Czasem czytam książki. Czasem robię sobie trening relaksacyjny i nie myślę o niczym. Zdarza się, że rozmawiam ze współpasażerami. Czasem jednak przyglądam się otaczającej mnie rzeczywistości. Zwykle patrzę na świat trochę tak, jak gdybym oglądała telewizję. A w tej telewizji przyglądam się szerokiemu spektrum zachowań i emocji ludzkich. Jak byście zareagowali, gdybyście pod lupę wzięli taką scenkę filmową?

AKCJA

Dwóch chłopaków lat 14/15. Spod ich kapturów wylaniają się blond włosy, jeszcze dziecięce buzie, oczy pełne... nienawiści, pogardy, złości, ciała rozmocjonowane, rozszalałe. Z buzi chłopaków wypływa potok epitetów, przekleństw, poniżających słów. Postawa ciała atakująca, gotowa do przemocy siłowej.

Trzej inni chłopcy, przyglądają się z aprobatą całej sytuacji. Jeden z nich nagrywa scenę.

„Łosiu” kurczy się pod natłokiem lawiny krępujących go zachowań kolegów. Naciąga na siebie kaptur, wije się, kuli, zmienia miejsce. Jeszcze próbuje sam sobie z tym poradzić.

Współpasażerowie. Niektórzy wymownie patrzą w okno, niektórzy odwracają wzrok. Jeszcze inni są poddenerwowani sytuacją. Jedni dają wyraz dezaprobaty na twarzy, ale nikt, dosłownie nikt nie reaguje w sposób słowny. Boją się? Są znieczuleni? Nie potrafią? Jak to zinterpretować?

Kierowca. Jedzie, nie reaguje.

Kobieta w średnim wieku. Podchodzi wreszcie do chłopców i zwraca im uwagę. Początkowo hejterzy tłumaczą, że *przecież nikt mu, tj. „Łosiowi”, nic nie robi. To jest ich kolega ze „szkółki”, a nawet z „klasty”. Lubią się i nie widzą w tym nic złego. Żaden inny pasażer nie wspiera i nie reaguje w podobny sposób. Na moment chłopcy zamierają. Jednak po chwili ich uwaga powraca do „Łosia” już w łagodniejszy sposób, ale nadal piętnują go, mówiąc: *Te, Łosiu, twoja obrończyni patrzy*. Kobieta wysiada z autobusu, robi zdjęcie numerowi autobusu i grupie „kolegów” w autobusie.*

Koniec akcji.

REFLEKSJA

Czy ciekawi Was, co mogłoby stać się dalej?

Jak zachowuje się w ciągu całego dnia „Łosiu”? Czy skulona, zakapturzona i wijąca się postać „Łosia” nie jest jego wołaniem o pomoc?

Jak zachowują się hejterzy zarówno ci aktywni, jak i ci bierni?

Czy w przeładowanej rocznikami szkole jest ktoś, kto dostrzeże „Łosia”? Czy znajdzie pomoc u jakiegoś kolegi, który zaniesie nagrany filmik do wychowawcy, pedagoga? Czy któryś z nauczycieli zauważy niepokojące symptomy zachowań u swoich uczniów?

Po co kierowcy autobusu kamery i mikrofon?

Jakie są efekty przemocy werbalnej i niewerbalnej?

DAWNIEJ TEŻ TAK BYŁO – PRZYKŁAD HEJTU W ŚRODOWISKU RODZINNYM

Wywiad z Moniką lat 48

Monika obecnie pracuje jako pracownik utrzymania czystości, ale blisko młodzieży. Wyczulona na ich emocjonalne potrzeby. Potrafi z empatią wysłuchać i rozmawiać z młodzieżą. Widzi i reaguje na niewłaściwe zachowania, aktywny uczestnik życia społecznego.

Monika jako dziecko i nastolatka. Monika znalazła sposób na radzenie sobie z trudnymi emocjami – podcinała sobie żyły. Kiedy w swobodnej rozmowie dowiedziałam się o przeszłości Moniki od razu pomyślałam sobie, jak dobrze, że jest teraz blisko współczesnej młodzieży. Jak dobrze, że jest ktoś, kto słucha, rozumie, kto wylania się niekoniecznie z czasoprzestrzeni pedagogicznej, ale właśnie ktoś z powszechnego życia społecznego.

- Moniko, dlaczego podcinałaś sobie żyły?

- W moim domu rodzinnym byłam traktowana jak popychadło, byłam niechciana. Czułam, że dla rodziców jestem problemem, dziwadłem. W mojej rodzinie nadużywano alkoholu, notorycznie brakowało pieniędzy, stosowano przemoc we wszystkich jej odmianach. Zarówno mama, jak i tata mało interesowali się moim życiem, mną w ogóle. Nie zwracali na mnie uwagi – w ich oczach widziałam obojętność. A jeśli pojawiałam się na ich horyzontach, to wprost odbierałam ich niechęć do mnie. Wtedy widziałam

w ich spojrzeniu nienawiść. Uruchamiał się w mojej głowie natłok bodźców, których nie rozumiałam, z którymi nie potrafiłam sobie poradzić.

- Co czułaś w momencie podcinania sobie żył?

- Ulgę... Teraz wiem, że szukałam wsparcia tam, gdzie czułam się dobrze, czyli wśród moich kolegów i koleżanek. Koledzy pochodzili z bardzo podobnych środowisk. Rozumieli mnie, a ja ich. Wzajemnie wspieraliśmy się, ale nie mieliśmy nikogo dorosłego, kto mógłby pokierować, wesprzeć z punktu widzenia osoby doświadczonej.

- Czego oczekiwałaś od tej sytuacji i ludzi wokół?

- Chciałam po prostu pomocy. Zmiany sytuacji w domu. W moim życiu wtedy pojawiała się ciocia, która w miarę swoich możliwości rozmawiała ze mną – tłumaczyła mi konsekwencje moich działań. W tamtym momencie miałam wrażenie, że nic z tego, co mówi nie dociera do mnie. Ważne jednak było to, że ciocia była, najzwyczajniej była. Myślę, że zrobiła dobrą robotę, bo po czasie w mojej głowie wypływały na wierzch konkretne jej porady, słowa.

- Co poradziłabyś dzieciom i nastolatkom radzącym sobie w podobnych sytuacjach?

- Dziś żałuję tego, bo to wstyd dla moich osobistych dzieci – mama z bliźniami z góry na dół. Ale staram się teraz być dla siebie bardziej wyrozumiała. Życie mnie nauczyło, żeby patrzeć do przodu. Miałam akceptującego mnie męża. Jednak nie jestem wolna od błędów, bo wciąż poszukuję nowych doznań, z których się trudno wypłatać. Dziś szukam kogoś mądrego, kto akceptuje mnie taką, jaka jestem, kto ze mną rozmawia, tłumaczy, bo łatwiej mi wtedy radzić sobie z problemami.

Dziękuję za rozmowę.

Milena Burdach-Szydłowska

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Toruniu

PODSUMOWANIE

Kiedy myślę o sprawach „Łosia” i Moniki, pomyślałam, że tekst piosenki z czołówki serialu pt. „Świat według Kiepskich” niesie wciąż uniwersalny przekaz, że gdy „Nikt nikomu nie tłumaczy, by spróbować żyć inaczej”, to będziemy żyć w kiepskim świecie. Będziemy żyć w świecie obojętności, nienawiści, strachu, samotności, agresji etc.

W kiepskim świecie

Kiepskie sprawy

Marne życie i zabawy

Są codzienne awantury

Nie ma dnia bez ostrej „rury”

Ojciec biega na bosaka

Jest zadyma i jest draka

Nikt nikomu nie tłumaczy

By spróbować żyć inaczej

ref: Pa pa pa pa pa pa

To jest właśnie

Kiepskich świat

Pa pa pa pa pa pa

Kiepskich życie

Kiepskich świat

Tekst pochodzi z: [https://www.tekstowo.pl/](https://www.tekstowo.pl/piosenka,big_cyc)

[www.tekstowo.pl/](https://www.tekstowo.pl/piosenka,big_cyc)

piosenka,big_cyc

Jak współpracować w środowisku? Weź hejt pod lupę, bo będziesz kołem ratunkowym dla ofiary i hejtera.

Weź odpowiedzialność za tworzenie świata bliższego i dalszego, bo koniec końców zrobisz to dla wspólnego dobra.

Idź po pomoc – zgłoś, pytaj, płacz, krzycz – bądź dostrzegalny.

Wykorzystaj swoje możliwości:

- Kierowco – użyj kamery i mikrofonu!
- Szkoło – wykorzystaj możliwości rozwojowe!

Współpracuj np. z KPCEN w Toruniu:

<https://www.kpcen-torun.edu.pl/oferta> – np. Trening pracy z emocjami (nauczycielu, zacznij od siebie!), uczenie się pracy z ogólnospołecznymi normami – ABC – savoir-vivre’u (zgodnie z polityką oświatową państwa), poznaj metodę „języka żyrafy” – opisz fakt, określ uczucia, przedstaw swoje potrzeby i sformułuj prośbę.

Skierujmy lupę na przemoc.

O samookaleczaniu słów kilka

Z obserwacji oraz przeprowadzonych badań wynika, iż problem samouszkodzeń wśród młodzieży narasta. Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Polsce w 2015 roku w grupie młodzieży w wieku 12–19 lat szacuje się, że prawie 9% celowo okalecza ciało. Badania z 2016 roku wśród młodzieży w wieku 16–19 lat pokazały, iż prawie 14% dokony-

wało samouszkodzeń¹. Następnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę przeprowadziła w październiku i listopadzie 2018 roku na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie uczniów w wieku 11–17 lat ogólnopolską diagnozę skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci,

1. <https://misja-zdrowie.pl/samookaleczanie-dzieci-i-mlodziezy-przyczyny> dostęp 18.09.2023.

z której wynika, iż 16% nastolatków okaleczało się².

JAK TO DEFINIOWAĆ?

Samouszkodzenia to zamierzone, przeprowadzone z własnej woli i stanowiące niewielkie zagrożenie dla życia uszkodzenia własnego ciała, które nie jest akceptowane społecznie. Dokonywane jest w celu zmniejszenia dyskomfortu psychicznego i/lub zakomunikowania o nim³. Głównym celem jest przekierowanie uwagi z doświadczanego bólu psychicznego na ból fizyczny. Problem narasta wśród uczniów starszych klas szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

PRZYCZYNY?

Powody wzrostu częstotliwości samouszkodzeń wśród młodzieży mają różne źródła. Etiologię samouszkodzeń można tłumaczyć w odniesieniu do pięciu wzajemnie powiązanych grup czynników ryzyka: środowiskowego, biologicznego, poznawczego, afektywnego i behawioralnego.

Wymiar środowiskowy:

- zdarzenia z przeszłości rodziny, m.in. przemoc, nadużywanie substancji psychoaktywnych, samouszkodzenia i zachowania samobójcze wśród członków rodziny
- zdarzenia z przeszłości dziecka, m.in. zaniedbanie, problemy z więzią, utrata ważnej osoby, traumatyczne doświadczenia (przemoc fizyczna i seksualna)
- unieważniające środowisko rodzinne - emocjonalne doświadczenia dziecka są ignorowane, negowane, wyśmiewane lub potępiane, to sprawia, że ono samo zaczyna również kwestionować zasadność, a nawet istnienie swoich wewnętrznych stanów afektywnych
- obecne problemy, np. strata, konflikt w relacji, niepowodzenie, nadużycie, kontakt z rówieśnikami dokonującymi samouszkodzeń.

Wymiar biologiczny:

- zaburzenia psychiczne (najczęściej depresja, zaburzenia lękowe, zaburzenia odżywiania, zaburzenia osobowości)
- hipotezy dotyczące niewłaściwej regulacji poziomu serotoniny, dysfunkcji endogennego systemu opioidowego, zmniejszonej wrażliwości na ból.

Wymiar poznawczy:

- niska samoocena
- niewielkie poczucie sprawstwa
- samooskarżanie
- tendencja do zniekształceń poznawczych w myśleniu
- myśli, obrazy i wspomnienia związane z traumą.

Wymiar afektywny:

- podatność na częste występowanie silnych i długotrwałych emocji
- częste odczuwanie złości, lęku, napięcia, wstydu, osamotnienia.

2. fdds.pl/przemoc-proby-samobojcze-samookaleczenia-alarmujace-wyniki-najnowszego-badania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile/ (dostęp 26.09.2023).

3. B. W. Walsh, *Terapia samouszkodzeń*, Kraków 2014.

Wymiar behawioralny:

- niewielkie umiejętności psychospołeczne
- najczęstsze bodźce spustowe, m.in. klótnie, izolacja, zażycie substancji psychoaktywnej⁴.

CZYM SĄ SAMOUSZKODZENIA EPIZODYCZNE I CHRONICZNE?

Najbardziej rozpowszechniony rodzaj samouszkodzeń, często obserwowany przez rodziców i nauczycieli, to samouszkodzenia umiarkowane impulsywne. Polegają one na stosunkowo płytkim nacinaniu skóry ostrymi narzędziami (żyłetką, nożem, kawałkiem szkła, ostrzem temperówki), przypalaniu, zadawaniu sobie ciosów, drapaniu, gryzieniu, nakłuwaniu zazwyczaj pod wpływem trudnego do pohamowania impulsu, związanego z silnym napięciem. Miejscami ulegającym zranieniu są najczęściej ramiona, przedramiona, uda, rzadziej brzuch i piersi. Kiedy samouszkodzenia są wyrazem okresowo przeżywanego trudności lub reakcją na przejściowy kryzys, mówimy wtedy o samookaleczeniach epizodycznych. Tutaj typowy jest nagły wzrost napięcia emocjonalnego przed czynem i odczucie (zwykle krótkotrwałe) ulgi po nim. Żeby młody człowiek zrezygnował z tego rodzaju radzenia sobie z trudnymi emocjami, musi nauczyć się innych sposobów radzenia sobie, przynoszącymi ulgę. Gdy samookaleczenia utrwalają się jako najczęstszy bądź jedyny sposób radzenia sobie z napięciami i występują wielokrotnie, wtedy oceniamy je jako chroniczne⁵.

JAKI JEST MECHANIZM BIOCHEMICZNY SAMOUSZKODZEŃ?

Zakłada się, że utrzymywanie się tendencji do samouszkodzenia wiąże się z biochemicznymi mechanizmami wydzielania endorfin (naturalnych środków znieczulających). W chwili zranienia endorfina redukuje dyskomfort, zmniejszając ból, poprawiając samopoczucie, a u niektórych wywołują wręcz stan euforii. Są to substancje opioidowe, od których można się uzależnić⁶. Dlatego u niektórych osób samouszkodzenia epizodyczne mogą przejść w stan chroniczny i wymagać podjęcia oddziaływań terapeutycznych podobnych do tych, które są stosowane u osób uzależnionych od używania substancji psychoaktywnych.

JAKIE SĄ PSYCHOLOGICZNE KORZYŚCI SAMOUSZKODZEŃ?

Z relacji młodych ludzi na temat ich stanu psychicznego podczas okaleczania się wiemy, że najczęściej widzą oni w tym zachowaniu sposób na obniżenie poziomu odczuwanego napięcia. Nastolatki szukają ulgi od trudnego do zniesienia smutku, cierpienia,

4. Tamże.

5. L. Kicińska, M. Łuba, J. Palma, H. Witkowska, *Samouszkodzenia – zrozumieć, aby zapobiec. Poradnik nt. samouszkodzeń u młodzieży, skierowany do środowiska szkolnego (nauczyciele, wychowawcy, szkolni specjaliści)*, Warszawa 2022.

6. Tamże.

złości, frustracji, poczucia osamotnienia i odrzucenia czy poczucia bezradności. Ulga po dokonaniu samouszkodzenia stanowi rodzaj nagrody, co wzmacnia zachowania autoagresywne, ponieważ osoba przestaje czuć się źle. Co więcej, zaczyna czuć się dobrze, zamieniając cierpienie psychiczne na ból fizyczny⁷. Często jest to wyraz potrzeby, aby poczuć cokolwiek, choćby ból. Inni chcą zapanować nad własnym ciałem i bólem, mieć wpływ na siebie i swoje życie. Samouszkodzenia są również sposobem komunikowania się z otoczeniem. Nastolatek chce zasygnalizować swoje cierpienie otoczeniu, zwrócić na siebie uwagę czy też sprawić, aby inni zachowali się w określony sposób. Samouszkodzenia mogą pełnić również funkcję rozwojową, być elementem formowania się tożsamości poprzez pokazanie swojej indywidualności. W okresie nastoletnim ważną grupę odniesienia stanowi dla nastolatka grupa rówieśnicza i poprzez samouszkodzenia młody człowiek może zadeklarować swoją przynależność do konkretnej grupy. Niektóre osoby dokonujące samookaleczeń chcą w ten sposób ukarać siebie za coś, znaleźć „dobry” powód do zaopiekowania się sobą. Inne odtwarzają w ten sposób swoje traumatyczne doświadczenia, uwalniają się od trudnych przeżyć bądź karzą w ten sposób innych⁸.

O CZYM NALEŻY PAMIĘTAĆ, GDY MŁODA OSOBA SIĘ OKALECZA?

W niniejszym artykule chciałabym, aby wybrzmiała myśl, iż **najważniejszą i pierwotną funkcją samouszkodzeń jest regulacja napięcia emocjonalnego**. Okaleczanie się jest zachowaniem szkodliwym, ale zazwyczaj nie jest niebezpieczne ani nie wiąże się z ryzykiem samobójstwa. Pamiętając o tym, łatwiej zachować spokój i nie reagować przerażeniem. Akt autoagresji jest bardzo atrakcyjny, gdyż przynosi natychmiastową ulgę i uspokojenie, jednakże nie rozwiązuje problemów, może je wręcz pogłębić.

JAK ROZPOZNAĆ?

U osób samookaleczających się często występuje niskie poczucie własnej wartości, niskie kompetencje radzenia sobie ze stresem, z regulacją emocji i kontrolą impulsów. Często ich zdolności komunikacji oraz poczucie skuteczności są niewielkie. W relacjach z otoczeniem mogą czuć się niewidziane, opuszczone, skrzywdzone, nierozumiane⁹.

Możemy określić bardziej lub mniej specyficzne behawioralne sygnały ostrzegawcze samouszkodzeń. Do bardziej specyficznych należą: blizny, zadrapania, przypalenia, skaleczenie, siniaki o niewiadomym pochodzeniu, ślady krwi na ubraniu, liczne i częste opatrunki,

noszenie ubrań z długimi rękawami, nogawkami, które mogą ukryć rany, nieadekwatnie do pogody, unikanie aktywności, podczas których mogą zostać odsłonięte rany i blizny (np. lekcje wf.), noszenie przy sobie ostrych narzędzi (pinezki, agrałki, żyłki), spędzanie długiego czasu w toalecie, w odosobnionych miejscach. Dodatkowo zdjęcia, filmiki, opisy dotyczące samouszkodzeń przesyłane w wiadomościach, umieszczane na blogach, komunikatorach społecznościowych¹⁰.

Mniej specyficzne objawy obejmują: skrajne, impulsywne, silne reakcje emocjonalne na trudne sytuacje, sięganie po alkohol bądź narkotyki, zachowania ryzykowne, nagłe zmiany w kontaktach z rówieśnikami, zainteresowaniami, stany depresyjne, niechęć wobec siebie, brak sieci wsparcia, prace o tematyce fizycznego zranienia, bólu, krwi, smutku¹¹.

JAK ROZMAWIAĆ Z NASTOLATKIEM DOKONUJĄCYM SAMOOKALECZEŃ?

Postaraj się zachować spokój, zrozumieć dlaczego osoba się samookalecza, co daje jej takie zachowanie, jakie przynosi korzyści. Nie zakładaj, że takie zachowanie jest głupie czy nierozsądne, bo nie jest. Okaż zainteresowanie, ale bez nadmiernej wylewności. Nie naciskaj, jeżeli nastolatek nie chce na ten temat rozmawiać. Pamiętaj, że stwierdzenia: „wszyscy tak robią” czy „to dla szpanu” często okazują się nieprawdziwe¹². Podczas takiej rozmowy warto posługiwać się językiem faktów, aby szczerze i wprost nazwać swoje obserwacje. Nie liczy się właściwy dobór słów, ale nasze zainteresowanie, ton głosu, sposób mówienia. To, co możemy zrobić, to pozwolić młodemu człowiekowi opowiedzieć o trudnościach, których doświadcza, pomóc mu nazwać jego emocje, pozwolić zobaczyć mechanizmy jego problemów i obszar wpływu na nie. Może zdarzyć się tak, iż nastolatek będzie dla dorosłego nieprzyjemny, nie chce mówić, odrzucać pomoc. Jednakże należy komunikować mu wprost swoje zainteresowanie, życzliwość, troskę, chęć udzielenia pomocy¹³. Samookaleczenia są wskazaniem do psychoterapii, częściej będzie to terapia długoterminowa. W części przypadków potrzebna może być konsultacja lekarza psychiatry, gdy pojawiają się objawy depresyjne. Często potrzebna jest zmiana stosunku opiekunów do dziecka, zmiana stosowanych przez rodziców, opiekunów i nauczycieli stawianych mu wymagań, zmiana stosowanych dotąd metod wychowawczych¹⁴.

10. J. Wycisk, B. Ziółkowska, *Młodzież przeciwko sobie. Zaburzenia odżywiania i samouszkodzenia – jak pomóc nastolatkom w szkole*, Warszawa 2022.

11. Tamże.

12. pqp.edu.pl/samouszkodzenia-dlaczego-tak-sie-dzieje-i-jak-mozna-pomoc-material-dla-nauczycieli-i-rodzicow/ (dostęp 23.09.2023).

13. L. Kicińska, M. Łuba, J. Palma, H. Witkowska, dz. cyt.

14. pqp.edu.pl/samouszkodzenia-dlaczego-tak-sie-dzieje-i-jak-mozna-pomoc-material-dla-nauczycieli-i-rodzicow/ (dostęp 23.09.2023).

7. pqp.edu.pl/samouszkodzenia-dlaczego-tak-sie-dzieje-i-jak-mozna-pomoc-material-dla-nauczycieli-i-rodzicow/ (dostęp 23.09.2023)

8. G. Bibiker, L. Arnold, *Autoagresja - mowa zranionego ciała*, 2003.

9. L. Kicińska L., M. Łuba, J. Palma, H. Witkowska, dz. cyt.

Anna Szymańska

Zespół Szkół Budowlanych im. generała Władysława Sikorskiego w Inowrocławiu

O przemocy i agresji w szkole na przykładzie percepcji zjawiska przez uczniów Zespołu Szkół Budowlanych im. generała Władysława Sikorskiego w Inowrocławiu

WPROWADZENIE

O zjawisku przemocy i agresji wśród młodzieży szkolnej słyszał prawie każdy. Jedną z głównych przyczyn tego zjawiska we współczesnej szkole jest brak właściwych autorytetów i poczucia własnej wartości oraz zaburzenie relacji rodzinnych i nieradzenie sobie z problemami¹, a także wpływ różnych form przemocy obserwowanych w telewizji, filmach, a przede wszystkim w grach i mediach społecznościowych. Z codziennego życia i własnych doświadczeń oraz informacji dostępnych w środkach masowego przekazu wiemy, że zjawisko przemocy niesie za sobą tragiczne skutki zwłaszcza dla ofiar. Często zdarza się tak, że osoby będące świadkami i osobami z najbliższego otoczenia ofiary nie reagują na przejawy agresji ze strony oprawcy. W artykule postaram się przeanalizować zjawisko przemocy w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym na podstawie badania ankietowego, jakie przeprowadziłam wśród uczniów Zespołu Szkół Budowlanych im. generała Władysława Sikorskiego w Inowrocławiu, gdzie pracuję jako nauczyciel biologii i geografii. W pierwszej części artykułu przedstawię definicje zjawiska przemocy i agresji, wyróżnione w literaturze przedmiotu formy przemocy oraz czynniki wpływające na ich występowanie i wskazówki, jak przeciwdziałać temu zjawisku. Następnie na podstawie zebranych przeze mnie danych empirycznych podejmę próbę zdiagnozowania skali występowania zjawiska przemocy i agresji w mojej szkole, a także ich związku z poczuciem bezpieczeństwa wśród uczniów tej placówki edukacyjnej.

1. Błońska B., Gotlib J., Opinie uczniów na temat występowania przemocy w szkole, Problemy Pielęgniarstwa, vol. 18, no. 1, Warszawa 2010, s.18.

PRZEMOC I AGRESJA W ŚRODOWISKU

SZKOLNYM: FORMY, PRZYCZYNY I SKUTKI

Pierwsze badania naukowe dotyczące zjawiska przemocy i agresji prowadzono już na przełomie lat 60 i 70 ubiegłego wieku². Uważano, że przemoc wśród młodzieży szkolnej jest formą zachowania agresywnego. Często słowa przemoc i agresje stosowano zamiennie, jako synonimy. Natomiast w celu lepszego zrozumienia zdarzeń występujących w szkole i skuteczniejszych działań, wobec tego zjawisko postanowione je rozróżnić. Obecnie agresję definiuje się jako *świadomie i celowe zachowanie fizyczne lub werbalne skierowane przeciwko komuś lub czemuś zmierzające do wyrządzenia krzywdy lub szkody*. Cechą charakterystyczną zachowań agresywnych jest równowaga w sile psychicznej lub fizycznej pomiędzy osobami. Oznacza to, że obie osoby mają podobne zdolności do zachowań agresywnych oraz do obrony przed agresorem. Z kolei o przemocy mówimy wtedy, gdy siły dwóch osób nie są równoważne i jedna osoba posiada przewagę fizyczną lub psychiczną i stosuje ją wobec osoby słabszej. Zarówno w przypadku przemocy, jak i agresji stosowane są te same formy zachowań, takie jak: przemoc fizyczna i werbalna³. Definicji przemocy jest wiele, a do najbardziej trafnych należy, moim zdaniem, ta, którą sformułowała I. Pospiszyl (1994), definiując to zjawisko jako *wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w wolność osobistą lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykracza-*

2. Kołodziejczyk J., Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, NODN SOPHIA, Kraków 2004 s. 5.

3. Kołodziejczyk J., Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, NODN SOPHIA, Kraków 2004 s. 6.

jące poza społeczne zasady wzajemnej relacji⁴. Ponadto M. Karkowska i W. Czarnecka (1994) łączą przemoc z oddziaływaniem na wychowanka siłą fizyczną lub psychiczną w celu przymuszenia go do podporządkowania się woli wychowawczej⁵. Z kolei autorzy Słownika Język Polskiego PWN ujmują przemoc ogólniej, jako przewagę w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszania czegoś na kimś oraz narzucenia komuś bezprawnie władzy⁶. Reasumując można stwierdzić, że przemoc zaburza osobistą wolność człowieka i zmusza osobę do działania wbrew swojej woli, a także przyczynia się do celowego wyrządzania jej krzywd psychicznych i fizycznych.

W literaturze specjalistycznej można znaleźć różne typy i formy przemocy. Do jej najczęściej spotykanych form zaliczamy: przemoc fizyczną, czyli naruszanie nietykalności fizycznej, przemoc psychiczną nazywaną również emocjonalną, która związana jest z naruszeniem godności osobistej, przemoc seksualną polegającą na naruszeniu intymności płciowej, przemoc ekonomiczną polegającą na używaniu pieniędzy i innych dóbr materialnych w celu uzależnienia i kontroli innej osoby od siebie oraz zaniedbanie, jako ukryta forma przemocy polegająca na niezaspakajaniu podstawowych potrzeb biologicznych i psychicznych dzieci, które może rozpocząć się już w okresie życia płodowego. W skrajnym przypadku dotyczy ono również porzucania dzieci i narażenie ich na utratę zdrowia a nawet życia⁷.

Aby ukonkretnić rozumienie tego, czym jest przemoc, przedstawię poniżej przykłady wybranych form tego zjawiska z uwzględnieniem ich podziału na bezpośrednie i pośrednie, które często są zauważalne w szkole:

a) przemoc fizyczna:

- *bezpośrednia*: bicie, szarpanie, kopanie, plucie, niszczenie własności, rzucanie przedmiotami, wymuszanie pieniędzy itp.

- *pośrednia*: namawianie innych osób do wyrządzania krzywdy ofiarom;

b) przemoc słowna:

- *bezpośrednia*: wyzywanie, przezywanie, wyśmiewanie, ośmieszanie, obrażanie i grożenie

- *pośrednia*: namawianie innych do wyżej wymienionych czynów oraz rozsyłanie plotek

c) przemoc niewerbalna:

- *bezpośrednia*: grożenie gestami, np. pięścią

- *pośrednia*: umyślne chowanie rzeczy, namawianie

innych do wykluczania kogoś z grupy⁸.

Jeśli chodzi o przyczyny powstawania zjawiska przemocy i agresji, to wśród najczęściej występujących są: czynniki biologiczne, wpływ środowiska rodzinnego oraz szkoły. Do czynników biologicznych zaliczamy przede wszystkim czynniki genetyczne, hormonalne i neurologiczne, a także przyjmowane leki i w drugiej kolejności temperament dziecka. Z kolei w ramach negatywnego wpływu środowiska rodzinnego na dziecko mówi się na ogół o nieobecności jednego z rodziców oraz problemach małżeńskich, czyli relacji pomiędzy matką a ojcem, a także o stanach depresyjnych jednego z rodziców, niekorzystnych warunkach ekonomicznych, kłócących się rodzicach, krzykach w domu, ale i o wielodzietności w rodzinie, jak i o występowaniu uzależnień od środków psychoaktywnych. Jednocześnie nie można pominąć ważnej roli, jaką odgrywa środowisko szkolne, w którym dziecko przebywa każdego dnia kilka godzin. Do tej ostatniej kategorii bodźców wyzwalających pojawianie się lub wzmacnianie zachowań agresywnych wśród młodzieży możemy zaliczyć:

a) *czynniki związane ze szkołą jako instytucją*: zbyt liczne klasy, ograniczona aktywność fizyczna, ograniczenia dotyczące standardów budynku i otoczenia szkoły, niewłaściwa kontrola uczniów oraz częste zmiany nauczycieli,

b) *czynniki psychologiczne*: niskie poczucie własnej wartości, złe kontakty a nawet agresja ze strony dorosłych, brak zasad życia, brak umiejętności radzenia sobie z silnymi emocjami, np. złości, brak perspektyw życiowych,

c) *czynniki społeczne związane z relacją uczeń – nauczyciel*: próby rozwiązywania konfliktów w sposób siłowy, błędy w komunikowaniu się poprzez poniżanie, krytykowanie i ośmieszanie, brak konsekwencji w stosowaniu metody dyscyplinującej⁹ a także nieuwzględnienie potrzeb i możliwości uczniów.

Zastanówmy się teraz nad możliwościami przeciwdziałania przemocy i agresji wśród uczniów z perspektywy nauczyciela, która jest mi najbliższa z racji wykonywania przeze mnie tego zawodu. Po pierwsze, uważam, że jednym z ważniejszych sposobów przeciwdziałania przemocy i agresji w szkole, na który wpływ ma kadra nauczająca, jest zdecydowane reagowanie na wszelkie przejawy tych zachowań oraz wysyłanie ze strony wychowawców i nauczycieli jasnego komunikatu, który brzmi – agresja i przemoc nie są do zaakceptowania, bez względu na okoliczności. Co więcej, aby tego typu działanie mogło przynosić

4. Pospiszyl I., Przemoc w szkole, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 14.

5. Karkowska M., Czarnecka W., Przemoc w szkole, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1994, s. 26.

6. <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html>

7. Jedlecka W. Formy i rodzaje przemocy, Przemoc w Prawie i polityce, Wrocław 2017, s. 16-25.

8. Kołodziejczyk J., Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, NODN SOPHIA, Kraków 2004, s. 9.

9. Kołodziejczyk J. Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, NODN „SOPHIA” Kraków 2004, s. 10 -12

wymierne efekty, całe grono pedagogiczne powinno być obdarzone szacunkiem, a nauczyciele winni być dla swoich uczniów autorytetami. Stąd konieczny jest w szkole pozytywny społeczny klimat, przejawiający się m.in. w tym, że uczący się i nauczający współpracują ze sobą, są otwarci na wzajemne poznanie i dialog. Ponadto osoba dorosła powinna wspierać indywidualnie każdego z uczniów, co może przyczynić się do kształtowania u nich postawy lojalności wobec pedagoga, a tym samym ułatwić sprawowanie opieki i kontroli nad uczniami w klasie, przy czym konieczne jest także poszanowanie godności ucznia. Bardzo ważne jest, by wychowawca klasy okazywał realne zainteresowanie sprawami i problemami uczniów i okazywał im należyty szacunek, ale także by stosował w pracy z młodzieżą pozywaną krytykę, polegającą na przekazywaniu swoim podopiecznym informacji o potrzebie zmiany ich zachowania. Cała kadra pedagogiczna powinna też wspierać uczniów w ich trudnych sytuacjach rodzinnych czy problemach w nauce i wspólnie wypracować sposoby niesienia im pomocy i wsparcia oraz nauczać młodzież współpracy w grupie, umiejętności rozwiązywania konfliktów poprzez prowadzenie warsztatów¹⁰, zajęć i metod aktywizujących na zajęciach. Tworzenie w szkole dobrych relacji nie tylko z uczniami, ale również rodzicami oraz współpracownikami przyczynia się do tworzenia bezpiecznej i przyjaznej szkoły, która radzi sobie z trudnymi i ryzykowanymi zachowaniami wśród podopiecznych¹¹.

Jednocześnie, abyśmy mogli przeciwdziałać przemocy i agresji wśród naszych uczniów w sposób dostosowany do ich rzeczywistych potrzeb i codziennych doświadczeń, warto zasięgnąć ich opinii nie tylko w czasie bezpośredniej rozmowy, ale również za pośrednictwem pisemnej ankiety. Dla uwiarygodnienia zastosowania tego ostatniego narzędzia przedstawię teraz, co udało mi się dowiedzieć właśnie dzięki ankiecie, o której wypełnienie poprosiłam uczniów z Zespołu Szkół Budowlanych w Inowrocławiu, gdzie mam przyjemność nauczać.

WSTĘPNE WNIOSKI Z ANKIETY PRZEPROWADZONEJ WŚRÓD UCZNIÓW

We wrześniu 2023 r. przeprowadziłam anonimową ankietę w wersji elektronicznej, którą samodzielnie stworzyłam dla uczniów klas 2, 3, 4 i 5 z Zespołu Szkół Budowlanych w Inowrocławiu, którzy kształcą się na kierunkach: technik architektury krajobrazu, technik geodeta, technik renowacji elementów architektury oraz technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej. Badanie objęło w sumie 151 uczniów, w tym 63,6 % stanowiły dziewczyny a 36,4 % chłop-

cy w wieku od 14 do 20 lat, którzy dobrowolnie wyrazili chęć udziału w badaniu. Młodzież została powiadomiona o roli i przeznaczeniu przeprowadzenia ankiety. Celem tego minibadania było przedstawienie skali zjawiska przemocy i agresji wśród młodzieży uczęszczającej do szkoły ponadpodstawowej i ukazanie opinii na temat bezpieczeństwa uczniów. Ankieta zawierała 23 pytania zamknięte jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru. Pytania dotyczyły występowania zjawiska przemocy i agresji wśród uczniów szkoły, form tej przemocy, a także sposobów reagowania na dane zjawiska i ustalania sprawców oraz poczucia bezpieczeństwa w szkole tak, jak jest ono postrzegane przez samych uczniów.

Z analizy odpowiedzi uzyskanych w przeprowadzonej przeze mnie ankiecie wynika, że 58,9 % uczniów czuje się w szkole bezpiecznie, zaledwie 10,5 % jest odmiennego zdania, a 30,5 % nie potrafiła tego jednoznacznie ocenić. Jednocześnie większość uczniów (70,9%) stwierdziła, że jest akceptowana w grupie rówieśniczej. Zdaniem ankietowanych przemoc w szkole występuje, ale jest zjawiskiem rzadkim (66,8 %) lub wcale nie występuje (18,5 %), jedynie 19,9 % była ofiarą przemocy w szkole lub jej okolicy. Najczęściej do zjawiska przemocy dochodzi podczas przerw na korytarzu i boisku szkolnym oraz w szatni. Do najczęstszych form przemocy wymienianych wśród ofiar należą: przemoc słowna (42, 3%), obraźliwe wiadomości w formie pisemnej lub elektronicznej (41,4%), szturchanie, popychanie i szarpanie (30,6%). Młodzież najczęściej doświadcza agresji ze strony kolegów i koleżanek z klasy. Zaledwie 29,9 % ankietowanych poinformowała o zaistniałej sytuacji inne osoby i najczęściej były to koleżanki, koledzy i rodzice (ok. 40 %). Niewielki procent ankietowanych zawiadomił o powyższym fakcie wychowawcę (20,5 %) i innych członków rodziny (wuj, ciocię, babcię i dziadka) (18,6 %) oraz nauczyciela czy pedagoga szkolnego (9,3 %). Na ogół jednak uczniowie ignorują zaczepki (35,2 %), a 28,8 % broni się sama.

Jeśli chodzi o skutki przemocy tak, jak są one postrzegane przez uczniów mojej szkoły, to według ankietowanych do najczęstszych następstw stosowania wobec nich zachowań przemocowych i agresywnych należą: obniżenie poczucia własnej wartości i pewności siebie (37,4%), depresja (23,2 %), strach przed przyjściem do szkoły (22,2%), podwyższony poziom lęku (21,2%) oraz trudności w koncentracji i myśli samobójcze (13, 1%). Aż 51 % badanych zaznaczyło, że byli oni świadkiem zjawiska przemocy w szkole, ale jednocześnie uczniowie ci dodali, że miało to miejsce dosyć rzadko. Poza tym, wśród najpopularniejszych przejawów agresji zauważanych przez respondentów znalazły się: przemoc słowna (53,7%), popychanie i szarpanie (36,4%), znęcanie się nad młodszymi (29,8%), a także kopanie i bicie (27,3%)

10. Węgrzynowska J., Profilaktyka agresji i przemocy rówieśniczej w klasie, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2021, s. 5-6.

11. Węgrzynowska J., Profilaktyka agresji i przemocy rówieśniczej w klasie, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2021, s. 7.

oraz wandalizm (11,6%). Stosunkowo pozytywnie jest to, że większość uczniów reagowała na te czyny w odpowiedni sposób, m.in. powiadamiała nauczyciela (22,7%), kolegów (21,1), wychowawcę (18,8 %), ale z drugiej strony aż 32 % nie robiła z tym nic.

Co warte odnotowania, opinie uczniów na temat metod przeciwdziałania przemocy w szkole pokrywają się w dużej mierze z założeniami ekspertów. I tak, zdaniem ankietowanych, do najbardziej skutecznych metod przeciwdziałania zjawisku szkolnej przemocy należą: tworzenie dobrych relacji z wychowawcą klasy (46,4 %), stosowanie surowszych konsekwencji wobec niepożądanych zachowań (41,7%), działania profilaktyczne dla uczniów, np. zajęcia z pedagogiem lub psychologiem szkolnym (25,8%) oraz spotkania profilaktyczne z funkcjonariuszami policji (25,2 %) i zwiększanie ilości dyżurujących nauczycieli (19,2 %). Jednocześnie wyniki ankiety wskazują, że zaledwie 13,9 % uczniów przyznaje się, że była sprawcą przemocy w szkole i 15,9 % poza szkołą. Zdaniem uczniów najczęstszą przyczyną stosowania przemocy wśród kolegów i koleżanek są: brak dobrego wychowania w domu (63,6%), poczucie wyższości wobec ofiar (60,9%), zły charakter sprawcy (53 %), czerpanie satysfakcji ze sprawiania bólu (51,7%), brak zasad moralnych (47,7 %), przemoc i agresja w domu (45 %) oraz zażywanie narkotyków (34,4 %) i spożywanie alkoholu (32,5 %). Poza tym, jeżeli chodzi o rolę nauczycieli w tworzeniu atmosfery przemocy w szkole, to zdecydowana większość uczniów stwierdziła, że pedagogzy w ogóle nie stosują przemocy wobec młodzieży (55 %) bądź ma to miejsce bardzo rzadko (11,9 %) lub rzadko (21,2 %), a jedynie 11,9 % uważa, że jest to zjawisko częste. Poza tym, z analizy ankiety wynika, że jeżeli dochodzi już do sytuacji stosowania przemocy nauczycieli wobec podopiecznych, to większość ankietowanych nie potrafiła ustalić przyczyny zaistniałej sytuacji (40,4 %) a wśród zdiagnozowanych przez moich uczniów przyczyn znalazły się: wygląd ucznia (26,9%), potrzeba wyładowania swojej agresji ze strony nauczyciela (26 %), trudności w nauce (22,1%) oraz lekceważący stosunek ucznia wobec nauczyciela (20,2%).

PODSUMOWANIE

Podsumowując wyniki przeprowadzonej przeze mnie ankiety, uważam, że większość uczniów spotyka się ze zjawiskiem przemocy i agresji w szkole. W celu zmniejszenia występowania tego zjawiska i budowania poczucia bezpieczeństwa w szkole, konieczna jest dzisiaj szeroko rozumiana edukacja uświadamiająca, która objęłaby swoim zasięgiem zarówno młodzież, nauczycieli, jak i rodziców. Należy pamiętać, że jednym z najważniejszych etapów w życiu człowieka, który kształtuje jego późniejsze życie, już jako dorosłego człowieka jest dzieciństwo. Właśnie dlatego

wszelkie zetknięcie z zachowaniem patologicznym w dzieciństwie, czy ma to miejsce w domu, w szkole czy w relacjach z otoczeniem rówieśniczym może przyczynić się do wytwarzania i wzmacniania trwałych zachowań o charakterze przemocowym i do różnych form agresji. Jako nauczyciele musimy być świadomi faktu, że od najmłodszych lat kształtuje się osobowość młodego człowieka i tworzy się jego system wartości, którym będzie się on kierował się w dorosłym życiu, a w związku z tym odpowiedzialność za wychowanie dzieci i młodzieży powinna ponosić zarówno szkoła, jak i najbliższa rodzina, gdzie młodzi przebywają przez większość swojego czasu. Co więcej, to rodzice powinni wpajać swoim dzieciom zasady moralne i uczyć ich, jak należy funkcjonowania w grupie i społeczeństwie a szkoła powinna tę pracę wychowawczą kontynuować. Jednym ze sposobów przeciwdziałania przemocy w szkole mogłoby być organizowanie większej liczby systematycznych warsztatów wśród młodzieży, które byłyby poświęcone radzeniu sobie z doświadczeniem przemocy lub bycia jej świadkiem, ale także doskonaleniu kadry nauczycielskiej i rodziców w celu lepszego poznania i zidentyfikowania ludzi młodych, których problem przemocy dotyczy. W moim przekonaniu, zwiększenie poczucia bezpieczeństwa w szkole będzie możliwe wówczas, gdy dziecko i nauczyciel oraz rodzic będą ze sobą współpracować i wzajemnie się wspierać. Reasumując na prawidłowy rozwój dziecka i jego dalsze życia, które będzie pozbawione przemocy i agresji, wpływa pozytywna atmosfera rodzinna, jak i ta panująca w szkole między rówieśnikami oraz w kontaktach nauczyciel-uczeń. Dlatego właśnie, jako nauczyciele i pedagogzy, powinniśmy dołożyć wszelkich starań, aby budować autorytet nauczyciela w szkole, a jednocześnie wspierać rodziców, w tym, aby oni również wzmacniali swój autorytet wśród dzieci i dorastającej młodzieży.

Bibliografia:

- Błońska B., Gotlib J., Opinie uczniów na temat występowania przemocy w szkole, Problemy Pielęgniarstwa, vol. 18, no. 1., Warszawa 2010.
- Jedlecka W., Formy i rodzaje przemocy, Przemoc w Prawie i polityce, Wrocław 2017.
- Karkowska M., Czarnecka W., Przemoc w szkole, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1994.
- Kołodziejczyk J., Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, NODN SOPHIA, Kraków 2004.
- Pospiszyl I., Przemoc w szkole, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
- Węgrzynowska J., Profilaktyka agresji i przemocy rówieśniczej w klasie, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2021.

Netografia:

<https://sjp.pwn.pl./sjp/przemoc;2510670.html>

Alicja Pawlikowska

FONICARE Centrum Wspomagania Słyszenia i Rozwoju w Toruniu

Gaslighting – walka o rzeczywistość

Termin „gaslighting” wywodzi się od tytułu przedwojennej sztuki Patricka *Gas Light* Hamiltona. W sztuce tej główna bohaterka jest manipulowana przez swojego męża, który próbuje wprowadzić ją w błąd i podważyć jej zdolność rozróżniania rzeczywistości poprzez dezinformację.

W kontekście psychologicznym gaslighting to manipulacja, która ma na celu kontrolowanie i osłabienie innej osoby poprzez wprowadzanie jej w błąd i podważanie jej rzeczywistości. Osoba stosująca gaslighting często neguje doświadczenia i uczucia ofiary sugerując, że jest ona szalona lub przesadza, oraz wprowadza dezinformację, aby zdobyć kontrolę nad sytuacją.

FORMY GASLIGHTINGU

Gaslighting przybiera wielorakie formy, wśród których należy wymienić:

1. Negowanie faktów

Osoba stosująca gaslighting neguje konkretne wydarzenia lub rozmowy, twierdząc, że nie miały one miejsca. Może również negować własne obietnice lub wcześniejsze deklaracje. Na przykład, gdy ofiara mówi, że manipulator obiecał coś, co teraz neguje, ten ostatni może odpowiadać: „Nigdy nie powiedziałem tego” lub „Mylisz się”.

2. Tworzenie dezinformacji

Manipulator celowo wprowadza dezinformację lub zmienia fakty, aby zdezorientować ofiarę i sprawić, żeby wątpiła ona w swoją pamięć lub zdolność rozróżniania prawdy od kłamstwa. Może to prowadzić do chaosu w umyśle ofiary, co ułatwia manipulatorowi utrzymanie kontroli nad sytuacją.

3. Manipulacja emocjonalna

Osoba stosująca gaslighting stara się kontrolować emocje ofiary, wywołując w niej poczucie winy, wstydu lub strachu. Ponadto może wykorzystywać te emocje, aby osłabić pewność siebie ofiary. Na przykład, manipulator może powiedzieć: „Wszyscy mówią, że jesteś niezdolna” lub „Jeśli mnie zostawisz, nikt inny cię nie zaakceptuje”.

4. Izolacja społeczna

Manipulator może starać się izolować ofiarę od jej przyjaciół, rodziny lub innego wsparcia, aby miała

tylko jedno źródło informacji – siebie. To utrudnia ofierze uzyskanie alternatywnych perspektyw i wsparcia, co jeszcze bardziej utrwala kontrolę manipulatora.

Oczywiście gaslighting może występować w różnych rodzajach relacji, w tym w relacjach rodzinnych (np. między dzieckiem a rodzicem) oraz w miejscu pracy (między pracownikiem a przełożonym).

Poniżej przedstawiono kilka przykładów stosowania gaslightingu w relacjach rodzic–dziecko:

- rodzic może bagatelizować lub negować uczucia dziecka, mówiąc mu, że jest nadmiernie wrażliwe lub przesadza
- jeśli dziecko jest ofiarą przemocy domowej, manipulujący rodzic może wmawiać mu, że to ono jest winne zaistniałej sytuacji
- rodzic stosujący gaslighting może izolować dziecko od innych członków rodziny, przyjaciół lub wsparcia z zewnątrz, co sprawia, że staje się ono bardziej podatne na manipulację.

KONSEKWENCJE

Skutki doświadczania gaslightingu są mało widoczne i niezwykle trudne do udowodnienia. W dużej mierze są zbieżne ze skutkami doświadczania przemocy psychicznej. Gaslighting może powodować szereg skutków psychologicznych i fizycznych, takich jak:

- niskie poczucie własnej wartości
- poczucie osamotnienia i izolacji
- zaburzenia psychiczne, np. depresja
- niski poziom zaufania społecznego
- trudności w podejmowaniu decyzji
- zaburzenia snu
- bóle głowy
- choroby układu sercowo-naczyniowego.

JAK SIĘ BRONIĆ?

Jeśli podejrzewasz, że jesteś ofiarą gaslightingu, podejmij następujące działania:

- dokumentuj sytuacje, w których masz wrażenie, że jesteś manipulowany. Zapisywanie informacji pomoże utrzymać klarowność i dowody na to, co się dzieje
- określ swoje granice i nie pozwól manipulatorowi

ich przekraczać. Bądź asertywny i stanowczy w obro-
nie swojej prawdy i rzeczywistości

- poszukuj wsparcia u przyjaciół, rodziny lub specja-
listów do spraw zdrowia psychicznego
- skorzystaj z terapii. Terapeuta pomoże ci zrozumieć,
dlaczego jesteś podatny na manipulację i jak zmienić
swoje reakcje.

Jeśli obserwujesz, że osoba w Twoim otoczeniu
doświadcza gaslightingu, to ważne jest, abyś pomógł
jej w taki sposób, który będzie dla niej bezpieczny
i skuteczny.

Wyraź swoje zrozumienie i wsparcie dla osoby do-
świadczającej gaslightingu. Podkreśl, że wierzysz jej
doświadczeniom i że jesteś tam, aby jej pomóc.

Unikaj krytyki lub osądzania stosującego gasligh-
ting, szczególnie, jeśli jest to bliska dla ofiary osoba.
Może to być skomplikowane, ponieważ często osoba

stosująca gaslighting jest kimś, kogo ofiara kocha lub
szanuje. Skup się na ofercie i jej potrzebach.

Jeśli sytuacja jest poważna i osoba doświadcza
poważnych skutków gaslightingu, zachęć ją do sko-
rzystania z pomocy specjalisty. Pamiętaj, że mani-
pulatorzy mogą być niebezpieczni, gdy poczują, że
tracą kontrolę nad sytuacją. Jeśli masz obawy o swoje
bezpieczeństwo, zachowaj ostrożność i skonsultuj się
z odpowiednimi służbami.

Podsumowując gaslighting to forma manipulacji,
która ma poważne skutki dla ofiary. Rozpoznanie jej
i działania w celu jej przeciwdziałania są kluczowe
dla zachowania zdrowego poczucia własnej wartości
i rzeczywistości. Warto pamiętać, że gaslighting jest
formą przemocy psychologicznej, której nie należy
akceptować.

Joanna Piernikowska-Smaga

Zespół Szkół Towarzystwa Salezjańskiego „Kolegium Kujawskie”
w Aleksandrowie Kujawskim

Zaplątani w sieć. O sposobie rozwiązywania problemu cyberprzemocy wśród nastolatków

Internet, sieć komórkowa oraz tak bardzo popu-
larne w ostatnich czasach media społecznościowe są
dla współczesnych dzieci i młodzieży jednym z naj-
bardziej popularnych form spędzania wolnego czasu.
Zjawisko słabnących interakcji na przerwie między
młodymi ludźmi w szkole, ich wzrok „wlepiony”
w ekran smartfona oraz coraz częstsze komunika-
wanie się w sieci zamiast realnej rozmowy to codzien-
ny obraz młodego pokolenia. Świat realny dla wielu
nastolatków wdarł się do sieci i na stałe tam zamiesz-
kał. Tracąc kontakt ze światem rzeczywistym, młodzi
ludzie nie tylko spędzają w sieci większość swojego
wolnego czasu, uczą się czy poszukują informacji,
ale co gorsza rozwiązują między sobą konflikty, sami
wymierzają kary wobec swoich wrogów czy też za-
wierają niekontrolowane znajomości, których finał
ma niejednokrotnie tragiczny wydźwięk. Zachowa-
nia przemocowe, z którymi do tej pory mieliśmy do

czynienia na szkolnych korytarzach lub boiskach,
mają obecnie swoje skuteczne odpowiedniki w sieci -
rozpowszechnianie plotek i oszczerstw w mediach
społecznościowych, zamieszczanie kompromituja-
cych filmów w sieci, nękanie SMS-ami czy kradzież
tożsamości - to niejedynie przypadki internetowego
dręczenia, którego ofiarami padają młodzi ludzie.

Najbardziej niepokojącym jest jednak fakt, iż
zgodnie z tym, co potwierdzają badania naukowe,
cyberprzemoc jest nie tylko szeroko rozpowszech-
niona w szkołach, ale co gorsze, odsetek dzieci i mło-
dzieży stykających się z takimi atakami może sięgać
nawet połowy ogółu uczniów. Jednocześnie wielu
nauczycieli i rodziców nie jest świadomych skali pro-
blemu, ponieważ incydenty te nie są im zazwyczaj
zgłaszane (Borkowska, 2021).

Skuteczne zapobieganie i przeciwstawienie się
cyberprzemocy powinno skupiać się przede wszyst-

kim ze zwiększaniu świadomości problemu w szkole, jak i na pracy z młodzieżą, co będzie sprzyjało ograniczaniu ich destrukcyjnych zachowań w sieci. Rodzice oraz uczniowie muszą zdawać sobie sprawę z rzeczywistej skali problemu, umieć działać w sytuacjach kryzysowych oraz być świadomym prawnych konsekwencji postaw przemocowych. Podjęcie wszelkich działań edukacyjnych związanych z przeciwstawianiem się cyberprzemocy można wykorzystać bez wątplenia nie tylko na zajęciach z wychowawcą, ale również na lekcjach języka angielskiego. Zaproponowany poniżej scenariusz lekcji stanowi bardzo dobrą bazę nie tylko do doskonalenia umiejętności językowych, wzbogacania słownictwa o nowe wyrazy lub zwroty związane z tematyką cyberprzemocy, ale także pozwoli rozbudzić w uczniach świadomość, czym jest cyberprzemoc, jak szerokie oblicze może ona przyjąć i jakie konsekwencje wywołuje.

Poniżej scenariusz zajęć z języka angielskiego do wykorzystania w klasach I – V szkoły ponadpodstawowej:

Temat lekcji: *Trapped in the web* – doskonalenie umiejętności mówienia w języku angielskim z uwzględnieniem słownictwa związanego z cyberprzemocą

Klasa: I – V szkoła ponadpodstawowa

Czas realizacji zajęć: 45 minut

Cele ogólne:

1. Kształtowanie świadomości uczniów na temat bezpieczeństwa w Internecie
2. Uświadomienie wpływu informacji zamieszczanych w sieci na życie w rzeczywistości pozacyfrowej

Cele szczegółowe powiązane z podstawą programową

Uczeń:

- definiuje pojęcie „cyberprzemocy” w języku angielskim
- zna formy cyberprzemocy i potrafi je nazwać w języku angielskim
- zna słownictwo związane z tematem cyberprzemocy i potrafi je wykorzystać przy realizacji określonych zadań
- wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne w wyszukiwaniu i selekcji informacji
- aktywnie uczestniczy w dyskusji
- doskonali umiejętności językowe przy okazji podejmowania ważnych społecznie tematów
- wzbogaca słownictwo w języku angielskim o wyrazy i zwroty związane z cyberprzemocą
- doskonali umiejętności językowe pod kątem przygotowania do egzaminu maturalnego z języka angielskiego
- efektywnie pracuje przy realizacji zadań w grupie
- zna skutki prawne stosowania cyberprzemocy
- rozumie potrzebę niesienia pomocy ofiarom cyberprzemocy.

Kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji
- kompetencje językowe
- kompetencje cyfrowe
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się
- kompetencje obywatelskie.

Metody pracy (według W. Okonia):

- podające (pogadanka, wykład, dyskusja, opowiadanie)
- problemowe-aktywizujące
- metoda ekspresyjna

Formy pracy: indywidualna, zbiorowa, praca w grupach

Środki dydaktyczne:

- karty pracy stanowiące załącznik do scenariusza
- classtools.net (<https://www.classtools.net/random-group-generator/>) – strona internetowa do podziału uczniów na grupy
- tablica interaktywna z dostępem do Internetu
- smartfon z dostępem do Internetu
- słownik polsko-angielski i angielsko-polski w wersji papierowej

Przebieg lekcji:

Część wstępna:

1. Czynności organizacyjno-porządkowe
2. Zapoznanie uczniów z tematem i celami lekcji

Część właściwa zajęć:

1. Nauczyciel zapisuje na tablicy słowo **CYBERCRIME** i zadaje uczniom pytania: *How would you define cybercrime? Can you tell me any words connected with cybercrime? What is the difference between crime and cybercrime? Do you know any examples of cybercrimes? Can you define them in English?* Uczniowie udzielają odpowiedzi w języku angielskim.
2. Podział uczniów na grupy. Nauczyciel korzystając ze strony *classtools.net* (link powyżej), dzieli uczniów na grupy i rozdaje każdej z grup kartę pracy (załącznik nr 1) z zadaniem do wykonania. Zadanie polega na napisaniu krótkiej definicji w języku angielskim różnego rodzaju form cyberprzemocy oraz podaniu przykładu konkretnego zachowania lub sytuacji, która mogłaby odpowiadać do tego rodzaju przestępstwa.
3. Nauczyciel monitoruje pracę uczniów, pomaga w tłumaczeniu nieznanymi słów lub konstrukcji gramatycznych, motywuje uczniów do pracy.
4. Po uzupełnieniu kart pracy wybrani uczniowie podają swoje odpowiedzi oraz ilustrują odpowiednimi przykładami różne formy cyberprzemocy. Odpowiedzi udzielają w języku angielskim. Pozostali uczniowie uzupełniają brakujące informacje, poprawiają ewentualne błędy.
5. Nauczyciel wybiera jedno z zadań z załącznika nr 2, wyjaśnia uczniom polecenie i wyznacza czas na przy-

gotowanie się do zadania. Limit czasu na realizację tego rodzaju zadania egzaminacyjnego jest zgodny z czasem przewidzianym na egzaminie maturalnym z języka obcego nowożytnego.

6. Uczniowie rozwiązują ustnie wybrane zadanie egzaminacyjne w języku angielskim. Nauczyciel monitoruje wypowiedź uczniów, poprawia ewentualne błędy, ocenia wypowiedź ustną zgodnie z założeniami oceny egzaminu maturalnego z języka angielskiego (szczegółowy oceniania *Informator o egzaminie maturalnym z języka angielskiego od roku szkolnego 2022/2023*).

Część końcowa lekcji:

1. Nauczyciel zadaje pytania uczniom: *Why do you think cybrecrime is so dangerous nowadays? Have you ever been a victim or a witness of any cybercrime? If yes, what was that? What should we do if we notice any acts of cybercrime?* Uczniowie udzielają odpowiedzi w języku angielskim.
2. Nauczyciel zadaje uczniom pracę domową. Prosi o wykonanie zadania maturalnego z karty pracy, które nie zostało zrealizowane na zajęciach.
3. Zakończenie lekcji.

Załącznik nr 1

Fill in the table with the missing information. Use online dictionary if necessary.

Cybercrime	Definition	Example
<i>Flaming</i>		
<i>Happy slapping</i>		
<i>Cyberstalking</i>		
<i>Exclusion</i>		
<i>Harassment</i>		
<i>Impersonation</i>		
<i>Outing</i>		
<i>Denigration</i>		

Załącznik nr 2 (zestaw zadań maturalnych obowiązujących na ustnym egzaminie maturalnym z języka angielskiego – do wyboru przez nauczyciela).

Zadanie 1. Chcesz zachęcić czytelników swojego bloga do zainteresowania się problemem cyberprzemocy wśród młodych ludzi. Przygotowujesz plakat, który zainspiruje czytelników do ograniczenia agresywnych działań w sieci. Znalazłeś dwa zdjęcia, które bierzesz pod uwagę do przedstawienia na swoim plakacie:

- wybierz to zdjęcie, które Ci najbardziej odpowiada i uzasadnij swój wybór
- wyjaśnij, dlaczego odrzucasz drugą propozycję.

Zdjęcie 1.

Zdjęcie 2.

Źródło: <https://www.freepik.com/free-photos-vectors/cyberbullying-cartoon/10>

Źródło: https://storyset.com/illustration/cyberbullying/amico#utm_source=freeipik&utm_medium=referall&utm_campaign=storiesdetail&utm_content=edit-button&utm_term=edit

Zadanie 2. Describe the picture and answer the following questions.

Źródło: <https://pl.aleteia.org/2022/10/05/70-polskich-dzieci-doswiadczylo-cyberprzemocy/>

1. What do you think the people are laughing at?
2. What do you do when you see some acts of violent behaviour?
3. Tell me about the situation when you or somebody you know was the victim of any cybercrime?

Bibliografia/Netografia:

Borkowska, A. (2021), *Cyberprzemoc w szkole. Poradnik dla nauczycieli*. Warszawa: NASK Państwowy Instytut Badawczy.

https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informatory/Informator_EM2023_jezyk_angielski.pdf

<https://www.classtools.net/random-group-generator/>

<https://pl.aleteia.org/2022/10/05/70-polskich-dzieci-doswiadczylo-cyberprzemocy/>

<https://www.freepik.com/free-photos-vectors/cyberbullying-cartoon/10>

https://storyset.com/illustration/cyberbullying/amico#utm_source=freeipik&utm_medium=referall&utm_campaign=storiesdetail&utm_content=edit-button&utm_term=edit

Konrad Trokowski

Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Kowalewie Pomorskim

Oczekiwania i ambicje uczniowskie i rodzicielskie a rzeczywistość

Nie można i nie powinno się ukrywać ani bagatelizować problemu przemocy w szkole. Nie jest on oczywiście powszechny, ale też trudno nazwać go marginalnym. Zjawisko to może teoretycznie wystąpić między wszystkimi uczestnikami procesu dydaktycznego od ministerstwa poczynając na pracownikach obsługi szkoły kończąc. Patrząc okiem laika psychologicznego, ale jednocześnie nauczyciela praktyka, można wskazać trzy główne powody stosowania przemocy w szkole: zaspokojenie własnego ego i wywołanie strachu u ofiary, co w konsekwencji przynieść ma oczekiwane załatwienie sprawy, problemu czy roszczenia.

Niewiele miejsca i uwagi poświęca się przemocy psychicznej wobec nauczycieli, dlatego skupię się wyłącznie na tej kwestii. Tekst ten powstał na podstawie analizy wpisów na forach internetowych, artykułów prasowych i doniesień medialnych, rozmów z nauczycielami, rodzicami i uczniami oraz na kanwie własnych obserwacji i subiektywnych doświadczeń.

NAUCZYCIEL POD PRESJĄ

Chyba każdy nauczyciel w swojej karierze zawodowej doświadczył przemocy psychicznej, nawet nie zdając sobie z tego sprawy. Wyniki anonimowych ankiet organizowanych co jakiś czas w Internecie wskazują to zjawisko wraz z uposażeniem i wypaleniem zawodowym jako główne powody odejścia z zawodu czynnych nauczycieli i braku świeżej krwi w nauczycielskiej profesji. Daleki jestem oczywiście od stwierdzenia, że wszystkie zarzuty stawiane nauczycielom są z gruntu nieprawdziwe. Zdarzają się bowiem obiektywnie potwierdzone przypadki, przy czym to właśnie słówko „potwierdzone” jest tutaj kluczowe i rozstrzyga zasadność zarzutu lub jej brak. Przemocą psychiczną są zatem wszystkie czynności, zachowania i słowa skierowane bezpośrednio do nauczyciela lub oczerniające go w oczach społeczeństwa zawierające nieprawdziwe, niesprawdzone, niepotwierdzone i subiektywne opinie, sądy, stwierdzenia i oceny. Ofiara takiej przemocy bardzo trudno się obronić, gdyż

fakty zestawione zostają z osądami subiektywnymi podszytymi często dużymi emocjami. Zwykle kończy się to załagodzeniem sprawy, czyli przysłowiowym zamieceniem jej pod dywan, a każda strona zostaje przy swoich racjach. Właśnie stąd głównie biorą się obiegowe, najczęściej negatywne opinie o nauczycielach przekazywane pocztą pantoflową. Ofiara takiej przemocy ma możliwość dochodzenia swoich praw i racji ostatecznie przed sądem, ale niewielu decyduje się na taki krok.

Warto pamiętać, że od 2007 roku, zgodnie z art. 63 ust. 1 ustawy Karta Nauczyciela, nauczyciel podczas lub w związku z pełnieniem swoich obowiązków służbowych korzysta z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Przepisy przeciwko funkcjonariuszom publicznym uregulowane są w rozdziale XXIX kodeksu karnego – art. 222-224 § 2 i art. 226 kk.

Głównie na portalach społecznościowych, ale także w mediach sygnalizowane są najrzadziej nagłaśniane przypadki stawiania dyrekcji szkoły zawsze i z zasady po stronie rodziców w sporach z nauczycielem, połączone ze ślepą wiarą w ich nieomyślność i prawdomówność bez weryfikacji tych słów i dokładnego zapoznania się z sytuacją. Zdarzają się też niestety przypadki przerzucania całkowitej odpowiedzialności na nauczyciela za wyniki uczniów osiągnięte na egzaminach zewnętrznych bez uwzględnienia zaangażowania, systematyczności, zdolności, motywacji, podejścia do nauki i możliwości intelektualnych uczniów. „Z pustego i Salomon nie naleje”, dlatego wymyślono Edukacyjną Wartość Dodaną (EWD) i kilka innych parametrów znacznie lepiej, bardziej obiektywnie oceniających pracę nauczyciela i szkoły niż prosta średnia arytmetyczna wyników procentowych. Czasami bywa tak, że większy sukces dydaktyczny odniósł nauczyciel, który mało zdolnego ucznia w danej dziedzinie przekonał do systematyczności i wyprowadził go na ocenę pozytywną na koniec roku lub pomógł mu zdać na minimalny wynik

egzamin zewnętrzny. Porównywanie średnich wyników między szkołami czy też nawet do średniego wyniku w kraju, bez uwzględnienia innych czynników, pozbawione jest sensu, gdyż zbyt wiele zmiennych, w tym także obiektywnych, się na to składa.

PRZYKŁADY Z ŻYCIA WZIĘTE

Skupmy się na przykładzie nauczyciela uczącego w szkole ponadpodstawowej przedmiotu na poziomie rozszerzonym, który osiąga znakomite efekty pracy z uczniami zdolnymi i zaangażowanymi, doprowadzając ich do tytułów laureatów i finalistów konkursów najwyższej rangi. Jednocześnie grupa uczniów, z której wywodzą się ci olimpijczycy, osiąga mimo wszystko, nawet po doliczeniu rezultatów najlepszych, niski wynik średni egzaminu zewnętrznego, zdecydowanie poniżej średniej krajowej. Jak ocenić pracę tego nauczyciela? Jego metody pracy odpowiadają uczniom zdolnym i chętnym do zdobywania wiedzy, co potwierdzone jest obiektywnymi wynikami i jednocześnie nie sprawdzają się w przypadku pozostałych, znacznie mniej zdolnych uczniów. Przypomnijmy w tym momencie, że wybór przedmiotów realizowanych na poziomie rozszerzonym jest wyłączną decyzją ucznia i jego rodziców. Jak powinien zachować się nauczyciel w tej sytuacji? Kontynuując swój model pracy, który wydaje się być prawidłowy, naraża się na zarzuty i być może coraz częstsze rozmowy dyscyplinujące ze strony dyrekcji, rodziców i niestety także czasami samych uczniów. Przetwarzając swoje metody pracy w stronę uczniów mniej zdolnych i mniej zaangażowanych w naukę, czyli tak naprawdę obniżając poziom merytoryczny zajęć, narazi się tym zdolnym i zaangażowanym, a co gorsza, zniknąć mogą sukcesy konkursowe. Niektórzy członkowie i przedstawiciele szeroko pojętej edukacji chcieliby, aby wszyscy uczniowie w grupie zdali egzaminy zewnętrzne na równym poziomie i to najlepiej kilkanaście punktów procentowych powyżej średniej krajowej. Według nich dopiero wówczas można stwierdzić, że nauczyciel dobrze wykonał swoją pracę, bo dopasował swoje metody dydaktyczne do wszystkich uczniów w grupie. Tymczasem odbyło się to kosztem tych najzdolniejszych i najbardziej zaangażowanych w swój rozwój, którzy zapewne zaczęli szukać alternatywnych możliwości edukacyjnych. Jaki skutek przeniesie takie uśrednianie? Nikt wprawdzie nie dostanie się na wymarzone studia i nie będzie olimpijczyków, ale nauczyciel zyska spokój psychiczny. Czy na pewno o to chodzi? Podobnie pozbawiona sensu jest praca na dwa fronty, czyli inaczej z grupą uczniów zdolnych i zaangażowanych i inaczej z grupą mniej zdolnych. Wymaga to od nauczyciela specyficznego przygotowania do lekcji, co samo w sobie nie jest złe, ale z doświadczenia wiem, że takie podejście nie wpłynie pozytywnie na żadną z grup uczniowskich.

Rolą nauczyciela przedmiotu realizowanego na poziomie rozszerzonym jest przede wszystkim przekazanie uczniom informacji zwrotnej o zdolnościach, umiejętnościach i cechach osobowościowych wymaganych i niezbędnych w toku edukacji oraz dostarczenie im środków do poznania siebie i swoich mocnych stron w postaci oceniania kształtującego, ocen w formie stopni, diagnoz przedmiotowych itp. Ostateczne wnioski należą jednak do samych uczniów i ich rodziców. Szkoła ani nauczyciel nie mogą żadnemu uczniowi zakazać rozszerzenia przedmiotu ani przystępowania do egzaminu maturalnego. Dobry nauczyciel pokazuje jednak uczniowi drogę dalszego rozwoju i jasno wskazuje, czy obrany przez niego kierunek jest właściwy. Utopia? Wcale nie.

SIŁY A ZAMIARY...

Polski system edukacji, podobnie jak fiński, kanadyjski, estoński i wiele innych, oparty jest na tezie, która mówi, że uczniowie chcą się uczyć. To założenie ze wszech miar jest słuszne, ale rzeczywistość pisze różne scenariusze. Nie ma nic trudniejszego od zmuszenia nastolatka do czegoś, czego nie chce wykonać. Pojawia się wówczas bunt i oskarżanie całego świata o własny zły los i niepowodzenia. Systemy skandynawskie bazują dodatkowo na zasadzie partnerstwa w realizacji wspólnego celu, jakim jest sukces edukacyjny ucznia. Pielęgnowana jest zdrowa relacja mistrz – uczeń, ale bez sztucznej podniosłości, a z dużą dawką wręcz koleżeńskich stosunków. Uczniowie rozumieją jednak doskonale swoje miejsce w procesie edukacyjnym i nie wykorzystują możliwości zwracania się do nauczyciela po imieniu w celach jego ośmieszenia czy zdyskredytowania pozycji w szkole. Takie podejście niweluje dystans i strach, wprowadzając obustronne zaufanie w przyjaznej atmosferze. Rozmawiając ze znajomymi Finami, dochodzę do wniosku, że wzajemne relacje międzyludzkie oparte na partnerstwie i zaufaniu to ich najważniejsze klucze do najlepszej edukacji na świecie.

Cały czas skupiam się na przedmiotach rozszerzonych, czyli nieobowiązkowych dla wszystkich na takim poziomie. Uważam, że uczeń potrzebujący korepetycji od początku rozszerzenia najczęściej źle ocenił swoje zdolności i możliwości. Jego talenty tkwią w innych dziedzinach. Rzadko zdarzają się przypadki uczniów, którzy na korepetycjach nadrabiają braki ze szkoły podstawowej i w końcu uzyskują odpowiednie kompetencje i umiejętności wymagane w toku realizacji danego przedmiotu na poziomie rozszerzonym. Jeśli jednak korepetycje długo nie dają spodziewanych efektów, to zamiast brać kolejne godziny płatnych zajęć i oskarżać nauczyciela o niepowodzenia, uczeń powinien rozeznaczyć swoje faktyczne zdolności. To jest klucz do prawdziwej edukacji i własnego rozwoju na wszystkich płaszczyznach.

Zaznaczam, że wszystkie opisane przypadki nie zdarzają się często, ale mocno wpływają na kondycję psychiczną nauczycieli, przyspieszając niestety proces wypalenia zawodowego. Dobrze, że są takie instytucje jak Kujawsko-Pomorskie Centra Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku, które służą szeroką pomocą. Słowa uznania należą się przede wszystkim tym rodzicom, którzy świetnie rozpoznają zdolności i możliwości swoich dzieci, nie wymagają od nich samych ani od ich nauczycieli edukacyjnych cudów i uznają wspomagającą rolę szkoły w procesie wychowania młodego pokolenia. Takie podejście doskonale wpływa na stan psychiczny nastolatka, ale nie usuwa z jego drogi życiowej sytuacji trudnych, stresowych i wymagań, które już niedługo postawi przed nim dorosły świat. Zdrowe relacje rodzic–dziecko\uczeń–nauczyciel praktycznie eliminują sytuacje konfliktowe, a wszystkie zdarzenia trudne wyjaśniane są na zasadach trójstronnego dialogu. Potrzebne jest jednak zrozumienie, że oceniamy nie tylko za pomocą cyfrowych stopni,

a sukces szkolny ucznia, zwłaszcza na poziomie rozszerzonym, uwarunkowany jest jego zdolnościami i możliwościami intelektualnymi, ale też motywacją, zaangażowaniem i pracą. Niestety, tylko na niektóre z tych czynników nauczyciel może skutecznie oddziaływać. Zrozumiano to doskonale w krajach skandynawskich, gdzie odpowiedzialność za wyniki edukacyjne ucznia jest niemal całkowicie na niego przerzucona. Szkoły, poza przekazywaniem wiedzy i nabywaniem umiejętności, dają jednak szerokie możliwości wsparcia, edukacji, pomocy, a także naprowadzenia na podjęcie prawidłowej decyzji odnośnie dalszego rozwoju ucznia. To są jednak tylko możliwości. To od ucznia zależy, czy będzie chciał z nich skorzystać. W polskich szkołach takie możliwości są również dostępne i to od dawna. Młodzi Skandynawowie czerpią ze szkoły, a przede wszystkim od swoich nauczycieli pełnymi garściami. Warto się zastanowić, co zrobić, aby polscy uczniowie w większym stopniu chcieli skorzystać z możliwości dawanych im przez szkoły i nauczycieli.

Izabela Nowakowska
KPCEN w Bydgoszczy

Porozumienie bez przemocy

Porozumienie bez przemocy nie jest niczym nowym. Wszystkie części składające się na ten model znane są od wieków. Moim celem było przypomnienie ludziom tego, co już wiedzą – a mianowicie, jak powinniśmy odnosić się do siebie – i służenie pomocą w prowadzeniu życia, które harmonizowałoby z tą wiedzą.

Marshall B. Rosenberg

Porozumienie bez przemocy to metoda opracowana przez Marshalla Rosenberga znanego współczesnego psychologa amerykańskiego. Stworzył język, za pomocą którego możemy budować zrozumienie, szacunek i chęć współpracy, zamiast konfliktów i nieporozumień. PBP opiera się na zdolności wyrażania własnych uczuć i potrzeb, a także rozumienia uczuć i potrzeb osób, z którymi się porozumiewamy. Metoda PBP jest jednocześnie bardzo łatwa i bardzo trudna. Jej prostota polega na schemacie czterech kroków i możliwości szybkiego jej wytlumaczenia. To dokonanie obserwacji a nie

oceny, rozpoznawania uczuć własnych i współromówcy, rozpoznawanie potrzeb i wyrażanie prośby. Trudność takiego sposobu komunikacji polega na tym, iż nie jesteśmy do takich rozwiązań przyzwyczajeni.

Rosenberg, aby zobrazować dwa odmienne wzorce komunikacyjne, wybrał żyrafę i szakala jako symbole. Często program PBP jest nazywany językiem żyrafy. Bo właśnie żyrafa, ssak o największym sercu i długiej szyi, która pozwala zobaczyć więcej i dokładniej, utożsamiana jest z właściwym sposobem komunikowania. Już ten pierwszy etap -

obserwacja, a nie ocena, jest bardzo trudny. Używanie „języka obserwacji” sprawia na początku wiele trudności. Żyrafa stara się odczytać także uczucia i potrzeby innych, aby nawiązać relacje. Natomiast szakal ocenia zachowania innych w kategoriach „dobre” lub „złe”. Ten sposób myślenia prowadzi do powstania takich uczuć, jak: gniew, zaniżone poczucie wartości, wstyd, złość, które stają się przyczyną konfliktów. Szybkie dokonywanie ocen z pewnością utrudnia kontakt i wzajemne zrozumienie. Natomiast żyrafa słucha i mówi, korzystając z obserwacji, emocji, potrzeb i prośb, co buduje kontakty międzyludzkie. Każdy z nas korzysta z obu sposobów komunikowania się – sztuką jest świadomie je wybierać i rozpoznawać.

Celem metody PBP jest nawiązanie kontaktu z uczuciami i potrzebami naszych rozmówców. Zgodnie z założeniami na poziomie potrzeb nie istnieją konflikty między ludźmi, co stanowi szansę na porozumienie bez agresji. Każdorazowo wymaga to empatii, czyli „wejścia” w drugą osobę, próbę spojrzenia na sytuację jej oczami. Potrzebna jest jeszcze umiejętność wyrażania uczuć i potrzeb. Nie jest to łatwe, gdyż nie mamy w tym względzie doświadczenia. Dzięki PBP możemy wyrazić siebie jasno i szczerze, zarazem z szacunkiem i empatią, poświęcając uwagę innym uczestnikom. Uczucia i potrzeby nie stanowią przeważnie przedmiotu naszych rozmów. Często trudnością jest zaspakajanie własnych potrzeb. M. Rosenberg twierdził: **„Jeśli nie przywiązujemy wagi do własnych potrzeb, może się okazać, że dla innych też nie będą one ważne”**.

To kolejna wskazówka M. Rosenberga, aby uczyć się rozpoznawać własne potrzeby. Ich wypieranie, niedostrzeżenie doprowadza do frustracji i wypalenia zawodowego, jeśli nie troszczymy się o swój dobrostan w postaci zaspokojonych potrzeb, np. szacunku, uznania, zadowolenia, wypoczynku. To także ważny aspekt zauważania potrzeb naszych uczniów, np. potrzeby przeżywania radości, przynależności do grupy, prawa do błędu. Właściwe stosowanie metody wymaga od nas pracy nad sobą. Jej stosowanie skłania do zmiany poglądów na życie, podejścia do innych, widzenia świata. Sposób komunikacji wywołuje przemiany w nas samych. Zgodnie z perspektywą PBP nie możemy nikogo zmienić, niezależnie od tego, jak bardzo byśmy tego chcieli. Możemy jedynie zmienić siebie, gdy widzimy, że pomoże nam to i pozwoli na stworzenie optymalnych warunków do budowania klimatu zrozumienia i zadowolenia. Jeśli my dorośli jesteśmy otwarci na zmiany i dostrzegamy korzyści z takiego sposobu komunikowania, jest nam zdecy-

dowanie łatwiej odczuwać satysfakcję z pełnionych ról. Nikt nie lubi czuć się oceniany, zagrożony czy karany. Słowa wypowiedane mają ogromną moc. Nie da się ich cofnąć czy zapomnieć. Każdy z nas ma w swej pamięci słowa, które mimo upływu lat nadal są przykrym wspomnieniem. Nie zmieniliśmy się pozytywnie pod ich wpływem.

Gdy stosujemy PBP w pracy z uczniami, zdecydowanie łatwiej rodzi się wówczas wzajemny szacunek, empatia oraz obustronna potrzeba, aby dobrze przygotować uczniów do czekających ich w przyszłości zadań. Porozumienie bez przemocy może być niezwykle skutecznym narzędziem, gdy chcemy nauczyć tworzenia i przebywania w przestrzeni umożliwiającej dyskusję, aktywne słuchanie, dobre relacje. Szkoła to relacje, a nie tylko przekazywanie wiedzy. Model Czterech Kroków to zbiór prostych zasad, które mają nam pomóc w nawiązaniu kontaktu z drugim człowiekiem.

Metoda porozumienia bez przemocy polega na: dokonaniu obserwacji, rozpoznaniu uczuć własnych i współrozmówcy, rozpoznaniu potrzeb i wyrażaniu prośby.

Metoda PBP została stworzona głównie po to, aby uniknąć sytuacji trudnych, rodzących gniew. Nauka jednak i stosowanie w praktyce PBP wymaga od nas wiele czasu i cierpliwości, które w każdym przypadku warto poświęcić. Nie powinniśmy się śpieszyć. Jeśli pragniemy żyć zgodnie z własnym systemem wartości, zachęcam do stosowania w praktyce języka żyrafy. Porozumienie bez przemocy staje się wówczas nie tylko metodą pracy, ale sposobem bycia na co dzień.

Bibliografia:

1. Rosenberg M., Porozumienie bez przemocy. O języku serca, Jacek Santorski & Co 2003
2. T. Widstrand T., Gothlin M., Ronnstrom N., Porozumienie bez przemocy, czyli język żyrafy w szkole, Wydawnictwo CMPPP 2005
3. Hart S., Hodson V.K., Empatyczna klasa. Relacje, które pomagają w nauce, Wydawnictwo CMPPP 2006
4. Rosenberg M., Edukacja wzbogacająca życie, Jacek Santorski & Co 2006
5. Iceland, Lichtenstein, Norway grants. Porozumienie bez przemocy w edukacji. Jak uczyć i rozumieć, Inspire Contulting 2023
6. Iceland, Lichtenstein, Norway grants. Porozumienie bez przemocy w edukacji. Jak uczyć i rozumieć. Ćwiczenia dla tych, którzy chcą (się) uczyć, Inspire Contulting 2023

Hanna Kaźmierczak

Szkoła Podstawowa im. Marii Danilewicz Zielińskiej w Stawkach

Warsztaty dla rodziców z Pozytywnej Dyscypliny

Rodzice i wychowawcy borykają się na co dzień z różnymi problemami wychowawczymi. Na przestrzeni wieków stosowano wiele metod wychowawczych, które mniej lub bardziej odcisnęły piętno na dorosłym życiu każdego z nas. I tak to bywa, że kiedy dorastamy, zakładamy rodziny, dostrzegamy, że powielamy schematy, według których byliśmy sami wychowywani.

Na wychowanie dziecka wpływa bardzo wiele czynników, takich jak: status rodzinny, środowisko, warunki bytowe i materialne. Wszyscy wiemy, jak szybko postępuje rozwój cywilizacji i technologii. A skoro wszystko dookoła się zmienia, to warto zadać sobie pytanie o to, czy metody wychowawcze także powinny ulec zmianie. Tradycyjny model wychowania opiera się na stosowaniu motywacji zewnętrznej, a więc systemu kar i nagród. Kara działa krótko i złe zachowanie „wraca jak bumerang”, czasami nawet ze zdwojoną siłą. Jako szkoła dostosowująca się do nowych czasów proponujemy Pozytywną Dyscyplinę (PD). Jest to metoda wychowawcza, która opiera się na motywacji wewnętrznej. Dzięki stosowanym w PD narzędziom dzieci uczą się, jak postępować dobrze, nawet wtedy, kiedy nikt nie patrzy. Wychowankowie nie robią niczego dla nagrody. PD jest już stosowana w wielu miejscach świata. Jej autorką jest Jane Nelsen – amerykańska psycholog. W Polsce - za sprawą Joanny Baranowskiej - PD jest znana od 2012 roku.

Jako szkolny pedagog uczestniczyłam w różnych kursach i szkoleniach z dziedziny wychowania. Spojrzenie na dziecko proponowane przez Pozytywną Dyscyplinę od razu stało się bliskie mojemu sercu. Po kilku bazowych szkoleniach dla nauczycieli utwierdzałam się w przekonaniu o fenomenie tej metody. W szkole do rozwiązywania problemów wychowawczych staram się wykorzystywać poznane narzędzia Pozytywnej Dyscypliny.

Jednym z wielu rozwiązań jest m.in. „pozytywna przerwa”. Samoregulacja to zdolność do kontrolowania emocji. Jest to możliwe dzięki pracy kory przed-

czołowej i stanowi fundament wszystkich umiejętności społecznych i samodyscypliny. Ludzie funkcjonują najlepiej, kiedy mają dostęp do wszystkich części mózgu. Pod wpływem stresu kora przedczołowa nie działa dobrze, co powoduje, że tracimy nasze umiejętności rozwiązywania problemów i tracimy panowanie nad emocjami. Na szczęście w klasach I-III mamy zaprojektowane przez dzieci kąci „pozytywnej przerwy”. To tu w chwili złości, zdenerwowania uczniowie mogą się wyciszyć, rozeznac w swoich uczuciach i odzyskać równowagę emocjonalną.

Po elementarnym szkoleniu ukończyłam kurs certyfikacji dla edukatorów rodziców. Pozwala mi to nauczać nowych kompetencji rodzicielskich. Mamy za sobą pierwszy cykl warsztatów pod nazwą Rodzicielstwo z Pozytywną Dyscypliną. W czasie zajęć uczestnicy niejednokrotnie wcielali się w rolę swoich pociech, dzięki temu mogli lepiej je zrozumieć.

PD pomaga rodzicom utrzymać dobre relacje w całej rodzinie, uczy jak skutecznie radzić sobie z codziennymi trudnościami. Dzięki licznym narzędziom PD dzieci czują łączność i przynależność do swojej rodziny i grupy społecznej. Jest to metoda długofalowa, która sprawia, że dzieci w dorosłym życiu będą wyposażone w odpowiednie i pożądane kompetencje życiowe, takie jak: szacunek, dbanie o innych, samodzielność i odpowiedzialność. Warto też wspomnieć, że zamiast na karaniu PD skupia się na rozwiązywaniu problemów z udziałem dzieci oraz zadośćuczynieniu wobec innych. Z zadowoleniem słuchałam rodziców, którzy po przyjściu na kolejne zajęcia oznajmiali, że „to działa”. Ważne, aby w relacjach z dziećmi nauczyć się być „uprzejmym i stanowczym jednocześnie”.

Na koniec zachęcam Państwa do refleksji nad słowami Rudolfa Dreikursa - austriackiego psychiatry dziecięcego i pedagoga, którego prace stanowią źródło Pozytywnej Dyscypliny: „Jak to się stało, że dorośli wymyślili, że dziecko, aby zachowywać się lepiej, musi najpierw poczuć się gorzej?”

Dariusz Koziński

Zespół Szkół Samochodowych we Włocławku

Jubileusz 20-lecia Koła Naukowego Historyków „Samochodówki” 2003-2023

Koło Naukowe Historyków działa nieprzerwanie od września 2003 roku. Z początkiem tego roku szkolnego zegar odmierzy równo 20 lat mojej pracy z młodzieżą na szlaku przygody intelektualnej wykraczającej poza ramy programu szkolnego. Jubileusz to dobry moment na odrobinę refleksji. Koło historyczne o profilu turystycznym powstało, żeby ożywić i uatrakcyjnić ofertę zajęć pozalekcyjnych, przyczyniając się do rozwoju intelektualnego młodzieży. Praca KNH przebiega zgodnie z autorskimi programami, co pozwala nam na poznawanie historii poprzez bezpośredni kontakt z dziedzictwem kultury materialnej i konfrontację wiedzy zdobytej na lekcjach z empirycznym przeżywaniem zabytków. Pierwszy program: *Historia Polski wybranych regionów i miast na tle architektury i sztuki na przestrzeni dziejów* składał się z 10 modułów. Kolejne programy to między innymi *Historia i zabytki Włocławka*.

Do Koła należy kilkunastu uczniów. Współpraca z taką mobilną grupą pozwala na realizację celów poprzez stosowanie różnorodnych metod. To właśnie cele zapisane w programach autorskich wyznaczają logikę naszych działań. Przede wszystkim wycieczki, których zorganizowaliśmy kilkadziesiąt, co pozwoliło nam poznać historię i zabytki 22 miejscowości: Toruń, Chełmno, Poznań, Gniezno, Płock, Warszawa, Łowicz, Bydgoszcz, Aleksandrów Kujawski, Ciechocinek, Raciążek, Łódź, Brześć Kujawski, Kowal, Wieniec, Brzezie, Lipno, Karnkowo, Skępe, Kraków, Katowice i Włocławek. Historii i zabytkom Włocławka poświęciliśmy odrębną ścieżkę programową i zrealizowaliśmy kolejne kilkadziesiąt wycieczek. Oprócz poznawania miejscowości, zwiedzaliśmy też wybrane muzea i zabytkowe nekropolie. Oczywiście największą uwagę i czasu poświęciliśmy małej ojczyźnie oraz Warszawie (trzy wycieczki) i Toruniowi (cztery wycieczki). Nie będę tu szczegółowo relacjonował naszych wojaży po kraju i zrealizowanych wycieczek we Włocławku, ponieważ materiał o nich znajduje się na naszej stronie internetowej i jest prezentowany w układzie chronologicznym, serdecznie zapraszam do obejrzenia i przeczytania.

Współpracujemy między innymi z Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, Włocławskim Towarzystwem Naukowym, Miejską Biblioteką Publiczną (*Spotkania z historią*), Polskim Towarzystwem Historycznym oraz Instytutem Pamięci Narodowej. Uczestniczymy w spotkaniach naukowych i konferencjach, promocjach publikacji, zwiedzaniu wystaw, lekcjach muzealnych, konkursach, projektach i kampaniach społeczno-edukacyjnych, na przykład „Zapal Światło Wolności” i „Pamiętamy – Katyń 1940”. Na terenie szkoły organizujemy wystawy, konkursy historyczne, współorganizujemy akademie z okazji Święta Niepodległości oraz konferencje popularnonaukowe: *Rocznica Insurekcji Kościuszkowskiej* oraz wspólnie ze szkolnym klubem europejskim „Eurobryka” *Akcesja Polski do Unii Europejskiej*.

Od początku powstania KNH redagujemy naszą stronę internetową (www.knh.wwi.pl) oraz kolejną o 14 Pułku Piechoty (www.14pp.wwi.pl), które sponsoruje. Taki nauczycielski mecenat: opłata roczna za domenę i miejsce na serwerze. Nasze strony internetowe z czasem rozrosły się do okazałych rozmiarów. Stały się dużymi publikacjami w formie elektronicznej będącymi kompendium wiedzy o Włocławku i regionie. Materiał na nich zgromadzony, nasze publikacje, zdjęcia, opisy i zdigitalizowane źródła historyczne do dziejów 14 pułku piechoty są wykorzystywane do pracy naukowej i popularnonaukowej przez historyków, dziennikarzy (między innymi: redaktor Adam Willma w „Gazecie Kujawskiej” w artykule „Pamiątka z fajansu” z listopada 2007 roku, Przemysław Dymek „Toruńska Dywizja. 4 Dywizja Piechoty 1921-1939”, Wydawnictwo Napoleon 2015, Tomasz Sikorski „Harczerze w wojnie polsko-bolszewickiej”, IPN 2020, Wikipedia itd.)

Strony internetowe przez nas redagowane są dokumentem naszej pracy i sposobem propagowania oraz prezentowania historii. To opisy naszych wycieczek, spotkań naukowych, prezentowane przez nas publikacje, pisma ulotne dotyczące dziejów Włocławka, kalendarium poświęcone historii miasta, herb miasta w ujęciu graficznym i w przestrzeni publicznej, mapy miasta. Podczas naszej pracy w terenie zinventaryzowaliśmy obiekty małej architektury sakralnej na terenie miasta przy arteriach komunikacyjnych (47) i związanych z instytucjami (np. DPS, domy zakonne, szpitale, kościoły, itd. oraz pomniki nagrobne żołnierzy 14 pułku piechoty na terenie Cmentarza Komunalnego przy Al. Chopina). Ponadto prezentujemy kościoły drewniane dawnego województwa włocławskiego – pięć powiatów. Nasze strony internetowe połączone są linkiem ze stroną szkoły (www.zss.q4.pl). Strona internetowa Żydzi.Włocławek.pl utworzyła kanał RSS do serwisu KNH Włocławek. Na stronie tej jest zamieszczony artykuł opiekuna KNH „Synagoga”. Działania nasze i opracowany materiał prezentujemy na portalach społecznościowych, jesteśmy obecni na Facebook’u. W ten sposób promujemy KNH Włocławek i naszą placówkę: Zespół Szkół Samochodowych we Włocławku. Każdy rok pracy KNH podsumowany jest sprawozdaniami, które widnieją na stronie wyodrębnione w osobnej kategorii.

Koło Naukowe Historyków „Samochodówki” umieszczane jest w rankingu najlepszych kół naukowych w Polsce w katalogu onet.pl, a także wymieniane jako opiniotwórcze gremium na forach internetowych poświęconych rewitalizacji Włocławka. Zostało też włączone do grona partnerów Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział we Włocławku. Opiekun KNH należy do Włocławskiego Towarzystwa Naukowego od 2003 roku. Opublikował trzy hasła we Włocławskim Słowniku Biograficznym i kilkanaście artykułów w prasie lokalnej i regionalnej.

W kategorii sukcesy KNH na pewno wymienić należy:

- redagowane przez nas strony internetowe
- zdigitalizowane z udziałem młodzieży źródła historyczne: „Dziennik bojowy 14 Pułku Piechoty prowadzony przez kapitana Józefa Kozińskiego z wojny polsko-niemieckiej” oraz „Statut Towarzystwa Przyjaciół 14 Pułku Piechoty”
- udział i sukcesy w konkursach i projektach, np. „Kapliczki” zorganizowany przez Sejmik, stał się inspiracją do opracowania zestawienia małej architektury sakralnej w granicach administracyjnych miasta
- udział w konkursie fotograficznym z okazji 600-lecia konsekracji katedry, który zaowocował opracowaniem na stronie internetowej KNH materiału o bazylice włocławskiej *Zabytek wart poznania* pod patronatem kuratorium
- II miejsce w międzyszkolnym konkursie z okazji 10. Rocznicy Polski w UE
- obchody 90. rocznicy niepodległości pod patronatem posła na Sejm
- I miejsce w konkursie „Cmentarz we Włocławku” zorganizowanym przez KOPWiM i UM we Włocławku
- znalezienie się cztery razy z rzędu wśród laureatów ogólnopolskiego konkursu „Kamienie Pamięci” IPN. Czterokrotnie odebraliśmy statuetki i dyplomy w Krakowie, Katowicach, Warszawie do Poznania nie pojechalśmy bo „szalał” covid. Praca przy „Kamieniach Pamięci” była dla nas niebywałą okazją do doskonalenia warsztatu pracy historyka: zbieranie materiału, opracowanie, prezentacja i utrwalanie wiedzy o bohaterach w przestrzeni publicznej.

20 lat Koła Naukowego Historyków „Samochodówki” we Włocławku to satysfakcja z tego, co razem z młodzieżą udało mi się zrobić: zainteresować historią, zaangażować do wspólnej pracy i czerpać przyjemność na szlaku przygody intelektualnej. I to co najważniejsze - wciąż mamy plany i zapał do dalszej przygody.

Robert Preus
KPCEN w Bydgoszczy

Sztuczna inteligencja. O tym warto rozmawiać w szkole

TRENING CZYNI MISTRZA

Wszystko zaczęło się na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Wówczas Alan Turing, matematyk i informatyk, zaproponował pięciominutowy test prowadzony w języku naturalnym (1950), w którym osoba-sędzia rozmawiająca poprzez terminal z człowiekiem i maszyną miała zdecydować, kto jest kim. Turing zakładał, że jeśli sędziowie nie byli w stanie określić prawidłowo swojego rozmówcy (tj. maszyna była w stanie przekonać, że jest człowiekiem), wówczas przeszła test.¹

Drugim ważnym momentem dla badań nad AI (ang. Artificial Intelligence) było zbudowanie przez Marviną Minsky'ego (współzałożyciela laboratorium badawczego sztucznej inteligencji w Massachusetts Institute of Technology) i Deana Edmondsa pierwszej sztucznej sieci neuronowej².

Za początek sztucznej inteligencji uznaje się również konferencję zorganizowaną w 1956 roku w Dartmouth, której celem było określenie kierunków jej badań.

Piszę o tym nie dlatego, żeby przywołać historię AI, ale żebyśmy zdawali sobie sprawę, że minęło 70 lat i nie możemy być zaskoczeni współczesnymi sukcesami w dziedzinie sztucznej inteligencji. **Trzeba też o niej rozmawiać, koniecznie w szkole, ponieważ jest to najważniejsza technologia, która nie tylko zmienia nasze życie, ale być może w przyszłości rozwiąże kluczowe problemy, z którymi się zmagamy w wielu dziedzinach.**

Dzisiaj każdy z nas korzysta ze sztucznej inteligencji. Jest w smartfonach, samochodach, portalach społecznościowych, medycynie. W wielu korporacjach taxi zamiast dyspozytorki mamy bardzo dobrze wyszkoloną AI. Dzwonią do nas wirtualni asystenci. Na stronach urzędów pojawiają się wirtualni urzędnicy³. W sposób niezauważalny, dyskretny wpuszczamy sztuczną inteligencję do naszego życia codziennego.

1. Więcej o teście Turinga i jego założeniach w: P. Łupkowski, *Test Turinga. Perspektywa sędziwego*, Poznań 2010.

2. zob. <https://aiws.net/the-history-of-ai/this-week-in-the-history-of-ai-at-aiws-net-marvin-minsky-and-dean-edmonds-built-the-first-artificial-neural-network/>

3. *Wirtualni urzędnicy w gminie. Boty zastępują ludzi*: <https://regiony.rp.pl/jakosc-zycia/art37571521-wirtualni-urzednicy-w-gminie-boty-zastepuja-ludzi>

Do największych osiągnięć w dziedzinie AI zaliczyłbym:

- postępy w diagnostyce medycznej, w tym wykrywanie chorób (np. raka) na podstawie obrazów medycznych, takich jak zdjęcia rentgenowskie
- sterowanie autonomicznymi pojazdami
- automatyzację zadań w firmach, w tym m.in. analizę danych, obsługę klienta
- powstanie modeli językowych opartych na sieciach neuronowych (np. GPT)
- generowanie efektów specjalnych, tworzenie postaci wirtualnych (przemysł filmowy i rozrywkowy)
- generowanie obrazów, w tym tworzenie ich na podstawie opisów tekstowych.

Z powyższych, przykładowych osiągnięć widać, że czas poświęcony rozwojowi AI został dobrze wykorzystany. To prawda, że nie wszystko działa jeszcze idealnie⁴, ale przecież technologia się rozwija i jest nadzieja, że wiele problemów zostanie dzięki sztucznej inteligencji rozwiązanych, bo... trening czyni mistrza, a czas na rozwój tej technologii jest obecnie niezwykle sprzyjający.

Proponowane zadanie dla zespołu uczniów

Zaprezentujcie w dowolnej formie trzy największe-waszym zdaniem - osiągnięcia w dziedzinie AI.

ZACZNIJMY OD POCZĄTKU

Co to jest sztuczna inteligencja? Jak to działa?

AI to algorytm, który ma zdolność uczenia się. Żeby sztuczna inteligencja się czegoś nauczyła, musimy jej dostarczyć dane. AI chłonie tę wiedzę. Ale to nie wystarczy. Algorytmy trzeba nieustannie trenować i douczać. Działa to podobnie jak u człowieka. W tym procesie wykorzystywana jest duża moc komputerów (m.in. procesorów, pamięci, kart graficznych), dzięki którym możliwe jest przeprowadzanie symulacji prawidłowego działania algorytmu / algorytmów.

4. zob. np. *Sztuczna inteligencja i halucynacje. Czy każda odpowiedź od ChatGPT jest prawdziwa?* <https://forsal.pl/lifestyle/technologie/artykuly/8727296,sztuczna-inteligencja-i-halucynacje-czy-kazda-odpowiedz-od-chatgpt-jest-prawdziwa.html>

Większość dotychczasowych sukcesów w dziedzinie AI wiąże się z systemami wykonującymi jedno konkretne zadanie. I tak mamy do czynienia z algorytmem śledzącym nasze zakupy w Internecie i proponującym nowe produkty. Inny algorytm AI będzie wykorzystywał dostarczone dane przez osoby starające się o określone stanowisko i na podstawie analizy sugerował kandydata. Mamy już oparte na sztucznej inteligencji systemy rozpoznawania twarzy, kierowania samochodem i wiele innych. Jednak wszystkie te osiągnięcia opierają się na rozwiązaniach niezależnych i tworzą odrębne, odseparowane od siebie systemy AI zdolne do osiągania złożonych, ale zupełnie różnych celów na podstawie posiadanych danych.

Żeby rozwiązać wszelkie wątpliwości i właściwie zobrazować to uczniom, warto sięgnąć do świata przyrody. Ptaki budują gniazda, a surykatki nory. I chociaż ptaki potrafią budować różne gniazda, jeśli chodzi o konstrukcję czy wielkość, a nory surykattek mogą mieć 90 wejść i posiadać wiele poziomów, to ptak nie zbuduje nory, a surykatka gniazda. Ich kompetencje są ograniczone tylko do jednej umiejętności budowania schronienia. Dokładnie tak samo jak działanie algorytmu wykonującego jedno zadanie. AI, która porusza samochodem i nauczyła się rozpoznawać znaki drogowe, nie potrafi grać w warcaby. A z kolei maszyna Deep Blue wykorzystująca sztuczną inteligencję, która została mistrzem świata w szachach, nie jest w stanie wykryć raka na zdjęciach rentgenowskich.

Oczywiście próbuje się tworzyć rozwiązania hybrydowe, które łączą kilka metod i algorytmów jednocześnie w jednym modelu, ale obecnie raczej bez powodzenia.

KTO SIĘ BOI SZTUCZNEJ INTELIGENCJI?

Na to pytanie trudno jednoznacznie odpowiedzieć, bo wielu ludzi ma obawy. Na pewno boją się Ci, którzy są zagubieni w technologiach, rzadko się nimi posługują i widzą w AI same zagrożenia. Atmosferę podsycają doniesienia mediów⁵, bujnie rozwija się też przemysł gier science fiction, fantastyka naukowa w filmie, literaturze, grafice „ujawnia” potencjalne osiągnięcia tej technologii. Nic więc dziwnego, że niektórych może ponieść fantazja i paraliżować strach, chociaż dzisiaj zupełnie nieuzasadniony.

Jest też druga grupa, zdecydowanie bardziej świadomych użytkowników, ale przede wszystkim naukowców, którzy widzą realne zagrożenia i przestrzegają przed nadmiernym rozwojem sztucznej inteligencji.

5. *Grozi nam zagłada ludzkości? Eksperti przestrzegają przed nowym zagrożeniem:* <https://www.money.pl/gospodarka/sztuczna-inteligencja-ai-to-zagrozenie-dla-ludzkosci-twierdzi-m-in-tworca-openai-6904594173901728a.html> (Źródło: money.pl)

W 2015 roku 8 tys. osób, w tym tworzący zaawansowane technologie Elon Musk, a także prof. Stephen Hawking (brytyjski fizyk i matematyk), prof. Noam Chomsky (amerykański językoznawca, filozof) podpisali list ostrzegający przed potencjalnymi zagrożeniami związanymi z nadmiernym rozwojem AI⁶. Nie można pominąć tak ważnego głosu naukowców, choćby z tego powodu, że dwa lata później - z uwagi na obawy etyczne - zostały sformułowane 23 zasady⁷ wykorzystania sztucznej inteligencji, sformułowane w trzech działach (zagadnienia badawcze, etyka i wartości, kwestie długoterminowe). Podpisało je ponad 1000 naukowców, w tym ponownie Elon Musk i Stephen Hawking. Ten ostatni w opublikowanych pośmiertnie *Krótkich odpowiedziach na wielkie pytania* pisze: *Mimo, że prymitywne formy sztucznej inteligencji, jakie powstały dotychczas, okazały się wielce użyteczne, boję się konsekwencji stworzenia czegoś, co dorównywałoby lub przewyższało inteligencję ludzką. Prawdziwym zagrożeniem ze strony AI nie będzie zła wola, lecz zakres działania. Sztuczna inteligencja będzie niesamowicie skuteczna w dążeniu do obranych celów i jeśli te cele nie będą zgodne z naszymi, będziemy mieli kłopot*⁸.

W odpowiedzi na powyższe obawy i zagrożenia powstaje wiele organizacji, stowarzyszeń i instytucji (np. Center for AI Safety), których misją jest zmniejszenie ryzyka społecznego związanego ze sztuczną inteligencją poprzez prowadzenie badań nad bezpieczeństwem w tym zakresie oraz propagowaniem standardów bezpieczeństwa⁹.

Musimy pamiętać, że każda technologia, więc i AI niesie, za sobą mnóstwo dobrych i pożytecznych odkryć, ale również wiele zagrożeń.

Proponowane zadanie dla uczniów

Napisz esej: *Terra Incognita Sztucznej Inteligencji: eksploracja obaw i perspektyw rozwoju*

DYLEMATY ETYCZNE

Zagadnienie etyczne związane z AI mogłoby być śmiało przedmiotem osobnej publikacji.

Proponuję jednak, aby przede wszystkim stały się tematem rozważań edukacyjnych. To prawda, że AI (np. ChatGPT) napisze zaproszenie na konferencję, wiersz, tekst piosenki, ogłoszenie rekrutacyjne, esej

6. John C. Lennox, 2084. *Sztuczna inteligencja i przyszłość ludzkości*, Warszawa 2023, s. 39

7. <https://futureoflife.org/open-letter/ai-principles/>, Obecnie podpisało je 5720 osób (dane z 17.08.2023 r.)

8. S. Hawking, *Krótkie odpowiedzi na wielkie pytania*, tłum. M. Krośniak, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2018, s. 148-150

9. <https://www.safe.ai/>, zob. tamże: *Zagrożenia ze strony AI*. Zob. też: Future of Life Institute, szczególnie publikację: *Benefits & Risks of Artificial Intelligence*, <https://futureoflife.org/ai/benefits-risks-of-artificial-intelligence/>

albo utworzy kod programistyczny do gry, rozwiąże zadanie matematyczne, a nawet zaproponuje plan wycieczki do określonej miejscowości. Ale sztuczna inteligencja nie może przecież stać się protezą uczniowskich mózgow. Z oczywistych względów jestem przeciwnikiem takich rozwiązań, szczególnie w szkole, bo *wielbiąc technologie pozbywamy się zdolności myślenia*¹⁰. I tu widzę pierwszy temat do rozważań na godzinie wychowawczej, informatyce lub etyce. Ale rozmowę o sztucznej inteligencji można podjąć również na matematyce, biologii, podczas realizacji zajęć plastycznych czy muzycznych, a także na innych przedmiotach nauczania

Prof. A. Zybertowicz w jednym z wywiadów powiedział: *ChatGPT to nieetyczny eksperyment: To narzędzie, które niemal całkowicie unieważnia niektóre ludzkie kompetencje. Przez rozwój sztucznej inteligencji zostają również zaburzone sprawdzone i tradycyjne zasady porządkowania rzeczywistości – np. zdjęcie czy film tracą wartość wiarygodnego źródła informacji o czymś, co obiektywnie zaistniało. Być może jesteśmy też o krok od śmierci sztuki*¹¹.

Sam też mam wiele wątpliwości natury etycznej, szczególnie, gdy oglądam osiągnięcia w tej dziedzinie Boston Dynamics i widzę roboty wyposażone w sztuczną inteligencję¹². Wprawdzie przywołana firma zabrania używania ich w celu *krzywdzenia lub straszenia osób lub zwierząt albo jako broni*, ale przecież to tylko słowa, zapisy, które niekoniecznie muszą być uwzględnione przez twórców AI¹³. Słuchając przemówienia W. W. Putina: *Sztuczna inteligencja to przyszłość (...) Kto zostanie liderem w tej dziedzinie, będzie władcą świata*¹⁴, możemy stwierdzić, że obawy, co do używania AI do działań zbrojnych nie są bezpodstawne.

Zdecydowanie mogę sobie wyobrazić, że w dalekiej przyszłości może dojść do sytuacji, w której sztuczna inteligencja będzie pomagała wojsku w podejmowaniu decyzji podczas działań zbrojnych i tym samym zmniejszy na froncie liczbę start w ludziach. Mogę sobie również wyobrazić wykorzystanie AI przy konstruowaniu nowoczesnych broni. Wszystko

zależy w czyich rękach znajdzie się sztuczna inteligencja. Czy zdoła nam pomóc, czy zaszkodzić.

AI może być narzędziem, które udzieli odpowiedzi i wejdzie w interakcję z ludźmi, prowadząc z nimi zwykłą rozmowę. Budzi to duże wątpliwości i wiele pytań. Czy na pewno chcemy, żeby uczniowie prowadzili konwersację online ze sztuczną inteligencją? Obawiam się, że takie przyzwyczajenia mogą jeszcze bardziej pogłębić odizolowanie od świata zewnętrznego i skutkować poważnymi problemami, w tym psychicznymi.

Polecam również wyjść poza dylematy edukacyjne, szkolne i podjąć z uczniami inne problemy etyczne, które wiążą się z otaczającą nas rzeczywistością oraz rozwojem sztucznej inteligencji. Oto niektóre z nich. Czy w przyszłości:

- roboty wyposażone w sztuczną inteligencję powinny wykonywać samodzielnie wojskowe misje i zadania szczególnie w sytuacjach, gdzie byłoby narażone życie ludzkie?
- sztuczna inteligencja powinna być wykorzystywana jako system inwigilacji do szerokiej kontroli społeczeństw i naruszania prywatności?
- algorytmy oparte o AI powinny być używane jako narzędzia wsparcia emocjonalnego ludzi?
- sztuczna inteligencja powinna pomagać w procesie zatrudniania (rekrutacji) nowych pracowników, prowadząc z nimi rozmowy i kwalifikując ich bądź nie do nowych stanowisk pracy?
- AI powinna być wykorzystywana do produkcji broni autonomicznej?

DOKĄD ZMIERZAMY?

Jest kilka powodów, dla których nie można porzucić prac nad sztuczną inteligencją. Tą drogą pójdą (idą) wszystkie kraje na świecie. I nie tylko dlatego, że mamy do czynienia z wyścigiem technologicznym. Korzyści wynikające z rozwoju badań nad AI są daleko większe niż zagrożenia. Ciągłe przecież liczymy, że znajdziemy skuteczne leki na wiele współczesnych chorób, także tych rzadkich. AI może nam pomóc w tworzeniu nowych szczepionek. Duże postępy zrobiła w diagnostyce medycznej.

Wyobraźmy sobie taką sytuację, że dostarczamy algorytmowi miliardy danych: minerałów, różnych składników, pierwiastków, mieszaniny tych substancji, które mogą sprawdzić się w leczeniu chorób człowieka, a sztuczna inteligencja po ich przeanalizowaniu daje nam 30 propozycji. Gdyby osoba w laboratorium miała sama przeanalizować te substancje, zajęłoby to jej pewnie kilkadziesiąt lat. Dzięki algorytmom AI oraz dużym mocom obliczeniowym maszyn ten proces będzie bardzo krótki. Człowiek nie będzie musiał w nim uczestniczyć. Dokona jedynie analizy 30 substancji, które zostały przez AI zaproponowane. Naukowcy i technooptymiści mają nadzieję na szybkie postępy w tym zakresie.

10. Tę myśl ujął A. Huxley w powieści *Nowy uśpianiały świat*, wydanej po raz pierwszy w 1932 r.

11. <https://wgospodarce.pl/informacje/128293-prof-zybertowicz-chatgpt-to-nieetyczny-eksperyment>

12. Boston Dynamics zbudował zaawansowane roboty o różnych kształtach (np. człowieka, psa) i zachowaniach, które przypominają ich naturalne ludzkie lub zwierzęce odpowiedniki. Są też roboty humanoidalne, które poruszają się jak człowiek, posiadają ludzką mimikę i komunikują się z innymi. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=NR32ULxbjYc>

13. zob. list otwarty: *General Purpose Robots Should Not Be Weaponized* (<https://bostondynamics.com/news/general-purpose-robots-should-not-be-weaponized/>)

14. Przemówienie W.W.Putina do studentów w rosyjskim Jarosławiu (2017 r.): <https://www.theverge.com/2017/9/4/16251226/russia-ai-putin-rule-the-world>

Ale jest też druga, nieco ciemniejsza strona tego obszaru - technobezrobocie. Każda rewolucja przemysłowa powodowała likwidację miejsc pracy, ale także tworzyła nowe. Nie wiemy dokładnie, jak rozwój AI wpłynie na stanowiska pracy. Na pewno zastąpi nas (już częściowo się tak dzieje) w zawodach, w których są powtarzalne czynności¹⁵ i tych, które nie wymagają kreatywności. Ale także w zawodzie ilustratora, osoby tworzącej treści do social mediów, copywritera, tłumacza, doradcy giełdowego, przy tworzeniu nowych leków. W niepamięć odejdą zawody wymagające interakcji z klientem.

Bardzo wątpię jednak, żeby AI zastąpiła człowieka w zawodach, które wymagają pracy w otaczającej go przestrzeni z jednoczesną koniecznością posługiwanie się narzędziami (np. hydraulik).

Rozwój sztucznej inteligencji ma ogromny wpływ na kształtowanie rynku pracy i prowadzi do powstania nowych zawodów oraz przekształcenia istniejących. Według sztucznej inteligencji dużą popularnością będą się zapewne cieszyli *nauczyciele ds. uczenia maszynowego; specjaliści ds. przetwarzania języka naturalnego; pracownicy nad algorytmami i technologiami pozwalającymi komputerom na analizowanie i rozumienie obrazów i wideo; osoby projektujące i opracowujące strategie wdrożenia AI w różnych dziedzinach; eksperci ds. etyki AI; specjaliści ds. automatyzacji procesów biznesowych; eksperci ds. bezpieczeństwa AI; specjaliści ds. interpretacji modeli AI; inżynierowie robotyki i systemów autonomicznych*¹⁶.

To tylko kilka przykładów. W miarę jak technologia będzie się rozwijać, można się spodziewać, że pojawią się kolejne, nowe zawody i specjalności.

Wielu naukowców i informatyków tworzących AI twierdzi, że do końca tego wieku nie zdołamy utworzyć AGI (Artificial General Intelligence - Ogólnej Sztucznej Inteligencji) w postaci maszyny zdolnej symulować inteligencję ludzką, czyli przejść z wąskiej, obecnej AI do takiej, aby wykonywała wszystkie czynności ludzkiej inteligencji. To by oznaczało, że zdołaliśmy połączyć dotychczasowe osiągnięcia algorytmów wykonujących jedno zadanie w całość. Na razie jest to niemożliwe. Nie wiemy, kiedy to nastąpi i czy w ogóle nastąpi.

Żeby wyobrazić sobie, jaką moc obliczeniową musi mieć maszyna zdolna do przetworzenia przez algorytm AI wprowadzonych danych, musimy wiedzieć, że np. Chat oparty na strukturze GPT4 ma ok. 300 miliardów parametrów ML (z ang. Machine Learning). A ChatGPT to przecież tylko jeden model AI. Jak połączyć go z innymi modelami? Ile trzeba

byłoby mieć mocy obliczeniowej? Dlatego mówienie o stworzeniu czegoś globalnego, co dorównywałoby inteligencji ludzkiej nie ma na razie w ogóle żadnego sensu.

Proponowane zadanie dla uczniów

W jakiej dziedzinie najbardziej powinna rozwijać się sztuczna inteligencja? Przedstaw swoje argumenty w formie prezentacji.

MITY

Konsekwencją zamieszania w dyskusji nad sztuczną inteligencją jest dramatyzowanie rezultatów, nadmierne obawy i tym samym budowanie przez media mitów. Często też sięga się w określaniu AI do słów z języka codziennego, jak: uczenie się, planowanie, rozumowanie oraz inteligencja.

Są fundamentalne różnice między sztuczną inteligencją a inteligencją ludzką. Żadne osiągnięcia nie zdołają tej różnicy zniwelować. Warto przypomnieć, że algorytmy i maszyny nie mają umysłu, dlatego nie rozumieją, nie mają też uczuć ani emocji, nie potrafią przedstawić analogii, stworzyć abstrakcyjnych porównań czy zaprezentować własne pomysły. Nie mają też potrzeb ani świadomości. Nie rozpoznają sarkazmu. Trudno im zrozumieć żarty. Te wszystkie wymienione i nie wymienione cechy, stany i umiejętności należą do ludzi. Algorytmy działają albo nie. Wiedzą tylko tyle, ile im danych dostarczymy. To wszystko... i tak dużo.

Kiedy maszyna oparta na AI rywalizuje z człowiekiem w jakiejś grze komputerowej¹⁷, to nie odczuwa satysfakcji, nie wpada w zachwyt, nie czuje się upokorzona czy rozczarowana. To człowiek przeżywa sukcesy i porażki. Maszynie jest to obojętne.

*Ludzie mają zdolność wizualizowania rzeczy i myślenia o scenariuszach zawierających przedmioty i procesy istniejące jedynie w ich umyśle. Ta ogólna zdolność, którą posiadają wszyscy ludzie, jest wprost fenomenalna. Stanowi ona fundamentalny warunek prawdziwej inteligencji, którego w sposób zasadniczy brakuje wszystkim systemom AI. Są powody, aby wątpić, że kiedykolwiek zdołamy dotrzeć do tego punktu*¹⁸.

Mitem jest zatem, że sztuczna inteligencja dorównuje człowiekowi w jego wszechstronnej wiedzy i umiejętnościach. To prawda jednak, że współczesne algorytmy AI potrafią przewyższyć człowieka w jednej określonej, wąskiej dziedzinie. Przykłady już przytaczaliśmy.

Pamiętajmy jednak, że nawet przy obecnych wąskich algorytmach AI, które są dużym osiągnięciem i budzą podziw, jest wiele do zrobienia. Mitem jest, że są doskonałe. AI jest w ciągłym rozwoju.

15. Roboty projektuje się zwykle do wielokrotnego wykonywania tego samego zadania (np. przy montażu samochodów, zob.: <https://www.youtube.com/watch?v=NR32ULxbjYc>).

16. <https://chat.openai.com/> Odpowiedź sztucznej inteligencji na wpisaną frazę: *zawody przyszłości AI* (dostęp 20.08.2023 r.)

17. W 1997 r. Garry Kasparov przegrał w szachy z komputerem IBM o nazwie Deep Blue. W 2016 AlphaGo skonstruowany przez DeepMind pokonał mistrza świata Lee Sedola.

18. John C. Lennox, 2084. *Sztuczna inteligencja i przyszłość ludzkości*, Warszawa 2023, s. 25

Proponowane zadanie dla uczniów

Zapytaj ChatGPT o ważne - według Ciebie - wydarzenie społeczne, które miało miejsce przed dwoma laty.

Sprawdź wiarygodność udzielonej przez AI odpowiedzi, weryfikując ją z innymi źródłami.

EDUKACJA

Jeśli AI będzie się rozwijać tak, jak dotychczas, to oznacza, że powstaną nowe zawody, o których już tu pisałem. Będą one wymagały wiedzy i umiejętności z obszaru przedmiotów ścisłych, w szczególności matematyki, ale nie tylko. Pewne wskazówki dali nam eksperci wypowiadający się na organizowanym co roku Forum Ekonomicznym w Davos. Już w 2018 roku, można było tam usłyszeć, że: *Zawody przyszłości będą wymagać od uczniów twardych umiejętności poznawczych w dziedzinie matematyki oraz czytania i pisania, a także umiejętności miękkich, takich jak rozwiązywanie problemów i kreatywne myślenie, które umożliwią przystosowanie się do zmiennego środowiska*¹⁹. Każda szkoła kształci takie umiejętności, ale jeśli uczniowie je zlekceważą, wówczas będziemy mieli do czynienia z marnotrawstwem talentów, a w konsekwencji z bezrobociem. Jeśli są jeszcze uczniowie, którzy pytają *Po co mam się uczyć?*, odpowiadamy: żeby trenować mózg, żeby neurony nie umierały nieużywane, żeby poprzez trening mieć zdolność do rozwiązania problemów, żebyśmy trenowali w nich algorytmy i nie zamieniali pamięci naturalnej na sztuczną.

Oprócz powyższych wskazówek warto poznawać uczniów z narzędziami sztucznej inteligencji. Widzę bardzo szerokie zastosowanie AI w procesie edukacyjnym zarówno na poziomie szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych. Nie chodzi o to, aby dzieci i młodzież tworzyły algorytmy sztucznej inteligencji, bo jest to raczej niemożliwe. Powinniśmy wskazywać zastosowanie AI w otaczającej ich rzeczywistości i zachęcać uczniów do świadomego wykorzystywania jej narzędzi w realizacji różnych zadań i projektów.

Niżej przedstawiam kilka propozycji online opartych na sztucznej inteligencji, przy wsparciu których uczniowie mogą tworzyć swoje prace w bardzo szerokim zakresie.

Wybrane narzędzia internetowe wspierane przez sztuczną inteligencję:

Canva - platforma do tworzenia różnorodnych projektów (np. prezentacji, filmów, grafik. AI wykorzystywana jest tutaj przy tworzeniu i edytowaniu obrazów: magiczna edycja, magiczna gumka, usuwanie tła, zamiana tekstu w obraz) (https://www.canva.com/pl_pl/)

19. S. Montoya, *There Is a Global Learning Crisis Affecting the Lives of Millions in Developing Countries*, World Economic Forum, 27 August 2018, <https://www.weforum.org/agenda/2018/08/global-learning-crisis-millions-without-basic-skills-unesco>

Grammarly - koryguje teksty pisane w języku angielskim pod kątem gramatycznym, ortograficznym i interpunkcyjnym. (<https://app.grammarly.com>)

PicFinder AI - generuje obrazy, grafiki i zdjęcia na podstawie wcześniejszego opisu tekstowego (<https://picfinder.ai/>)

Scribble Diffusion - generuje grafikę, zdjęcie, obraz na podstawie odręcznie utworzonego rysunku oraz krótkiego opisu sugerującego efekt, który chciałby użytkownik uzyskać. (<https://scribblediffusion.com/>)

Prezo - generuje prezentacje na podstawie zadanego w opisie tematu, tworzy slajdy z multimediami (zdjęcia, tekst) w pełni edytowalne. Umożliwia zmianę designu i layoutu oraz współdzielenie całości z innymi internautami. (<https://www.prezo.ai/>)

Pixlr - aplikacja do tworzenia i edytowania obrazów, zdjęć, grafik. Wykorzystuje sztuczną inteligencję do tworzenia automatycznej maski, a także do usuwania tła z wcześniej wczytanych zdjęć. (<https://pixlr.com/pl/>)

Verbatik - konwertuje wpisany tekst na naturalnie brzmiącą mowę z możliwością pobrania pliku audio jako MP3 i WAV. (<https://verbatik.com/>)

WordTune - poprawia błędy gramatyczne, rozumie kontekst i znaczenie, tworzy parafrazy lub alternatywne wypowiedzi w nawiązaniu do tych, które zaproponuje użytkownik, inspiruje. (<https://www.wordtune.com/>)

Rytr - asystent pisania AI, który pomaga tworzyć wysokiej jakości treści mailowe, na bloga, facebooka, pisać powieści, generować obrazy, prowadzić dialog, wyjaśniać pojęcia, zależności, opracowywać dowolne materiały. (<https://rytr.me/>)

Paraphraz - parafrazuje teksty wpisane przez użytkowników w kilkudziesięciu językach. (<https://paraphraz.it/pl/>)

Jestem także zwolennikiem wskazywania uczniom odpowiedzialnego korzystania z ChatGPT i aktywnego włączania go w proces nauczania, np. do nauki języków obcych, do rozwijania umiejętności informacyjnych, do wyjaśniania trudnych tematów, procesów lub zadań, czy pomagając w rozwiązaniu problemów matematycznych. Lepszym rozwiązaniem jest wskazywanie niż zabranianie²⁰.

Z kolei nauczyciele mogą wykorzystać ChatGPT do generowania pomysłów lekcyjnych: tworzenia gier planszowych, generowania krzyżówek na określony temat, opowiadań, bajek matematycznych, quizów, testów, haśł promocyjnych, reklamowych i wielu innych.

20. W styczniu 2023 r. Departament Edukacji miasta Nowy Jork podjął decyzję o zakazie używania w szkołach publicznych ChatGPT z powodu obaw o oszustwo i plagiat, zob.: *ChatGPT Banned in New York City Public Schools Over Concerns About Cheating*, Learning Development (The Wall Street Journal), <https://www.wsj.com/articles/chatgpt-banned-in-new-york-city-public-schools-over-concerns-about-cheating-learning-development-11673024059>

Jakub Błaszak

Szkoła Podstawowa w Niemczu

Atomy Wiedzy - CERN*

Nie ma wątpliwości, że rozwój nauki i tworzenie przyszłych kadr naukowców jest nieodłącznie związane z międzynarodową współpracą. Dlatego też Ministerstwo Edukacji i Nauki poprzez Ośrodek Rozwoju Edukacji organizuje wyjazdy polskich nauczycieli do Europejskiej Organizacji Badań Jądrowych CERN w Szwajcarii. Takie wyjazdy umożliwiają nauczycielom spotkanie z czołowymi specjalistami z zakresu fizyki, z którymi mogą wymieniać się doświadczeniami i pomysłami na rozwój nauczania w Polsce. Współpraca z zespołem naukowców i obserwowanie ich pracy w laboratoriach może również pomóc nauczycielom w dostosowaniu programów nauczania do potrzeb nowoczesnego rynku pracy.

Uczestnictwo w wyjazdach do CERN to ogromna wartość dla każdego nauczyciela, który pragnie doskonalić swoje umiejętności i wiedzę. To niepowtarzalna szansa na rozwój zawodowy i osobisty, która pozwala na zdobycie nowych doświadczeń i zyskanie inspiracji do tworzenia innowacyjnych programów nauczania.

CERN to jedna z najważniejszych instytucji naukowych na świecie. Od momentu jej powstania, w 1954 roku, CERN przyczynił się do licznych przełomów naukowych i technologicznych. To właśnie tam, w 1989 roku, stworzono pierwszą na świecie sieć dokumentów hipertekstowych, która w ciągu kilku dekad zrewolucjonizowała komunikację i wymianę informacji.

...projekt stworzenia sieci dokumentów hipertekstowych, o nazwie World Wide Web. Miał to być zbiór dokumentów hipertekstowych, który miał ułatwić pracę w CERN-ie. W grudniu 1990 roku Tim Berners-Lee stworzył podstawy HTML i pierwszą stronę internetową. Dwa lata później została napisana pierwsza graficzna przeglądarka WWW o nazwie Mosaic. W 1994 roku współtwórca przeglądarki Mosaic – Marc Andreessen z University of Illinois założył w Kalifornii firmę Netscape Communications. (za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Internetu)

CERN jest miejscem, gdzie prowadzone są badania nad strukturą i właściwościami materii, a także nad fundamentalnymi prawami fizyki, co pozwala na pogłębianie naszej wiedzy o świecie. Jednym z najważniejszych projektów CERN jest obecnie

Wielki Zderzacz Hadronów, czyli największy i najpotężniejszy akcelerator cząstek na świecie, który umożliwił detekcję m.in. tajemniczego bozonu Higgsa. Dzięki takim badaniom naukowym możliwe jest opracowanie nowych technologii, takich jak skanery PET (pozytronowa tomografia emisyjna), stosowane w diagnostyce medycznej, czy detektory promieniowania, stosowane m.in. w przemyśle lotniczym czy energetycznym.

Historia CERN to historia niezliczonych osiągnięć, które przyczyniły się do rozwoju nauki na całym świecie. Jednym z największych przełomów było odkrycie cząsteczek W i Z, za które naukowcy Carlo Rubbia i Simon van der Meer otrzymali Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki w 1984 roku. Od tamtego czasu, akceleratory, czyli urządzenia służące do przyspieszania cząstek, stały się kluczowymi narzędziami do prowadzenia zaawansowanych badań naukowych.

Dzięki nieustannemu rozwojowi technologicznemu badania prowadzone w CERN umożliwiły nie tylko lepsze zrozumienie wszechświata i fundamentalnych zasad fizyki, ale także przyczyniły się do postępu w dziedzinie technologii. Obecnie CERN jest jednym z najważniejszych ośrodków naukowych na świecie, prowadzącym badania z zakresu fizyki, technologii i nauk o życiu.

Oprócz wkładu w naukę CERN ma również swoje miejsce w kulturze popularnej. W filmie „Anioły i Demony”, opartym na powieści Dana Browna, motyw antymaterii jest nawiązaniem do rzeczywistych badań prowadzonych przez naukowców w CERN. Choć fabuła filmu opiera się na fikcyjnym zagrożeniu, badania nad antymaterią i jej właściwościami są prowadzone przez naukowców, takich jak dr: Barbara Latacz, absolwentka Uniwersyteckiego Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu.

Więcej informacji na temat pracy pani doktor Latacz oraz na temat kapsuły, w której najdłużej na świecie była więziona antymateria – antyprotony można znaleźć na kanale YouTube PL30 CERN, w filmie zatytułowanym „PL30 CERN: Barbara Latacz”.
Dla nauczycieli:

Jeśli jesteś zainteresowany nauką i chcesz poczuć entuzjazm, który wzbudza, to warto samemu wybrać się do CERN. Jednym z ciekawych miejsc, które

możesz tam odwiedzić, jest nowe centrum edukacji naukowej - Science Gateway. To projekt, który zachwycił swoim zaangażowaniem i składa się z wystaw oraz laboratoriów do eksperymentów naukowych dla dzieci i dorosłych. Jeśli wyjazd do Genewy na razie jest zbyt dużym wyzwaniem, warto odwiedzić stronę ScooLab CERN, gdzie znajdziesz wiele wartościowych materiałów edukacyjnych i interaktywnych narzędzi, które pomogą Ci zaprezentować uczniom, jak działają nauka i technologia.

ScooLab CERN (<https://scoollab.web.cern.ch/>) to platforma edukacyjna, która ma na celu zachęcanie młodzieży do zainteresowania się nauką i technologią poprzez różne programy i aktywności edukacyjne. Na tej stronie możesz poznać projekt ATLAS Magnet Model - interaktywny symulator magnesów superprzewodzących, które są kluczowe dla działania detektora ATLAS w CERN. Dzięki temu symulatorowi możesz eksperymentować z magnesami i ich polami, co pozwala zrozumieć, jak magnesy superprzewodzące w detektorze ATLAS pozwalają na śledzenie ruchu cząstek elementarnych.

Projekt ATLAS Magnet Model to doskonałe narzędzie edukacyjne, które wykorzystuje druk 3D, przybliżając fizykę cząstek elementarnych i przedstawiając zadania CERN. To tylko jedna z wielu wartościowych aktywności edukacyjnych dostępnych na stronie ScooLab CERN, która jest idealnym miejscem do poszukiwania wiedzy i eksperymentowania.

A może nadszedł już czas, by odwiedzić nowe centrum edukacji naukowej i działalności na rzecz społeczeństwa, jakim jest Science Gateway w Genewie? Ten projekt, który jest w trakcie budowy przez światowej sławy architektów z Renzo Piano Building Workshop, ma być otwarty na koniec 2023 roku. Celem Science Gateway jest inspirowanie młodszych pokoleń pięknem nauki, a także edukacja i zaangażowanie społeczeństwa w naukę.

Centrum będzie składać się z przestrzeni wystawowych, laboratoriów do eksperymentów naukowych dla dzieci i uczniów szkół podstawowych i średnich, a także dużego amfiteatru, który będzie gospodarzem wydarzeń naukowych dla ekspertów i nieekspertów.

Science Gateway będzie wyjaśniać tajniki natury, począwszy od bardzo małych cząstek elementarnych, aż po bardzo duże struktury i ewolucję wszechświata. Dzięki zastosowaniu technologii immersyjnych będą dostępne zajęcia, które pozwolą zwiedzającym rozwijać krytyczne myślenie oparte na dowodach oraz metodę naukową, które są ważnymi narzędziami we wszystkich dziedzinach życia.

Science Gateway to fascynujący projekt, który pozwoli na zbliżenie nauki do społeczeństwa oraz na inspirację młodych ludzi do poznawania tajemnic świata. Otwarcie centrum jest wydarzeniem, na które z pewnością warto czekać i wyruszyć wraz ze swoimi uczniami.

Trzecią opcją nawiązania kontaktu z CERN jest udział w projekcie MEiN o nazwie „Atomy Wiedzy”. Ten nowy program, pilotowany przez GovTech ma na celu rozwój wiedzy i umiejętności polskich nauczycieli, które zostaną wykorzystane w procesie edukacyjnym. Program skierowany jest do nauczycieli fizyki i chemii ze szkół podstawowych i średnich w całej Polsce, a nowy nabór jest zaplanowany na jesień 2023 roku.

Fot. Grupa nauczycieli z Polski wraz z przedstawicielami z ORE oraz gospodarzem w auli CERN, marzec 2023 roku, źródło: <https://cds.cern.ch/record/2852919?ln=en#>

Współpraca z CERN to dla polskich nauczycieli ogromna szansa na rozwój zawodowy i osobisty. Nauczyciele, jak powszechnie wiadomo, pełnią kluczową rolę w społeczeństwie dbając o rozwój i dobre samopoczucie uczniów. Dzięki współpracy z CERN nauczyciele mogą poczuć się docenieni i zachęcani do jeszcze ciekawszych działań. Niech więc nauczyciele będą Atomami Wiedzy, powszechnym, podstawowym budulcem, który zainspiruje kolejne pokolenia naukowców i specjalistów, a CERN pozostanie miejscem, gdzie odbywają się największe przełomy naukowe i technologiczne, a także źródłem inspiracji dla nauczycieli i uczniów na całym świecie.

* Tekst znormalizowany przy użyciu ChatGPT

Wojciech Konarski

Szkoła Podstawowa nr 41 w Bydgoszczy z Oddziałami Sportowymi

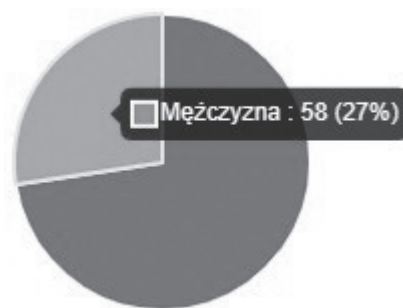
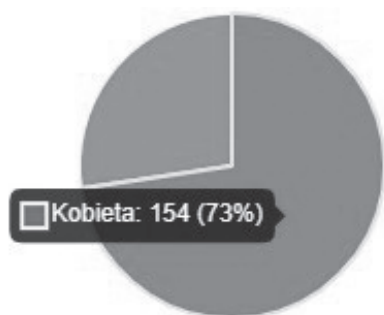
Maciej Leciejewski, Kazimierz Mikulski, Adam Wnorowski

WEPSiP, Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy

Program LABORATORIA PRZYSZŁOŚCI w kontekście proksemiki – pierwsze wyniki uzyskane z ankiety skierowanej do szkół

Na stronie Internetowej o adresie <https://www.gov.pl/web/laboratoria> czytamy: *Laboratoria Przyszłości to inicjatywa edukacyjna realizowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki we współpracy z Centrum GovTech w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Naszą wspólną misją jest stworzenie nowoczesnej szkoły, w której zajęcia będą prowadzone w sposób ciekawy, angażujący uczniów oraz sprzyjający odkrywaniu ich talentów i rozwijaniu zainteresowań. Celem inicjatywy jest wsparcie wszystkich szkół podstawowych w budowaniu wśród uczniów kompetencji przyszłości z tzw. kierunków STEAM (nauka, technologia, inżynieria, sztuka oraz matematyka).* Należy dodać, że w ramach realizacji Laboratoriów Przyszłości organy prowadzące szkoły otrzymają od państwa wsparcie finansowe warte ponad miliard złotych. Środki umożliwią zakup pomocy dydaktycznych, dzięki którym uczniowie mogą uczyć się poprzez eksperymentowanie i zdobywać w ten sposób praktyczne umiejętności. Do szkół, dyrektorów oraz nauczycieli realizujących ten program skierowaliśmy pytania ankietowe, których celem jest pozyskanie informacji o realizacji tego programu w kontekście proksemiki. Przedstawiamy wybrane dane uzyskane od respondentów.

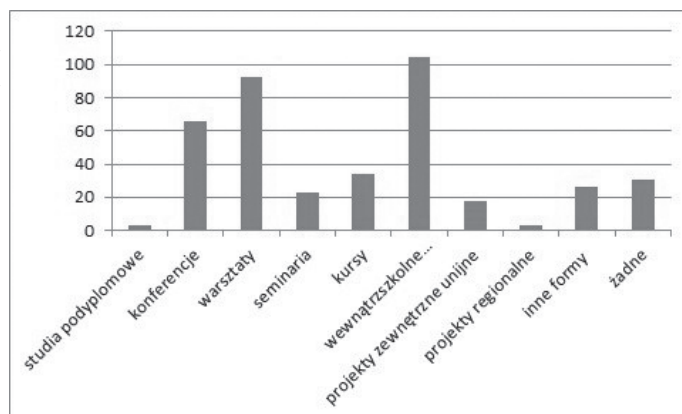
Jedno z pytań dotyczyło płci ankietowanych realizatorów. Okazuje się, że ankietę dotychczas wypełniło ponad 200 osób, w tym 154 kobiety i 58 mężczyzn.

Rysunek 1,2. Graficzne przedstawienie ilości respondentów po wypełnieniu ankiety
Źródło: opracowanie własne

Uzyskane dane pozwalają stwierdzić, że nauczycielami „znacznie dominującymi” w szkołach podstawowych, zarówno publicznych, jak i niepublicznych są kobiety. Wśród ankietowanych jest ich trzykrotnie więcej.

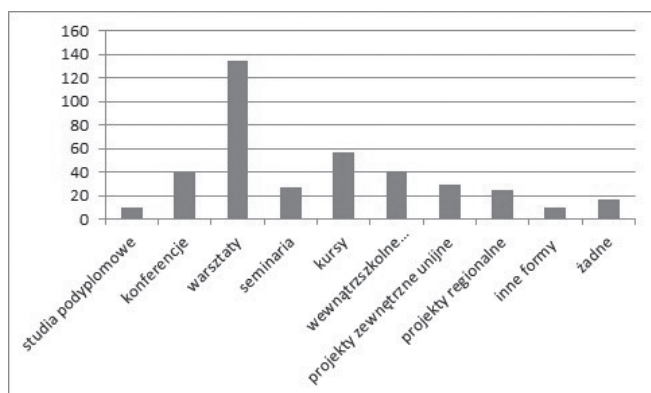
Interesowała nas odpowiedź na pytanie o treści: *W jakich Pan/Pani uczestniczył/uczestniczyła formach doskonalenia zawodowego związanych z realizacją tego programu?* Uzyskane dane reprezentujemy w formie tabelki oraz na wykresie graficznym (obok).

Rysunek 3. Graficzne przedstawienie otrzymanych danych z badania ankietowego

Na rys. 3. widocznymi, dominującymi formami doskonalenia zawodowego zrealizowanego w ramach programu *Laboratoria Przyszłości* są: wewnątrzszkolne doskonalenia nauczycieli, warsztaty i konferencje. Pozostałe formy były w mniejszym stopniu zrealizowane. Należy zwrócić uwagę na wskazanie przez 31 respondentów braku szkolenia szkole. Czyżby zaniebdanie?

Równie ciekawe odpowiedzi uzyskano na kolejne pytanie skierowane do respondentów: *W jakich Pan/Pani chciałby/chciałaby uczestniczyć formach doskonalenia zawodowego związanych z realizacją tego programu?*

Rysunek 4. Graficzne przedstawienie otrzymanych danych z badania ankietowego. Poszczególne formy, od lewej do prawej strony na wykresie, są zgodne z kolejnością zapisu w tabeli 2.

Na rys. 4. widoczną, znacznie dominującą formą doskonalenia zawodowego, w której respondenci chcieliby uczestniczyć w ramach programu *Laboratoria Przyszłości* są warsztatem mniejszym zainteresowaniem cieszą się kursy. Pozostałe formy w znacznie mniejszym stopniu budzą zainteresowanie, ale także są wymienione przez ankietowanych. Należy zwrócić uwagę na wykazanie przez 17 osób braku zainteresowania jakąkolwiek formą szkolenia. Czyżby wszystko było przez nich znane?

Szanowni Państwo Dyrektorzy, Szanowni Państwo Nauczyciele, realizacja Programu *Laboratoria Przyszłości* jest nie tylko wyzwaniem, ale także czynnikiem umożliwiającym podniesienie jakości kształcenia w oświacie. Jakości rozumianej jako to, co nas zadawała a nawet zachwyca.

Prosimy Państwa o wypełnienie ankiety. Link ma postać: <https://forms.office.com/e/AFD04fGUkn>

Zebrane od Państwa dane pozwolą wytworzyć informację, którą Państwu niezwłocznie przekazemy i podzielimy się naszymi spostrzeżeniami, a wnioski wyciągną sami uczestnicy badania.

Badanie uzyskało pozytywną akceptację Kujawsko-Pomorskiego Kuratora Oświaty.

Już teraz **BARDZO DZIĘKUJEMY** za przychyłne potraktowanie naszej prośby.

Danuta Frankowska
KPCEN w Bydgoszczy

Kontrole w placówkach oświatowych w zakresie bezpieczeństwa - cz. II

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Najwyższa Izba kontroli jest jedną z niewielu instytucji, która może wykonywać kontrole w placówkach edukacyjnych i nie tylko. Postępowanie kontrolne jak i zasady funkcjonowania NIK zostały uregulowane w ustawie o NIK.

Kontrola nie może być przeprowadzona przez przypadkowe osoby. Dlatego pracownicy NIK przeprowadzający kontrolę w placówkach oświatowych mogą jej dokonywać na podstawie legitymacji służbowej pracownika NIK i dotyczy to zatrudnionych na stanowiskach: dyrektorów kontrolnych jednostek

organizacyjnych NIK, wicedyrektorów kontrolnych jednostek organizacyjnych NIK, radców Prezesa NIK, doradców prawnych, ekonomicznych i technicznych.

Natomiast pracownicy NIK zatrudnieni na stanowiskach: głównych specjalistów kontroli państwowej, specjalistów kontroli państwowej, inspektorów kontroli państwowej, młodszych inspektorów kontroli państwowej.

Mogą kontrolować na podstawie legitymacji służbowej i imiennego upoważnienia do przeprowadzenia kontroli. Kontroler okazuje upoważnienie do

kontroli, w którym wskazane jest m.in.: imię i nazwisko kontrolera, jednostka organizacyjna NIK przeprowadzająca kontrolę, podstawa prawna podjęcia kontroli, numer i tytuł kontroli, zakres przedmiotowy i okres objęty kontrolą, nazwa i adres jednostki kontrolowanej.

Każdy dyrektor placówki oświatowej powinien sprawdzić, czy osoba podająca się za kontrolera NIK ma wszystkie obowiązkowe uprawnienia.

Ponadto wszystkie kontrole NIK są przeprowadzane w godzinach pracy placówki edukacyjnej, ale może zdarzyć się również sytuacja nadzwyczajna i wówczas kontrola może odbywać się w dniach wolnych od pracy i poza godzinami pracy. W takim przypadku jednostka kontrolowana ma prawo zwrócić się o zwrot kosztów wynagrodzenia dla swoich pracowników, którzy byli w pracy w dniach wolnych lub poza godzinami pracy. Co więcej, kontrolowana przez NIK jednostka oświatowa może dochodzić zwrotu kosztów związanych z korzystaniem przez kontrolera z urządzeń technicznych i środków transportu.

Kontroler ma prawo do: swobodnego wstępu do obiektów i pomieszczeń szkoły, wglądu wszelkich dokumentów związanych z jej działalnością i zakresem przewidzianej kontroli. NIK może między innymi przeprowadzać kontrole w różnych obszarach edukacji. Celem każdej kontroli NIP jest zawsze ocena wielorakich działań w różnych zakresach działalności edukacyjnej placówek oświatowych. Zakres kontroli może być szeroki i różnorodny. Szczególnie w tym artykule chcę zwrócić uwagę na zagadnienia związane z **bezpieczeństwem i higieną pracy pracowników i higieną nauczania uczniów**.

Zapamiętaj!

Każda kontrola odbywa się w siedzibie jednostki kontrolowanej oraz w miejscach, gdzie wykonuje ona swoje zadania.

Po każdej kontroli następuje jej podsumowanie, pracownik NIK przygotowuje wystąpienia pokontrolne, które zawierają:

- zwięzły opis ustalonego stanu faktycznego i ocenę kontrolowanej działalności
- nieprawidłowości oraz przyczyny, zakres i skutki ich powstania, a także osoby za nie odpowiedzialne.

Wnioski pokontrolne oraz uwagi mają na celu poprawienie funkcjonowania szkoły poprzez usunięcie stwierdzonych nieprawidłowości. Od wniosków będzie zależało, jak zostaną sformułowane zalecenia.

CZAS REALIZACJI ZALECEŃ

Przypadki:

- Jeżeli dyrektor placówki edukacyjnej nie zgadza się z opisanym stanem faktycznym lub ocenami, może zgłosić zastrzeżenia do wystąpienia pokontrolnego. Ma na to 21 dni. Zgłasza je do dyrektora jednostki kontrolnej NIK. Zastrzeżenia rozpatruje niezależna komisja powołana przez NIK. Dyrektor placówki oświatowej zostaje powiadomiony o terminie posiedzenia, uczestnictwo jest jego prawem a nie obowiązkiem. Komisja podejmuje uchwałę, w której orzeka o uwzględnieniu zastrzeżeń w całości lub w części albo je oddala. Jeżeli komisja uwzględniła zastrzeżenia, dyrektor NIK dokonuje zmiany w wystąpieniu pokontrolnym zgodnie z treścią uchwały. Wystąpienie takie jest ostateczne, nie można zgłaszać do niego zastrzeżeń...

leżna komisja powołana przez NIK. Dyrektor placówki oświatowej zostaje powiadomiony o terminie posiedzenia, uczestnictwo jest jego prawem a nie obowiązkiem. Komisja podejmuje uchwałę, w której orzeka o uwzględnieniu zastrzeżeń w całości lub w części albo je oddala. Jeżeli komisja uwzględniła zastrzeżenia, dyrektor NIK dokonuje zmiany w wystąpieniu pokontrolnym zgodnie z treścią uchwały. Wystąpienie takie jest ostateczne, nie można zgłaszać do niego zastrzeżeń.

- W przypadku gdy stwierdzono nieprawidłowości i dyrektor placówki edukacyjnej nie ustosunkował się do zastrzeżeń...

Adresaci wystąpień pokontrolnych mają obowiązek w terminie określonym w wystąpieniu, nie krótszym niż 14 dni, poinformować NIK o sposobie wykorzystania uwag i wykonania wniosków oraz o podjętych działaniach i przyczynach ich niepodjęcia.

Prezes NIK wysyła również informację o wynikach kontroli właściwym naczelnym i centralnym organom państwowym. Organy te w ciągu 14 dni od otrzymania mogą przedstawić swoje stanowisko, jest ono później dołączane do informacji. Poza tym, Prezes NIK też może dołączyć swoje opinie. Następnie ten dokument o wynikach kontroli przekładany jest m.in. Sejmowi, Prezydentowi RP i Prezesowi RM.

Aby uniknąć popełnienia błędów w placówkach NIEKONTROLOWANYCH, warto korzystać z publikacji raportów wyników kontroli NIK

PRZYKŁADOWE WSKAZÓWKI DLA DYREKTORA

Na co warto zwrócić uwagę w swojej placówce edukacyjnej, w **obszarze bezpieczeństwa**, aby z wyciągniętych wniosków pokontrolnych w danej placówce oświatowej było jak najmniej albo wcale nie było sformułowanych zaleceń.

Zapamiętaj!

Wnioski pokontrolne oraz uwagi mają na celu poprawienie funkcjonowania szkoły poprzez usunięcie stwierdzonych nieprawidłowości.

Kontrole NIK mogą obejmować także działania w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, i są w stanie wykazywać rozmaite nieprawidłowości w różnych obszarach funkcjonowania szkoły m.in. mogą dotyczyć:

- bezpośrednio organizacji i czasu pracy nauczycieli
- niepełnego lub niewłaściwego wyposażania stanowisk pracy
- wadliwego opracowania dokumentów regulujących pracę szkoły, związanych z organizacją pracy
- braku uwzględnienia zasad pracy higieny umysłowej, np. nierównomiernie rozłożenie lekcji, zarówno pod względem liczby godzin i stopnia trudności przedmiotów, nie rozpoczynanie zajęć o stałej porze, łączenie tych przedmiotów w bloki
- samych pomieszczeń lekcyjnych wyznaczonych do przeprowadzenia zajęć edukacyjnych - norma po-

wierzchni na jednego ucznia wynosi od 2 do 2,5 m²

- niedostosowania mebli do wymogów ergonomii
- niezagwarantowania najmłodszym uczniom sal lekcyjnych w pobliżu sanitariatów
- prowadzenia częściowo zajęć z wychowania fizycznego na korytarzach szkolnych - niewystarczający dostęp do bazy i urządzeń sportowych i rekreacyjnych
- organizacji żywienia, często występują nieprawidłowości w stanie higieniczno-sanitarnym
- nie stworzenia odpowiednich warunków do regeneracji sił i uzyskania optymalnej efektywności pracy umysłowej np.

- brak organizacji przerwy międzylekcyjnej, która powinna umożliwiać uczniom spożywanie posiłków na terenie szkoły

- brak odpowiednich długości przerw, które powinno się ustalać po zasięgnięciu opinii z RR i SU

- nadmierne zagęszczenie klas nie również nie sprzyja efektywnej pracy umysłowej oraz nie gwarantuje w pełni bezpieczeństwa szczególnie w razie potrzeby przeprowadzenia natychmiastowej ewakuacji

- nieskutecznego działania na rzecz zalecanego ciężaru tornistrów (nie powinna przekraczać 10-15% masy ciała), np.: niezapewnienie uczniom możliwości pozostawiania w szkole części przyborów lub podręczników szkolnych lub zorganizowanie tego w sposób niefunkcjonalny
- nieprawidłowości w budynkach, jak: blokada lub niedrożność drzwi ewakuacyjnych, brak w widocznych miejscach planów ewakuacji, a zatem nieprawidłowe przeprowadzenie ewakuacji, wykorzystanie monitoringu tylko do celów dowodowych, a nie interwencyjnych - obraz z kamer powinien być przekazywany również w czasie rzeczywistym; brak apteczek lub apteczki nie właściwie są wyposażone albo rozmieszczone w budynku przedszkolnym, szkolnym
- nieodpowiedniego przygotowania procedur postępowania na wypadek zagrożenia zewnętrznego i wewnętrznego, czyli znalezienia niebezpiecznego przedmiotu, niebezpiecznego zachowania się ucznia lub rodzica aż do podłożenia ładunku wybuchowego czy ataku terrorystycznego
- niedostosowania różnych procedur do realiów danej szkoły, np.

- nieuwzględnienie potrzeb niepełnosprawnych w czasie ewakuacji

- brak urządzeń alarmowych na stanie przedszkola, szkoły, placówki

- sygnały alarmowe niedostosowane do konkretnego typu zagrożenia. Często brakuje sygnałów: na wypadek konieczności zabarykadowania się w klasach, odwołującego alarm.

Natomiast często pojawia się wykorzystanie takiego samego sygnału na wypadek ewakuacji z budynku i w przypadku konieczności barykadowania się w klasach;

- niskiego poziomu praktycznej znajomości procedur bezpieczeństwa, np.

- nie są opanowane teoretycznie ani praktycznie przez pracowników placówek edukacyjnych, ponieważ systematycznie nie występują ćwiczenia sprawdzające funkcjonowanie tych procedur

- bardzo rzadko odbywają się ćwiczenia z pierwszej pomocy przedmedycznej, nie zawsze jest prawidłowo udzielana pierwsza pomoc

- często występują błędne decyzje podejmowane przez dyrektora

- brak obserwacji na bieżąco obrazu z monitoringu, co uniemożliwiłoby śledzenie działań potencjalnego napastnika, czy nieznaną sposobu bezpiecznego przekazania uczniów rodziców i opiekunów
- brak działań adekwatnych do rodzaju zagrożenia i bezpośredniego reagowania na zdarzenia i postępowania po zdarzeniu, np.

- opieka nad uczestnikami zdarzenia

- zbierania i przekazywania informacji o zdarzeniu

- oceny zaistniałej sytuacji i wyciągnięcia wniosków

- * braku aktualizacji procedur
- * nieprawidłowego i nierzetelnego prowadzenia dokumentacji wypadkowej
- * nieprzeanalizowania z pracownikami szkoły przyczyn i okoliczności zdarzeń i nie wypracowano środków zapobiegających kolejnym wypadkom.

PODSTAWA PRAWNA:

* *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Najwyższej Izbie Kontroli* (Dz.U. 2022 poz. 623)

* *Uzasadnienie do ustawy z dnia 11 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz. U. Nr 80, poz. 542).

* *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach* (tekst jedn. **Dz.U. 2020 poz. 1604**).

* *Uzasadnienie do ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. 2015 poz. 357).

* *Obwieszczenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 15 kwietnia 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie* (Dz.U. 2022 poz. 1225)

Bibliografia:

1. A. Grajda, Z. Kułaga, Nadmierne obciążenie kręgosłupa uczniów tornistrami, *Bezpieczeństwo Pracy* 9/2007.
2. Y. Hong, G. Brueggemann Changes in gait pattern in 10 year old boys with increasing loads when walking on a treadmill, „*Gait Posture*” 11/2000, s. 254–259.
3. Pilch T. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.

Wiesława Tomasiak-Wyszyńska
KPCEN w Bydgoszczy

Oprzyjmy się bylejakości

Mam poczucie, że w otaczającej nas rzeczywistości, we wszystkich obszarach naszego funkcjonowania, jest coś, co wypęza, obłapia, dominuje, psuje obraz i smak, a jest to po prostu wszechogarniająca bylejakość.

Bylejakość zwykle jako pierwsza rzuca się w oczy. Wystarczy spojrzeć na letnio ubraną ulicę, a tak naprawdę rozebraną. Właśnie – rozebraną! Ulica stała się plażowiskiem. Śmigają po niej bardzo mocno rozebrane nastolatki i nie tylko zresztą nastolatki, eksponując nie zawsze nienaganne figury. Z rzadka przemykają piękne łanie, ubrane stosownie do miejsca, ale one są w zdecydowanej mniejszości.

Widząc to wszystko zastanawiam się gdzie u licha jestem? To jest ulica mojego miasta...? Czy zaniedbana plaża rodem z PRLu? Czy nikt nie powiedział tym dorastającym panienkom i dojrzałym już paniom, że tak nie można, że tak nie wypada, że to nieestetycznie publicznie eksponować niedoskonałości swojego ciała i odkrywać to, co należałoby skrzętnie zakryć, ukryć, sprytnie zakamuflować? Czy nikt nie nauczył, że letniego stroju nie mogą stanowić byle jakie porteczki, przezroczyta bluzka z szelkami i przybrudzone japonki? Że każde miejsce wymaga innego stroju i stanowiąca bardzo publiczną przestrzeń, miejska ulica, też?

To truizm, ale wszyscy wiemy, że czym skorupka za młodu... A zatem, Szkoło, jeśli nie ty, to kto ma nauczyć młodych ludzi odróżniać jakość od bylejakości? Kto nauczy dobrego stylu, smaku, wskaże, co wypada a co nie? Wdroży do wykonywania powierzonych zadań od początku do końca jak należy, dobrze, optymalnie... Wiem, co powiecie: A rodzice to co? Ale wiemy przecież, że z rodzicami nie zawsze wszystko wychodzi.

Bylejakość to nie tylko ubiór czy wybór mebli, to również nierzetelne, niedbałe wykonywanie swoich obowiązków. Słaba lekcja, drętwy wykład. To także brak kompetencji i profesjonalizmu. Sprzątanie i uczenie się po łebkach, robienie wszystkiego, aby zbyć. To także niedbałe, z byle kim, spędzanie wolnego czasu, wybór słabych książek i filmów. To tkwienie w kiepskich przyzwyczajeniach akceptujących codzienną bylejakość, w zjadaniu posiłków, budowaniu relacji służbowych, prywatnych, doborze towarzystwa i podejmowaniu gości. A także bylejakość w mowie –

bełkotliwie, bez dykcji i koniecznie z partykułą „nie” na końcu zdania. Zgroza, po prostu zgroza! Bylejakość niszczy życie. Odbiera mu urok i smak.

Drobiazgi składają się na jakość codzienności. Owoce przełożone do estetycznej miski wyglądają pięknie. Obiad podany na ładnym talerzu smakuje lepiej. Woda z plastikowej butelki przelana do karafki prezentuje się estetyczniej. Bukieciak kwiatów postawiony na stole tworzy miły klimat. To wszystko ma znaczenie, a tak niewiele wysiłku wymaga, a tak znacząco wpływa na jakość naszego życia. Bo życie składa się z drobiazgów, a drobiazgi mają, jak zapewne wszyscy wiemy, ogromne znaczenie.

Podobnie jest w szkole. Jej funkcjonowanie, jakość, jej codzienność składa się z rzeczy dużych i małych, a więc także z drobiazgów. Przyjazne, ciepłe, zadbane wnętrza korytarzy i klas budzą dobre, miłe skojarzenia, zachęcają do przebywania. Stosowny, zadbany wizerunek nauczycieli już a priori wzbudza sympatię. Dobry, przyjazny klimat, kompetentnie i efektywnie prowadzone zajęcia, miłe gesty, dobre słowa, przyciągają niczym lep potencjalnych kandydatów na uczniów, a przede wszystkim ich rodziców. Bo ewidentne sprzeciwianie się i walka z bylejakością przynosi rezultaty.

Wiemy, że nie ma sukcesów bez wysiłku, bez rzetelnych wymagań. Wysokie wymagania i racjonalne myślenie są drogą prowadzącą do przyzwoitości, która jest wartością. A szkoła właśnie jest miejscem w którym należy tę przyzwoitość bardzo promować i o nią zabiegać. Bo czym według słownika jest przyzwoitość? To postawa zgodna z określonymi zasadami etycznymi, moralnymi i społecznymi. Przyzwoitość znaczy tyle co uczciwy, porządny, solidny, godny zaufania. Że młodych ludzi należy uczyć przyzwoitości nikt z nas z pewnością nie ma wątpliwości.

Ale do osiągnięcia powodzenia niezbędne jest przemyślane działanie i skuteczna metoda, a nade wszystko dobry przykład, paradygmat. Kluczem do sukcesu są umiejętności i postawa nauczycieli całkowicie opierająca się bylejakości. Bo w szkole nie może być miejsca i zgody na bylejakość.

Przyzwolenie na bylejakość i robienie byle jakich rzeczy to kiepski komunikat, który brzmi – jesteś byle jaki! A tego przecież uczniowi powiedzieć nie chcemy.

dr Małgorzata Krzeczowska
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Gra(MY) – nauka przez zabawę

Nie myślmY stereotypowo – gry nie są tylko rozrywką przeznaczoną dla dzieci. Edukatorzy od dziecięcych lat stosowali metody gier i grywalizacji w procesie edukacyjnym, choć oczywiście tego tak nie nazywali. Mają one w sobie olbrzymi potencjał – bezpieczne środowisko, zdrowa rywalizacja, budowanie zaangażowania, działanie zespołowe, osiąganie czegoś, a przede wszystkim nauczanie przez doświadczanie. Samodzielne poszukiwanie rozwiązania problemu, planowanie i wykonywanie doświadczeń to gwarancja skutecznej nauki.

Edukacja XXI wieku preferuje nie tylko nauczycieli wyposażonych w rzetelną, szeroką wiedzę merytoryczną, ale i twórczych, pełnych inicjatyw optymistów, doskonałych dydaktyków, którzy z satysfakcją przyjmują rolę przewodników po świecie wiedzy, umiejętności i kompetencji¹.

I takich nauczycieli jest bardzo dużo – to oni decydują, jak będzie wyglądać lekcja, jaką metodę nauczania zastosują i z których pomocy naukowych skorzystają. Wśród tych pomocy są gry planszowe, które współcześnie przeżywają swój renesans. Gry nie tylko bawią, ale i stymulują wszechstronny i skuteczny rozwój, poszerzają wiedzę, stwarzają możliwość rozwoju różnych kompetencji. Właściwe zastosowanie zarówno w domu, jak i w szkole kształtują różnorodne postawy niezależnie od wieku graczy. Formalnie powinny wyzwać i rozwijać zainteresowania otaczającą rzeczywistością społeczną i przyrodniczą. Gry planszowe mogą być wykorzystywane na lekcjach bieżących i powtórzeniowych, mogą rozbudzać zainteresowania przedmiotami przyrodniczymi na kółkach przedmiotowych czy też różnych innych zajęciach pozalekcyjnych. W ramach akcji „Dni otwarte szkoły” można zorganizować salę planszówek, poranek z planszówką.

Nauczanie przedmiotów przyrodniczych wiąże się z kształtowaniem postawy badawczej ucznia, co znajduje odzwierciedlenie w wymaganiach ogólnych

w podstawie programowej². Metody poszukujące w nauczaniu są jednak metodami uniwersalnymi niezależnie od nauczanego przedmiotu szkolnego czy poziomu edukacji, a ich skuteczność potwierdzają liczne badania naukowe.

Połączenie zainteresowania i planszówek znalazło swoje miejsce w realizowanym na Wydziale Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie projekcie edukacyjnym. *O nauce w sposób popularny* to projekt finansowany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki” (2021–2023). Ukazanie „ludzkiej twarzy” nauki jest bardzo ważne w budowaniu zaufania do niej, to nauka i jej osiągnięcia pomagają zrozumieć, jak działa otaczający nas świat.

Głównym celem projektu jest upowszechnienie wiedzy przyrodniczej wśród uczniów klas 7 i 8 szkoły podstawowej oraz klas 1 i 2 szkoły ponadpodstawowej, rozwój zainteresowań przedmiotami przyrodniczymi poprzez zaangażowanie uczniów w aktywne wykorzystanie przygotowanych materiałów dydaktycznych dotyczących różnorodnych interdyscyplinarnych zagadnień przyrodniczych:

1. Kolory chemii, czyli substancje barwne w życiu codziennym.
2. Chemiczne czy ekologiczne porządki domowe.
3. Niezwykłe cechy zwykłej wody.
4. Powietrze w roli głównej.
5. Ad- czy ab-? A może po prostu sorpcja?
6. Zagadki kryminalne dla chemika.
7. Szybko, szybciej, a może wolniej?
8. Alarm ekologiczny – służby ratownictwa ekologiczno-chemicznego w akcji.
9. Ślady, które widać i te, których nie widać.
10. Co kryje w sobie apteczka domowa?

Każdy e-book zawiera planszę (kolorową i czarno-białą), 30 pytań, kartę na odpowiedzi na pytania, propozycję prostego doświadczenia do wykonania w warunkach domowych (z informacją co należy zrobić z pozostałościami po wykonaniu doświadczenia),

1. T. Lewowicki, *Problemy kształcenia i pracy nauczycieli*, Warszawa–Radom 2007; M. Nowak-Dziemianowicz, *Oblicza nauczyciela, oblicza szkoły*, Toruń 2001; M. Sielatycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, „Internetowy magazyn CODN” 2005, z. 3, s. 1–12.

2. <https://podstawaprogramowa.pl/Szkola-podstawowa-IV-VIII/Chemia>; <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Chemia>

wyjaśnienie do doświadczenia, ciekawostki, zalecaną literaturę oraz krótki artykuł popularno-naukowy związany z tematem e-booka.

Pytania do gry dotyczą zarówno teorii, jak i praktyki, przyjmują różnorodną formę, na przykład:

1. Kolory chemii, czyli substancje barwne w życiu codziennym.

Zidentyfikuj nieznaną sól X, której roztwór wodny ma barwę różową. Sól ta jest stosowana m.in. do produkcji pigmentów oraz barwienia glazury.

Podaj nazwę systematyczną i wzór tej soli, jeżeli wiadomo, że:

- jest to sól kwasu tlenowego
- kationy budujące kryształ tej soli są dwudodatnie
- liczba elektronów kationu jest 5 razy większa niż liczba elektronów atom boru
- stosunek kationów do anionów w tej soli wynosi 1:1
- liczba atomów tlenu w anionie wynosi 4
- spośród trzech pierwiastków budujących tę sól, dwa należą do tej samej grupy układu okresowego pierwiastków.

Odpowiedź: $CoSO_4$ – siarczan (VI) kobaltu (II).

3. Niezwykle cechy zwykłej wody.

Na terenie parku doszło do wypadku, którego uczestnikami byli dwaj uczniowie szkoły podstawowej. Poszkodowany w wypadku twierdzi, że najechał na niego rowerzysta. Dowodem przestępstwa ma być potłuczone szkło z lampy rowerowej, którego kawałek wbił się w skórę poszkodowanego. Rowerzysta twierdzi jednak, że jego lampa była już rozbita wcześniej, a szkło w nodze poszkodowanego pochodzi z rozbitej butelki, którą trzymał w ręce, gdy się potknął o własną sznurówkę. Policja zaproponowała, aby uczniowie porównali fragment szkła, które zraniło poszkodowanego z tymi zabranymi z resztek lampy rowerowej oraz zbitej butelki. Do dyspozycji mają wagę, cylinder miarowy oraz wodę. Zaproponuj sposób rozwiązania zagadki planując odpowiedni eksperyment.

Odpowiedź: Należy porównać gęstość szkła pobranych kawałków. W tym celu ważymy każdy kawałek, a następnie wprowadzamy go do cylindra z wodą i badamy na jaką wysokość podniesie się poziom wody. Z różnicy poziomów wody określamy objętość kawałka szkła. Gęstość szkła wyznaczamy ze stosunku jego masy do objętości i porównujemy je z gęstością szkła, które wbiło się w zranione miejsce.

6. Zagadki kryminalne dla chemika.

Korzystając z podanych informacji, podaj nazwę zespołu metod służących do bezpiecznego przesyłania informacji w sposób ukrywający sam fakt ich

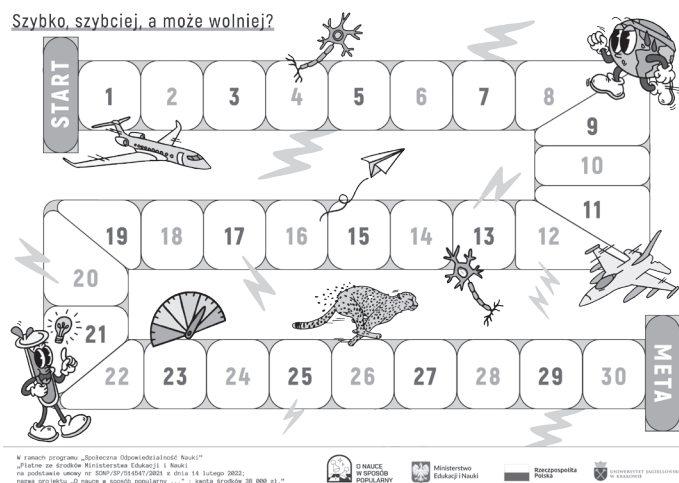
istnienia. Metoda ta polega na ukrywaniu istotnych informacji w neutralnym tle, zwykle poprzez umieszczenie ich wewnątrz „niewinnie wyglądającej” wiadomości (np. ogłoszenia w gazecie).

Nazwa podanej metody składa się z następujących liter:

- symbol pierwiastka, który w jądrze atomowym ma 16 protonów
- symbol pierwiastka położonego w 16 grupie i 5 okresie układu okresowego
- symbol pierwiastka, którego średnia masa atomowa wynosi 69,72u
- symbol pierwiastka, którego łacińska nazwa brzmi Nitrogenium
- symbol pierwiastka, który stanowi 21% powietrza
- druga litera symbolu ciekłego metalu
- symbol jednego z pierwiastków odkrytych przez Marię Skłodowską-Curie (nie chodzi o polon)
- symbol pierwiastka, którego atom ma siedem elektronów walencyjnych na drugiej powłoce elektronowej
- symbol pierwiastka o liczbie atomowej $Z = 53$
- pierwsza litera symbolu pierwiastka, który może być roztworzony dopiero przez wodę królewską, czyli mieszaninę stężonych kwasów azotowego (V) i solnego.

Odpowiedź: steganografia.

7. Szybko, szybciej, a może wolniej?

1. Gepard może pokonać dystans 400 m z szybkością 120 km/h. Oblicz czas (w sekundach), w którym gepard pokonuje tę drogę.

Odpowiedź: 12 sekund

2. Hydroliza mocznika zachodzi m.in. w obecności enzymu, którego nazwę poznasz rozwiązując rebus:

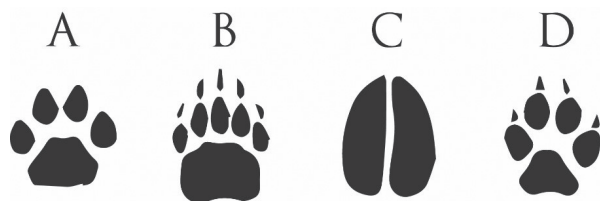
Odpowiedź: Ureaza.

9. Ślady, które widać i te, których nie widać.

1. Podaj nazwy trzech gazów, których emisję obejmuje ślad węgłowy.

Odpowiedź: metan, tlenek węgla (IV), tlenek azotu (I).

2. Przypisz narysowane tropy (A-D) do zwierząt (wilk, krowa, niedźwiedź, kot), które je zostawiają.

Odpowiedź: A – kot, B– niedźwiedź, C- krowa, D – wilk.

Wszyscy lubimy planszówki, a nasz mózg lubi wyzwania. Nauka przez zabawę z naszymi grami planszowymi to jest to... Tak, mamy już pięć gier planszowych dla wszystkich zainteresowanych przedmiotami przyrodniczymi z tematu nr 1, 3, 6, 7, 9 oraz pięć e-booków. Materiały są ogólnodostępne oraz bezpłatne. Dlatego już teraz prosimy o przekazanie tych informacji całej szkolnej społeczności, nauczycielom, uczniom, wszystkim znajomym i zainteresowanym:

Anna Dębińska

Szkoła Podstawowa im. J. Korczaka w Wielkim Rychnowie

Zapraszamy, zajrzyj już teraz:
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100088511139568>

Prosimy o polubienie, obserwowanie i udostępnienie strony FB projektu znajomym.

Realizacja zadań w projekcie to nie tylko praca, ale i różne towarzyszące jej emocje. Liczymy, że nasze starania zostaną docenione podczas rozgrywki, poszukiwań odpowiedzi na pytania czy też podczas wykonywania prostych doświadczeń.

Mamy też nadzieję, że chemia zostanie odczarowana.... A nauka przez zabawę stanie się świetną przygodą edukacyjną.

Małgorzata Krzeczowska – kierownik projektu,
 małgorzata.krzeczowska@uj.edu.pl

Bibliografia:

Joanna Krzemińska, *Do trzech razy planszówka!*, „Sygnał” 2019, z. 2.

Gabriela Bonk, *Planszowi gracze XXI wieku*, „Biblioteka w Szkole” 2019, z. 3 (wkładka: Planszówki w Szkole).

Agata Szadowiak, *Planszówki na matematyce – propozycje gier, które zaciekawią uczniów*, „Matematyka w szkole” 2022, nr 54.

Jak stworzyć edukacyjny escape room?

KILKA SŁÓW O ESCAPE ROOMIE...

Escape room to inaczej pokój zagadek stworzony z myślą o jego uczestnikach. To rodzaj emocjonującej gry, wymagającej współpracy, uważności i logicznego myślenia oraz poszukiwania często nieszablonych rozwiązań. Można go z powodzeniem wykorzystać w edukacji jako innowacyjną metodę pracy z uczniami. Obecnie jest to coraz popularniejsza forma nauczania w USA oraz krajach skandynawskich. Również w Polsce szybko przybywa zwolenników tej ciekawej rozrywki łączącej naukę z zabawą.

Podstawą dobrego escape roomu jest określony wcześniej scenariusz i fabuła, której przejście wiąże się z rozwiązywaniem różnego typu łamigłówek, zagadek, zadań doskonalących analityczne myślenie,

a także wyzwań manualnych. Tego typu pokoje są atrakcyjne dla uczestników, ponieważ wciągają ich w grę i zmuszają do poszukiwania kolejnych tropów, co ostatecznie, doprowadza ich do celu w postaci rozwikłania zagadki. Działania te kształtują współpracę w grupie, efektywne komunikowanie się, poszukiwanie twórczych rozwiązań oraz wykorzystanie zdobytej wiedzy.

Taki pokój zagadek warto stworzyć również w szkole. Może on opierać się na różnych zajęciach edukacyjnych. Warto zaangażować do współpracy nauczycieli wielu przedmiotów. A podekscytowanie towarzyszące zdobywaniu kolejnych wskazówek będzie „nakręcało” uczniów do poszukiwania kolejnych rozwiązań.

JAK POWSTAŁ NASZ ESCAPE ROOM „OPOWIEŚCI Z NARNII”

Czworo nauczycieli z naszej szkoły uczących różnych przedmiotów (wychowawczyni w oddziale przedszkolnym 3-5-latków, matematyczka, matematyk i bibliotekarka) wspólnie stworzyło edukacyjny escape room na podstawie lektury szkolnej autorstwa C. S. Lewisa *Opowieści z Narnii. Lew, Czarownica i stara szafa*.

Aby dobrze przygotować zadania dla uczniów, musieliśmy najpierw sami zapoznać się z treścią książki. Następnie zrobiliśmy między sobą „burzę mózgów” dotyczącą zadań, które chcemy przygotować w naszym pokoju zagadek. Gdy zadania były już przydzielone, przystąpiliśmy do ich przygotowania. W celu lepszej komunikacji założyliśmy również grupę na portalu społecznościowym, aby na bieżąco dzielić się pomysłami i konsultować wszelkie wątpliwości. W ten sposób powstało 6 następujących zadań: zagadka, znaczki pocztowe, waga, Trimino, plan wydarzeń, dyktando. Gdy zadania były już gotowe, należało je połączyć ze sobą i stworzyć szatę graficzną, która została opracowana w programie Canva. I w ten sposób powstał gotowy do druku plik ESCAPE ROOM OPOWIEŚCI Z NARNII. Dzięki zaangażowaniu we wspólne dzieło kilku osób udało nam się stworzyć escape room przy niewielkim nakładzie pracy. Z pewnością w pojedynkę nie byłoby to już takie proste.

Na koniec należy zaznaczyć, że podczas tworzenia scenariusza zainspirowaliśmy się technicznym rozwiązaniem, które zaprezentowała Ksenia Erdmann wraz z Wojciechem Wątozem. Wymyśleli oni podział klasy na 4 grupy. W ich założeniu każda z grup robi dokładnie te same zadania, jednak na końcu z otrzymanych cyfr oblicza inne działanie, otrzymując własną cyfrę, która jest potrzebna całej klasie, by otworzyć końcową kłódkę. Rozwiązanie to sprawia, że grupy nie rywalizują ze sobą o pierwszeństwo, tylko wspólnie dążą do sukcesu. Dodatkową zaletą tego rozwiązania jest to, że wystarczy tylko jedna kłódka. Opracowana przez nas wersja przeznaczona jest dla czterech grup uczniów klasy 5. Każda grupa składa się z maksymalnie 5–6 osób. Plik, który wspólnie stworzyliśmy, zawiera komplet materiałów dla wszystkich grup (wystarczy całość wydrukować jeden raz, bo materiały dla poszczególnych grup są odpowiednio zwielokrotnione). Każda grupa oznaczona jest innym symbolem: LEW, KRÓLOWA, SZAFKA, MIKOŁAJ.

TESTOWANIE ESCAPE ROOMU

Nasz escape room jako pierwsi przetestowali uczniowie klasy V. Poszukiwanie odpowiedzi i rozwiązywanie zagadek dostarczyło im wielu emocji, dzięki

czemu z każdym następnym krokiem rosła w ich ciekawość odkrywania kolejnych rozwiązań. Aby uzyskać numer do kłódki, uczniowie musieli rozwiązać zagadkę ukrytą we fragmencie tekstu, prawidłowo obliczyć zadania graficzne, ułożyć Trimino, poprawnie zapisać dyktando, ułożyć właściwy plan wydarzeń według zdarzeń opisanych w książce oraz wykonać obliczenie matematyczne. Dzięki zaangażowaniu i współpracy wszystkich osób w poszczególnych grupach udało się rozwiązać wszystkie zagadki, zdobyć szyfr do kłódki i wspólnie otworzyć skrzynkę ze „skarbem”. Tym razem był to list oraz słodka niespodzianka dla każdego uczestnika.

Po rozwiązaniu zagadek uczniowie wymienili się doświadczeniami, opowiedzieli co im się podobało, a co ich zdaniem można by ulepszyć. Za każdym razem, kiedy tworzymy escape room, warto przetestować go z uczniami, ponieważ tylko w ten sposób dowiemy się, czy wszystkie elementy naszego pokoju zadziałają tak, jakbyśmy tego chcieli. Podczas zajęć w klasie V okazało się, że jedno z zadań było zbyt długie i sprawiło uczniom sporo problemów. Dzięki przetestowaniu mogliśmy je poprawić i stworzyć ostateczną wersję escape roomu.

Efektem naszych zajęć było zaangażowanie wszystkich uczniów, współpraca, a także powtórka materiału z języka polskiego oraz matematyki. I co najważniejsze, wszystko to osiągnęliśmy podczas ciekawej i stymulującej zabawy!

Link do scenariusza:

<https://wakelet.com/wake/JM9BIInL3pu3n21-nbfejx>

Jarosław Milewski

Szkoła Podstawowa nr 3 im. M. Kopernika w Lipnie

Studio Nagraniowe w Szkole Podstawowej nr 3 w Lipnie

Laboratoria Przyszłości dla Młodych Talentów. Szkolne korytarze ożywają dźwiękami, a uczniowie pełni pasji wkraczają do świata produkcji audio - video. Szkoła Podstawowa nr 3 im. Mikołaja Kopernika w Lipnie może pochwalić się nowym i w pełni profesjonalnym Studiem Nagraniowym, które jest efektem zaangażowania nauczyciela muzyki Jarosława Milewskiego. To niezwykle miejsce zostało zrealizowane dzięki programowi „Laboratoria Przyszłości” i owocnej współpracy z Urzędem Miasta, Dyrekcją Szkoły oraz Radą Rodziców. Pracownia wprowadza nowoczesne podejście do nauczania i stwarza nowe możliwości dla uczniów. Dzięki profesjonalnemu sprzętowi i narzędziom młodzi artyści mogą wspierać swoje umiejętności muzyczne i wizualne, a także eksperymentować z wykorzystaniem różnych technik. To nie tylko okazja do nauki, ale także inspiracja do odkrywania pasji w profesjonalnym środowisku. To otwarta dla wszystkich przestrzeń, która promuje twórczość i rozwijanie umiejętności. Sala nagrań to prawdziwa perełka na edukacyjnej mapie kraju. Inicjatywa powstania studia z programu „Laboratoria Przyszłości” ma na celu wprowadzenie nowoczesnych narzędzi edukacyjnych do szkół, aby zwiększyć rozwój młodych ludzi. Dzięki tej inwestycji uczniowie Szkoły Podstawowej nr 3 w Lipnie mają dostęp do najnowocześniejszych technologii, które zwykle są zarezerwowane dla profesjonalistów. To szansa dla młodych talentów, które mogą odkryć swoją pasję, produkując muzykę i film. Użytkownicy już teraz korzystają ze studia, nagrywając materiały nie tylko na potrzeby szkoły, ale także realizując swoje własne projekty. Dwaj szczególnie utalentowani uczniowie: Krzysztof Rawski oraz Antoni Gajewski stworzyli telewizję szkolną, która stanowi głos uczniów i dokumentuje codzienne życie placówki. Ich prace obejmują nie tylko relacje z wydarzeń szkolnych, ale także fascynujące wywiady z nauczycielami i innymi członkami społeczności szkolnej.

Beata Trawińska

Przedszkole Miejskie nr 3 w Toruniu

„Dobry Przedszkolak” – kształtowanie postaw społecznych w oparciu o program własny pt. „Pomocna Dłoń”

Chciałam podzielić się z innymi nauczycielami swoim pomysłem pedagogicznym, zamieszczonym w programie własnym pt. „Pomocna Dłoń”. Jest to program wzbogacający zajęcia kształtujące postawy społeczne w przedszkolu.

Od wielu lat pracuję w przedszkolu w grupie dzieci zróżnicowanej wiekowo. Przebywają w niej razem dzieci od trzeciego do piątego roku życia. Grupy takie bardziej przypominają rodzinę czy naturalną grupę przyjacielską, z którą spotyka się dziecko w życiu niż tak zwaną normalną grupę przedszkolną. Dzieci w naturalny sposób włączają się w życie grupy, zgodnie z własnymi możliwościami. Starsi przewodzą i organizują, ale także pomagają młodszym. Ci mniejsi przyglądają się, czasem przyszkadzają, ale też uczą się od starszych i znajdują swoje własne miejsce na zabawę. Każdy ma szansę przejść w grupie wszystkie pozycje i role społeczne, od dziecka najmłodszego do najstarszego.

Struktura grupy „wymusza”, aby nauczyciel traktował każdego w sposób indywidualny, odnosząc się do jego rzeczywistego poziomu funkcjonowania, a nie wieku życia. Zajęcia wynikające z programu są organizowane w sposób zindywidualizowany lub na zasadzie grup zainteresowań, bardzo rzadko można zastosować pracę jednym frontem (i całe szczęście). Wykorzystując naturalne zachowania dzieci w takiej grupie, chcę zachęcić starsze dzieci, aby pomagały młodszym w sposób bardziej świadomy, zorganizowany. Młodsze natomiast poprzez realizację proponowanego programu nauczyć szacunku do starszego kolegi, do jego wiedzy, umiejętności i chęci pomo-

cy innym. „Pomocna dłoń” pozwala wykorzystać ogromny potencjał, który tkwi w każdym dziecku, daje możliwość kształtowania takich postaw społecznych, które będą procentować w wieku szkolnym (a może i starszym).

Wychowanie dzieci w przedszkolu dokonuje się bez przerwy, niezależnie od tego, co one robią.

Małe dzieci uczą się przede wszystkim przez naśladowanie i zabawę. Są to najwłaściwsze i najzdrowsze formy uczenia się przedszkolaków.

Program jest przeznaczony dla dzieci w grupach zróżnicowanych wiekowo. Zawiera siedem tematów realizowanych w ciągu całego roku szkolnego podczas zajęć edukacyjnych w przedszkolu. Realizacja każdego tematu rozpoczyna się od wprowadzenia - opowiadanie, opowieść ruchową, na koniec przechodzimy do części praktycznej – warsztatów, gdzie dzieci w parach, małych grupach uczą się danej czynności. Powtarzanie danej tematyki może obejmować jedynie warsztaty praktyczne.

Głównym celem programu jest rozwijanie umiejętności w zakresie samodzielności oraz sprawności rąk z udziałem starszego kolegi z grupy poprzez organizowane warsztaty praktycznego działania. Celem jest także kształtowanie pozytywnych kontaktów społecznych, tj. rozbudzanie wśród dzieci starszych chęci pomocy innym (w szczególności młodszym), służenie swoją radą, doświadczeniem i opanowanymi wcześniej umiejętnościami.

Oto przykładowe treści programu:

TEMATYKA	TREŚCI PROGRAMOWE	SPOSOBY REALIZACJI
Pomagam młodszym być samodzielnym w łazience	<p>Dzieci starsze: demonstracja czynności higienicznych w łazience:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odkręcania i zakręcania kranu z wodą - prawidłowego mycia rąk (wg etapów) - wycierania rąk we własny ręcznik lub ręcznik papierowy <p>Dzieci młodsze: obserwacja czynności wykonywanych przez starszego kolegę:</p> <ul style="list-style-type: none"> - próba samodzielnego odkręcania kranu z wodą - wycierania rąk w swój ręcznik lub ręcznik papierowy 	<ul style="list-style-type: none"> - opowiadanie własne nauczyciela lub z literatury dziecięcej - opowieść ruchowa - warsztaty praktyczne w łazience
Pokażę ci, jak być samodzielnym w szatni	<p>Dzieci starsze demonstracja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sposobu wkładania obuwia (wiązanie sznurowadeł), kapci na nogi (odkładanie butów, kapci na półkę w szatni) - sposobu wkładania okryć wierzchnich (kurtki: zapinanie guzików, suwaków), bluz, czapek, szalików) i wieszania ich na haczyk w swojej półce <p>Dzieci młodsze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - obserwacja czynności wykonywanych przez starszego kolegę - próba samodzielnego wkładania obuwia (wiązania sznurowadła), kapci, kurtek, bluz, czapek, szalików 	<ul style="list-style-type: none"> - opowiadanie własne nauczyciela lub z literatury dziecięcej - opowieść ruchowa - warsztaty praktyczne w łazience

Trudno jednak prowadzić różnowiekową grupę dzieci, nie wnikając głębiej w rolę, którą w zabiegach wychowawczych odgrywają kolejno następujące po sobie zajęcia.

Nauczyciel świadomy wychowawczych aspektów każdego wydarzenia w przedszkolu łatwiej dociera do rzeczywistych potrzeb dzieci i prowadzi je pewniejszą ręką, pomagając sprostać codziennym wymaganiom.

Realizowane w programie działania opierają się na koncepcji panu daltońskiego. Plan daltoński polega na metodzie indywidualnej działalności dzieci, zachęca, aby starsze dzieci uczyły młodsze. Ważne jest, aby pozwolić dzieciom uczyć się we własnym tempie, pobudzać do współpracy oraz zastosować sprawdzanie wyników pracy u każdego dziecka przez nauczyciela. Koncepcja ta wdraża dziecko do polegania na sobie, budzi inicjatywę i samodzielność zarówno w działaniu, jak i myśleniu, wyrabia poczucie odpowiedzialności za wykonanie podjętego zadania. W swoim programie wdrożyłam również takie działania, jak:

- dyżury w przedszkolu w parach. Zadaniem dyżurnych jest dbanie o porządek w poszczególnych ką-

ciach zainteresowań. Miejsce zabawy porządkują dzieci, które się w nich bawiły, ale to dyżurni czuwają nad tym, aby dzieci posprzątały.

- asystent nauczyciela „Pomocna Dłoń”. Dziecko pomaga nauczycielowi w różnych działaniach, np. rozkładanie i zbieranie materiałów dydaktycznych potrzebnych podczas zajęć, pomoc młodszym dzieciom w wykonywaniu różnych zadań.

- „ekspert w przedszkolu”. Ekspert to osoba, która najlepiej sobie radzi w jakiejś dziedzinie, np. „słucham starszych”, „zawsze po sobie sprzątam”. Jest wzorem w postępowaniu i zachętą do naśladowania.

Wychowanie dzieci w przedszkolu dokonuje się bez przerwy, niezależnie od tego, co one robią. Dlaczego? Małe dzieci uczą się przede wszystkim przez naśladowanie i zabawę. Są to najwłaściwsze i najzdrowsze formy uczenia się przedszkolaków. Dzieci, biorąc udział w zajęciach praktycznych, pozwolą młodszym kolegom rozwijać oraz doskonalić umiejętności z zakresu samoobsługi, samodzielności, sprawności manualnej. Starsze mają okazję kształtować w sobie wartości koleżeństwa, wzajemnej pomocy, „pochylania się nad słabszymi”.

Sylvia Karwowska, Aneta Zięcina
Przedszkole Miejskie nr 3 w Siedlcach

Sprawne ciało – sprawny mózg

Żyjemy szybko, w stresie, w wysokiej technologii, wciąż jesteśmy atakowani przez mass media. Dzieci przychodząc do przedszkola, są wyraźnie przebudcowane, naładowane dźwiękiem, obrazem. Od kołyski mają dostęp do telefonu. Brak ruchu, brak odpowiedniej stymulacji przekłada się na rozwój mowy, myślenie, percepcję poznawczą.

Pozwólmy dzieciom doświadczać, rozwijać kreatywność, kształtować uważność, a przy tym czerpać z tego przyjemność.

Słuszne jest stwierdzenie, że początkiem wszystkiego jest odczuwanie i szukanie równowagi. Etap sensoryczno-motoryczny. Dzieci w wieku przedszkolnym charakteryzują się ciekawością, łatwością zdobywania wiedzy poprzez obserwację, odczucia zmysłowe, aktywność fizyczną. Ważne jest, aby od najmłodszych lat kształtować u nich nawyki prawidłowej postawy, wzmacniać motorykę małą i dużą poprzez stymulację polisensoryczną. Ważne, by wspierać procesy sensoryczne i poznanie świata wszystkimi zmysłami - wzrokiem, słuchem, węchem, smakiem, dotykiem, a przy tym dołączyć ruch (procesy motoryczne), pozwolić na samodzielność w podejmowanych działaniach.

Zarówno nauczyciel w sali przedszkolnej, jak i rodzic w domu może zagospodarować przestrzeń, w której dzieci będą miały możliwość doświadczać za pomocą wszystkich zmysłów. Nie potrzebujemy do tego drogiego sprzętu, wystarczy zatrzymać się na moment i sięgnąć do półki kuchennej. Gwarantuje to dziecku przede wszystkim ciekawą przygodę połączoną z dobrą zabawą. Poniżej przepisy na świetnie spędzony czas:

Czekoladowy piasek sensoryczny:

- mąka kukurydziana
- olej
- kakao.

Wszystko wymieszać, dodając oleju do mąki. Sprawdzamy konsystencję.

Farby do malowania palcami (przepis na jeden kolor):

- 100 ml wody
- 4 łyżki mąki
- barwnik spożywczy (ewentualnie: sok z buraków czerwonych, sok z jagód, kakao).

Barwnik rozpuszczamy w wodzie, dodajemy mąkę, mieszamy na gładką masę. Farbki można przechowywać do 2 tygodni w lodówce w szczelnie zamkniętych słoiczkach.

Ciecz nieniutonowska:

- mąka ziemniaczana
- woda
- barwniki.

Mieszamy mąkę ziemniaczaną z wodą w proporcjach 1kg mąki na ok. 0,6-0,7 litra wody. Wodę dodajemy powoli, małymi porcjami, by uzyskać oczekiwaną konsystencję.

Sztuczny śnieg z pianki i mąki:

- pianka do golenia
- 0,5 kg mąki ziemniaczanej.

Mąkę łączymy z pianką, całość mieszamy. Im więcej mąki, tym masa jest bardziej sypka.

Pozwólmy dzieciom pobrudzić się, dotknąć, biegać, skakać. Ugotujmy makaron, zrobmy kisiel i niech dzieci zanurzą w tym dłonie, stopy. Dbajmy o prawidłową stymulację rozwoju motoryki ma-

łej i dużej, integrację sensoryczną. Zainteresowanie ruchem od najmłodszych lat wpływa korzystnie na pogłębienie motywacji, wyrównuje zaburzenia sensoryczne u przedszkolaków. Nie wyręczajmy, pozwólmy doświadczać, a pozwoli to stymulować zmysły, poprawi ich odbieranie i przetwarzanie. Efekty będą widoczne na każdym kroku.

Jeśli umiecie diagnozować radość dziecka i jej natężenie, musicie dostrzec, że najwyższa jest radość z pokonanej trudności, osiągniętego celu, odkrytej tajemnicy. Radość triumfu i szczęście samodzielności, opanowania i władania.

Janusz Korczak

Dzieci początkowo miały opór przed wkładaniem rączek do różnych mas oraz sporą wrażliwość węchową. Niechętnie chodziły po piasku. Duża część dzieci miała problem z otworzeniem kleju, gumy mambry czy wpięciem klocka. Wykazywały dużą męczliwość rąk. Poza tym miały ogromny problem z doprowadzeniem czynności do końca.

Przeprowadziłyśmy niedawno na tarasie przedszkolnym zajęcia sensoryczne z wykorzystaniem marmaronu ugotowanego, kisielu, pianki do golenia, materiałów sypkich. Dzieci samodzielnie przygotowały farby do malowania. Rozmaitość materiałów dostępnych dla naszych najmłodszych pozwoliła nam zachęcić i zaangażować wszystkie dzieci. Obserwujemy całkowicie pokonany opór przed różnymi fakturami i zapachami, wzmocnienie obręczy barkowej, znaczną poprawę sprawności manualnej.

Rodzice są zainteresowani zajęciami, sami w domu wykorzystują przepisy na różne masy. Angażują dzieci, a przede wszystkim stawiają na samodzielność.

Bibliografia:

- Godwin Emmos P., McKendry Anderson L., *Dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej*, LIBER 2007.
- Janusz Korczak, *Jak kochać dziecko. Prawa dziecka do szacunku*, Wydawnictwo Żak 2001.
- www.smyko-multisensoryka

Magdalena Sapińska, Małgorzata Myszkowska

Przedszkole Publiczne nr 35 im. Pluszowego Misia we Włocławku

Wykorzystanie technologii multimedialnej w edukacji dzieci przedszkolnych

Niniejsza publikacja dotyczy wykorzystywania nowoczesnych urządzeń multimedialnych w Przedszkolu Publicznym nr 35 im. Pluszowego Misia we Włocławku.

Wychodząc naprzeciw aktualnym potrzebom dzieci, współczesnym wymogom edukacyjnym oraz kierunkom polityki oświatowej państwa w naszym przedszkolu podejmujemy aktywne formy działań przy użyciu nowoczesnej technologii. W codziennej pracy dydaktycznej wykorzystujemy tablice i monitory interaktywne, tablety, magiczny dywan oraz roboty edukacyjne: Photon, Dash, Bee - Bot, Blue-Bot, Ozoboty, Geniboty. Poprzez formę zabawową - zadaniową wprowadzamy dzieci w świat kreatywnej i nowoczesnej edukacji *STEAM*, opierającej się na wykorzystywaniu urządzeń cyfrowych na płaszczyźnie każdej aktywności edukacyjnej.

Wykorzystywana w odpowiedni sposób technologia pozwala przedszkolakom zdobywać wiedzę z różnych dziedzin życia, rozwijać spostrzegawczość, sprawność manualną, wyobraźnię, cierpliwość, wytrwałość i samodzielność, kształtować logiczne myślenie oraz wyrównywać szanse edukacyjne. Działa wielozmysłowo, dlatego też wspiera proces uczenia się dzieci, w tym dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Poza tym urządzenia cyfrowe wyzwalały w dzieciach chęć doświadczenia, eksperymentowania i poszukiwania nowotarskich rozwiązań.

Tablice interaktywne z projektorami wykorzystywane podczas zajęć dydaktycznych w naszym przedszkolu są nieocenionym wsparciem. Dzieci mogą wykonywać ćwiczenia wielokrotnie, sprawdzać działania koleżanek i kolegów, ale też uczyć się i cierpliwie czekać na swoją kolej.

Tablice działają jak duże ekrany dotykowe, a projektorzy nie stwarzają zagrożenia dla wzroku. Praca z tablicą interaktywną w naszym przedszkolu jest odpowiedzią na intensywny rozwój społeczeństwa informacyjnego.

W naszej placówce realizowane były zajęcia rozwijające dla dzieci 5-6-letnich w formie koła zainteresowań z kodowania i programowania. Celem zajęć było rozwijanie uzdolnień informatycznych i zainteresowań nowoczesną technologią cyfrową. Podczas realizacji zajęć dzieci w formie zabawy uczyły się podstaw programowania, a tym samym efektywnie korzystały z multimediów. Do realizacji zajęć opracowany został przez jedną z autorek tekstu – M. Sapińską Program *W świecie programowania*, który zakładał:

- rozbudzanie ciekawości poznawczej
- rozwijanie kreatywności i pomysłowości
- usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej
- rozwijanie umiejętności kreatywnego rozwiązywania problemów
- rozwijanie umiejętności współpracy w grupie
- rozwijanie umiejętności planowania, przewidywania i rozumowania logiki zdarzeń
- rozwijanie umiejętności korzystania z multimedialnych pomocy edukacyjnych
- rozwijanie umiejętności odczytywania, rozumienia symboli i znaków.

Podczas zajęć dzieci poznawały podstawy programowania poprzez sterowanie robotami, a także korzystały z aplikacji cyfrowych typu „Chromville”, czy „Quiver”, poprzez które wchodziły w wirtualne interakcje z przedmiotami występującymi w rzeczywistości. Dokonana ewaluacja zajęć w formie ankiety

skierowanej do rodziców dzieci uczęszczających na zajęcia potwierdziła, że wpłynęły one na rozwój kompetencji matematycznych, umiejętności kreatywnego i logicznego myślenia, umiejętności wartościowego rozwojowo obcowania z nową technologią.

Inicjatywą, która pozwoliła dzieciom rozwijać zainteresowania nowoczesną technologią cyfrową były również organizowane cykliczne zajęcia z programowania we wszystkich grupach wiekowych w ramach pozyskanego grantu z Fundacji Anwil. Realizowany był projekt edukacyjny pn. *Kodujesz i programujesz - wiedzę zyskujesz*, podczas którego wykorzystano roboty edukacyjne zakupione w ramach otrzymanego dofinansowania. W realizację projektu włączone były również dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które, obcując z technologią multimedialną, miały możliwość aktywnego wielozmysłowego doświadczania.

Cyfrowa rzeczywistość wkracza we wszystkie dziedziny życia i należy być przygotowanym do właściwego korzystania z niej już od najmłodszych lat. Dlatego też chcemy sprawić, by współczesne dzieci potrafiły stawiać czoła problemom, znajdować sensowne rozwiązania, bezpiecznie korzystać z multimediów i sprawnie poruszać się w obecnym, technologicznym świecie. W naszej pracy urządzenia interaktywne są nieodłącznym elementem edukacyjnym, którego obecność wpływa na większą aktywność dzieci, a połączenie nauki z zabawą wzbudza fascynację i zaciekawienie. Nowoczesne technologie to nieodzowna przyszłość edukacji, należy więc tak organizować proces dydaktyczny, aby multimedia pomagały wprowadzać najmłodszych w cyfrowy świat.

Współpraca w grupie przedszkolnej

Poezję każdy czytać może... i rozumieć też

Ryszard Handke, definiując funkcje lektury, pisał: „Literatura to sztuka iluzji i nie oczekuje dociekliwego badania, lecz gotowości uczestnictwa w grze, którą proponuje”¹. Zdanie to nie umniejsza ani nie dewaluje istoty literatury: wszak gra z literaturą lub gra w literaturę może stać się przyjemnością umysłu, który próbuje dociec prawdy i poszukuje wartości uniwersalnych. Należy pamiętać, iż udział w każdej grze wymaga od jej uczestników refleksu (intelektualnej sprawności), spostrzegawczości (bacznej obserwacji), wiedzy (trafność odpowiedzi oznacza przeskoczenie poziomu, zbliżanie się do mety), pamięci (obowiązujących zasad, podjętych decyzji strategicznych), uczciwości (przestrzegania zasad *fair play*, ponoszenia konsekwencji wyborów). Moi uczniowie rozwijają te umiejętności m.in. podczas bliskich spotkań z poezją – używam tu epitetu „bliskie”, bo młodzi adepci słowa, aby je poznać i zrozumieć, wychodzą literaturze naprzeciw.

Przedstawione poniżej rozwiązanie to autorski pomysł realizowany przeze mnie w klasach szkoły ponadpodstawowej. Mam nadzieję, że dołączone prace przełamiają też stereotyp płci – i wpisanej weń wrażliwości jako cechy identyfikującej płeć piękną – oraz zawodu. Przytoczone tu materiały graficzno-literackie są bowiem efektem poszukiwań uczniów (chłopców) z oddziałów o profilu informatycznym i programistycznym.

START

Do literackiej gry zapraszam uczniów i... Marię Pawlikowską-Jasnorzewską oraz Kazimierę Iłłakowiczównę. Prace moich podopiecznych dotyczą jednej ze wskazanych wyżej poetek, gdyż zadanie-grę proponuję w cyklu zajęć poświęconych poezji skamandryckiej, a autorki są satelitkami tej grupy literackiej. Jest jeszcze jeden bohater tego zadania – jeszcze bliżej nie-

określony w dniu, w którym o ćwiczeniu rozmawiam z uczniami. To bohater kadru – fotografii wykonanej przez młodzież. Ta gra jest bowiem grą terenową – uczeń przemierza ulice swojej małej ojczyzny w poszukiwaniu takiego ujęcia, które – jego zdaniem – stanowi współczesny (graficzny) komentarz do wiersza wybranej autorki.

Zasady gry warto przedstawić w formie karty pracy. Jej uzupełnienie przez ucznia stanowi integralną część ćwiczenia.

Zadanie: Proszę wybrać dowolny liryk Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej lub Kazimierzy Iłłakowiczówny, a następnie wykonać autorskie zdjęcie stanowiące komentarz do utworu.

Etapy:

1. Proszę zapisać kursywą tytuł wybranego utworu.
2. Proszę w tym miejscu wkleić fotografię:
 - a) autor:
 - b) data wykonania:
 - c) co przedstawia:
 - d) co łączy wybrany utwór z wykonanym i dołączonym zdjęciem (należy wskazać i opisać podobieństwo):
3. Jaki problem porusza wybrany przez Ciebie utwór? Proszę odpowiedzieć pełnym zdaniem.
4. Kto jeszcze w literaturze poruszał ten problem? Proszę podać imię i nazwisko autora oraz zapisać tytuł kursywą.
5. Czy oba utwory (ten wybrany przez Ciebie i ten z pytania 4.) prezentują problem tak samo? Proszę uzasadnić w 60 słowach.

Warunki sklasyfikowania: Ocenie podlega poprawność merytoryczna, językowa i estetyka pracy.

Wymagania edytorskie (zapis kursywą) i formalne (60 słów w punkcie 5.) służą utrwaleniu zasad redagowania tekstu w wersji komputerowej oraz przyzwyczajeniu do ograniczeń obowiązujących w pisemnej części egzaminu maturalnego w nowej formule (notatka syntetyzująca w części „język w użyciu” musi bowiem liczyć 60-90 wyrazów).

1. R. Handke, *Lektura jako poznanie i samopoznanie*, w: *Podmiotowy wymiar szkolnej polonistyki. Materiały z konferencji „Antropocentryczno-kulturowy mit w kształceniu polonistycznym”* (Kraków, 23-24 października 1995), pod red. Z. Urygi, Kraków 1998, s. 99.

META

U boku Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej i Kazimiery Iłłakowiczówny moi uczniowie zaopatrzeni w aparaty – te w telefonie komórkowym i nieco bardziej profesjonalne – wyruszyli na fotograficzno-literackie poszukiwania. Niektórzy tę literacką wycieczkę zaplanowali nawet na konkretny dzień, bo nie bez znaczenia była pogoda. I tak na przykład Karol czekał na dzień pochmurny, nawet – burzowy, bo tylko ten, jak sam uznał, będzie właściwy dla zobrazowania wiersza ***(*Moja miłość przeszła w wicher wiosenny*).

W przykładzie 1. zwracam uwagę na opisane przez ucznia podobieństwo między sytuacją liryczną a zdjęciem, w 2. – na związki z kadrem i odniesienie do innego utworu literackiego. Wypowiedzi uczniów cytuję w oryginale – wprowadziłam tylko zmiany interpunkcyjne.

Przykład 1.

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska,
Czas krawiec kulawy

Autor: Jakub B. (klasa III informatyczna)
Data wykonania: 24 kwietnia 2023 r.

Wybrany przeze mnie utwór z dołączonym zdjęciem łączy przemijanie czasu. Na fotografii widzimy kontrast pomiędzy ścianą zniszczoną a nową. Można to porównać do ludzkiego życia, ponieważ rodzimy się z czystą kartą, jak ta biała ściana, a wraz z upływem czasu starzejemy się i przeżywamy różne sytuacje, które mają wpływ na nas. Porozrzucane rzeczy przed budynkiem symbolizują chwile smutne, a wyrastająca zieleń daje nam nadzieję i radość. Każda cegła widoczna na ścianie jest jak przeżycia, które budują człowieka.

Utwór *Czas krawiec kulawy* również opiera się na upływie czasu w kontekście ludzkiego życia. Pojawiają się w nim skrawki materiałów – symbole emocji, a sam czas przedstawiany jest jako dokładny, kulawy krawiec.

Przykład 2.

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska,
Babcia na wiosnę

Autor: Daniel C. (klasa III programistyczna)
Data wykonania: 26.04.2023 r.

Podobieństwo między utworem *Babcia na wiosnę* a obrazem kwitnącego wiosennego ogrodu polega na wykorzystaniu motywu kwitnącej przyrody, który symbolizuje życie i jego przemijanie. W obu przypadkach opisuje się wiosenny krajobraz, pełen kwiatów i rozwijającej się przyrody. Na obrazie widzimy zarówno młode, jak i stare drzewa, co może symbolizować różne etapy życia. Podobnie w wierszu – pojawiają się motywy młodości i starości, a także chęć unikania przywiązania do rzeczy przemijających.

Naturę przedstawił też Jan Kasprówicz w wierszu *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach*. Oba utwory prezentują ten sam problem, ale w nieco inny sposób. W *Krzaku dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach* przemijanie ukazane jest poprzez symbolikę powalonej przez burzę limby oraz pełnej życia róży, która boi się śmierci. W *Babci na wiosnę* przemijanie jest bardziej subtelne i dotyczy emocji poetki, która odczuwa przejściowość życia między innymi poprzez porównanie siebie do zwiędłego liścia.

NAGRODA

Dla uczniów jest nią informacja zwrotna udzielona przez nauczyciela, ocena cząstkowa, promocja materiału w mediach społecznościowych szkoły, a nade wszystko – większa pewność siebie w bliskich spotkaniach z poezją. Dla nauczyciela nagrodę stanowi silne przeświadczenie, że [...] dzieła literackie zdolne są dostarczać odbiorcom nowych opowieści (narracji), obrazów i metafor, za których pośrednictwem mogą oni ujmować świat i swoją w nim kondycję²² – i wychodzi im to bardzo dobrze.

2. L. Jazownik, *Wyzwolić moc lektury. Aksjologiczno-dydaktyczny sens dzieła literackiego*, Zielona Góra 2004, s. 167.

Wpływ wychowania muzycznego na rozwój dziecka

Na szczególną uwagę we współczesnym szkolnictwie zasługuje edukacja muzyczna i to z wielu względów. Ma ona ogromny wpływ na rozwój wrodzonych zdolności i talentów dziecka, a także jego prawidłowy rozwój w sferze zdrowia psychicznego i fizycznego. Nie każde dziecko musi zostać artystą, ale każde powinno mieć możliwość doświadczania sztuki, czerpania radości z twórczego spędzania czasu, kształtowania wrażliwości na piękno i otaczający go świat oraz wyrażania siebie, a co za tym idzie – wszechstronnego rozwoju. Wpływ muzyki na rozwój młodego człowieka dotyczy wielu obszarów: fizycznego, społecznego, intelektualnego i emocjonalnego.

1. Obszar fizyczny.

Zdolności motoryczne. Kontakt dziecka ze światem sztuki może pomóc w rozwijaniu zdolności motorycznych. Ruchy ciała podczas tańca, śpiewu, ćwiczeń i zabaw rytmicznych oraz gry na instrumentach, zsynchronizowane są z rytmem muzyki. Dzięki temu dziecko może rozwijać swoje umiejętności motoryczne, doskonalić koordynację ruchową w połączeniu z doskonaleniem koncentracji i uwagi. Muzyka jest skutecznym stymulatorem ukierunkowanej i spontanicznej aktywności fizycznej. Szczególnie lubiane przez młodsze dzieci piosenki z elementami zabaw ruchowych są doskonałym narzędziem do wspierania motoryki małej i poznawania nazw części ciała. Zabawy przy muzyce sprzyjają polepszeniu zdolności motorycznych takich jak: podskoki, bieganie, maszerowanie, prześlizgiwanie się, wykonywanie póż. Zajęcia ruchowe sprzyjają walce z otyłością, poprawiają sprawność krążeniowo-oddechową, rozładują nadmiar energii, pozwalają poznać możliwości swojego ciała związane z utrzymywaniem równowagi i ekspresją ruchową. Bodźce dźwiękowe wpływają na napięcie i pracę mięśni szkieletowych. Podczas śpiewania czy słuchania muzyki aktywują się lub zmniejszają się napięcia mięśni w zależności od charakteru zastosowanych melodii. Intensywność bodźców dźwiękowych wpływa na stany fizjologiczne i psychofizyczne.

Rozwój językowy. Muzyka ma również pozytywny wpływ na kształtowanie umiejętności języko-

wych. Istotnym elementem w rozwoju wymowy jest oddziaływanie muzyką poprzez piosenki, melodię i rytm. Śpiewanie piosenek wpływa na oddech, poprawia zdolność do wykonywania planowanych ruchów, ułatwia bogacenie i utrwalanie słownictwa. Działa również na percepcję słuchową, rozwój koordynacji słuchowo-ruchowej i fonacji. Ćwiczenia wokalne pozytywnie wpływają na usprawnienie aparatu artykulacyjnego. Niwelują problemy związane z wymową, np. jąkanie się, afazja. Podczas ćwiczeń muzycznych i wykonywania piosenek dziecko staje się rozluźnione, co pozytywnie wpływa na jego ciało, w tym na aparat mowy. Naśladowanie dźwięków, szmerów, słuchanie melodii a cappella i muzyki instrumentalnej to doskonałe środki oddziaływań terapeutycznych, wpływające na rozwój narządu mowy. Dzieci uczące się regularnie gry na instrumencie potrafią lepiej wykonywać różne zadania poznawcze, np. szybciej rozwijają słownictwo i łatwiej zapamiętują nowe słowa. Śpiew natomiast ma dobroczynny wpływ na przyswajanie słownictwa, struktur gramatycznych, rozwój sprawności rozumienia oraz komunikację, również w języku obcym.

2. Rozwój umiejętności społecznych.

Zajęcia z muzyki często odbywają się w grupach, co daje dziecku możliwość interakcji z rówieśnikami. Odbywa się to podczas wspólnego grania i śpiewania w zespole. Dzięki temu dziecko może rozwijać umiejętności społeczne, takie jak: współpraca, komunikacja i empatia. Kiedy dzieci wspólnie grają lub śpiewają, poczuwają się do odpowiedzialności za efekt końcowy wykonanego utworu. Zauważają, że ktoś może grać lub śpiewać za głośno, ktoś inny nierytmicznie lub wychodzi poza tonację, psując efekt końcowy. Wykonując utwór wspólnie w grupie, dzieci dążą do stworzenia spójnej całości muzycznej. Takie działanie zmusza do kompromisów, koncentracji, dyscypliny, solidarności z grupą i współpracy. Sprzyja to socjalizacji – poczucia współodpowiedzialności i synchronizacji z innymi, wzrasta poczucie przynależności do grupy, dziecko czuje się mniej samotne i przy okazji otwarte na zwieranie przyjaźni z innymi dziećmi.

3. Obszar intelektualny.

Poprawa umiejętności matematycznych. Muzyka łączy się ściśle z matematyką w zakresie wpływu tych dwóch dziedzin na rozwój mózgu. Dzieci, które mają kontakt z muzyką w formie słuchania jej jak i gry na instrumencie są w stanie dużo lepiej przyswajać wiedzę z zakresu nauk ścisłych. Bódcze dźwiękowe dynamizują impulsację neuronów w korze mózgowej, co wywołuje wiele objawów pozytywnych dla prawidłowego funkcjonowania mózgu, takich jak: poprawa procesów pamięciowych, wzrost kreatywności, opóźnienie objawów zmęczenia. Muzyka oddziałuje na produkcję ważnych neuroprzekazników: epinefryny, noradrenaliny, serotoniny i dopaminy. Wpływa nie tylko na układ nerwowy i aktywność somatyczną, ale również poprawia pamięć i koncentrację. Może także rozwinąć inteligencję dziecka i co za tym idzie - łatwiejsze przyswajanie wiedzy z innych przedmiotów, w tym matematyki. Dzieci szkolone muzycznie mają lepiej rozwiniętą pamięć operacyjną, zdolności matematyczne, lepszą orientację w czasie i przestrzeni oraz umiejętność czytania i pisanie.

Rozwój wyobraźni i kreatywności. Wczesne muzykowanie pomaga w rozwijaniu wyobraźni i kreatywności dziecka poprzez wywoływanie różnych obrazów i przeżyć. Improwizacje muzyczne rozwijają takie cechy jak: spostrzegawczość, wyobraźnia, samodzielne myślenie. Muzyczna twórczość dziecka jest okazją do odnoszenia sukcesów, co podnosi wiarę we własne siły, możliwości, poczucie własnej wartości i pewności siebie. Nauka gry na instrumentach muzycznych kształtuje pamięć i zaspokaja potrzebę ekspresji. Kontakt z muzyką jest doskonałym narzędziem motywującym do rozwijania wyobraźni i własnej twórczości. Kiedy dziecko śpiewa, jego ciało przechodzi muzyczną wibrację, zmieniając stan fizyczny i emocjonalny. Taka forma działania muzycznego jest doskonałym narzędziem do odprężenia, relaksacji i odczuwania radości, co za tym idzie stworzenia warunków do rozwijania wyobraźni i kreatywności. Dziecko spokojne, zrównoważone emocjonalnie, zrelaksowane i szczęśliwe jest zaskakująco twórcze.

Poprawa zdolności poznawczych. Muzykowanie aktywuje mózg i wpływa na rozwój zdolności poznawczych, takich jak: pamięć, uwaga, koncentracja i myślenie abstrakcyjne. Mózg muzyka ma więcej połączeń neuronowych niż osoby, która ma do czynienia z muzyką sporadycznie. Muzycy wykazują się większymi umiejętnościami słuchowymi, elastycznością poznawczą, spostrzegawczością i zwiększoną wrażliwością. Wszystkie te funkcje mózgu wzmacniane są neuroplastycznością, szczególnie intensywną w wieku dorastania.

Poprawa pamięci. Muzyka może pomóc dzieciom w zapamiętywaniu informacji, ponieważ uczy ich

skorzeń i powtarzających się wzorców. Słuchanie utworów, zwłaszcza muzyki klasycznej niesie ze sobą ogromny potencjał, jeśli chodzi o tworzenie nowych ścieżek i połączeń w mózgu oraz w aktywowaniu jego obszarów. Dzieci, które od pierwszych lat swojego życia miały kontakt z wartościową muzyką, wykazują się wysoką inteligencją. Obcuując z muzyką, mózg uczy się tworzyć wzorce i schematy, które później wykorzystuje w pracy w zupełnie innych obszarach. Im częściej utrwalane są te ścieżki, tym szybciej i bardziej intuicyjnie podejmowane są działania. Zdobyte doświadczenie okazuje się przydatne do nauki języków, rozwiązywania zadań z matematyki czy fizyki, w połączeniu z logicznym rozumowaniem oraz kreatywnością. Zalety, jakie niesie gra na instrumencie, to: umiejętność wykonywania kilku czynności jednocześnie, kontrolowanie zachowań, przetrzymywanie informacji i samodzielne rozwiązywanie problemów. Im wcześniej rozpocznie się naukę gry na instrumencie, tym większe i korzystniejsze zmiany zajdą w mózgu. Trening muzyczny może znacząco zmienić jego strukturę, poprawiając pamięć werbalną i długoterminową.

Poprawa samopoczucia i zwiększenie pewności siebie. Muzyka może poprawiać nastrój. Pod wpływem słuchania jej uwalniany zostaje hormon - dopamina, który reguluje zadowolenie. Z kolei inny hormon - kortyzol, odpowiedzialny za stres, pod wpływem spokojnej, melancholijnej i harmonijnej muzyki klasycznej spada, przez co dziecko staje się spokojniejsze i zrelaksowane. Muzyka klasyczna może harmonizować cały organizm młodego człowieka, regulować tętno i przepływ krwi, dzięki czemu zmniejsza depresję oraz niweluje zły nastrój. Słuchanie łagodnej muzyki może uśmierzać ból i powodować spokojniejszy sen. Zajęcia z muzyki mogą pomóc dziecku w budowaniu pewności siebie poprzez pochwałę i uznanie za wykonaną pracę. To z kolei sprawia, że dziecko czuje się doceniane i ważne, co prowadzi o poprawy jego samopoczucia. Sukcesy muzyczne mogą więc wyzwalać produkcję endorfin i redukcję stresu.

4. Rozwój emocjonalny.

Muzyka ma ogromny wpływ na rozwój dziecka już w wieku przedszkolnym, gdy jest ono szczególnie wrażliwe na bodźce muzyczne. Kontakt z muzyką polepsza koordynację między półkulami mózgu, co z kolei poprawia mechanizm regulacji emocji takich jak: gniew, smutek, złość. Młody człowiek chętnie i z wielkim zaangażowaniem uczestniczy w różnych formach muzykowania, np. śpiew, taniec, gra na instrumentach, improwizacja. Aktywności te pomagają w wyrażaniu uczuć i kontrolowaniu emocji. Dają również możliwość wyrażenia siebie w sposób kreatywny. Możliwość wyrażania własnych odczuć pozwala dziecku na lepsze zrozumienie i przepracowanie emocji. Świat muzyki może pomóc w uczeniu

dzieci empatii i rozumienia emocji innych ludzi poprzez analizowanie tekstów piosenek i melodii. Muzyka może mieć również wpływ na doznanie przeżycia estetycznego, któremu towarzyszą takie emocje jak: wzruszenie, szczęście, radość, euforia, przez co kształtuje się głębsza wrażliwość dziecka.

Liczne badania naukowe potwierdzają, że muzyka stymuluje rozwój mózgu młodego człowieka w sposób kompleksowy. Wpływa pozytywnie na rozwój osobowości, uczy systematyczności i obowiązkowości. Rozwija wrażliwość, podzielność uwagi, spostrzeżawczość, umiejętność koncentracji, planowania i przewidywania. Ułatwia również przyswajanie wiedzy. Edukacja muzyczna młodego pokolenia jest w polskich szkołach często bagatelizowana, pomijana i niedoceniana. Często wychowanie fizyczne, plastykę i muzykę określa się mianem „michałków” co świadczy o kompletnym nierozumieniu mechanizmów procesów uczenia się. Należy więc uświadamiać rodziców, nauczycieli i dyrektorów szkół o dobroczynnym wpływie muzyki na rozwój dziecka i dążyć do

tworzenia odpowiednich warunków do edukacji artystycznej poprzez wyposażenie sal w instrumenty, dodanie do planu lekcji dodatkowych godzin rozwijających zainteresowania muzyczne, np. chór, gra na pianinie, taniec towarzyski, rytmika i zatrudnianie do tych zajęć profesjonalistów.

Netografia/Bibliografia:

<https://edukacjamuzyczna.org/>

<https://forumlogopedy.pl/artukul/rola-muzyki-w-rozwoju-mowy-dziecka>

<https://charaktery.eu/artukul/dlaczego-matematyka-tak-scisle-laczy-sie-z-muzyka>

K. Kierzkowska, Muzyka jako stymulator rozwoju ruchowego dziecka w wieku przedszkolnym

D. Krzywoń, H. Hetmańczyk, Inteligencja wieloraka w świadomości studentek kierunków pedagogicznych

E. Czerniawska, Pamięć – zjawiska zwykłe i niezwykłe, Warszawa 2005.

„Zeszyty Naukowe” Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika, 2010, nr 5, s. 124.

OD REDAKCJI

Drodzy Czytelnicy, sądzę, że po 10 latach wydawania *UczMy* pora przypomnieć pewne sprawy dotyczące tekstów i materiałów graficznych zamieszczanych w naszym czasopiśmie. Jeśli zechcieliby Państwo uważnie się temu przyjrzeć, zobaczą Państwo, że czasem występują pewne niedociągnięcia, których my jako redakcja sami nie jesteśmy w stanie naprawić, muszą w tym pomóc autorzy artykułów, przysyłając nam gotowy materiał – a to nie tylko tekst, ale też zdjęcia, grafika oraz, co bardzo ważne, ich odpowiedni opis. Wszyscy przecież chcemy, by nasze wspólne czasopismo było perfekcyjne.

Do dzieła zatem. Po pierwsze, przesyłane przez Państwa teksty powinny mieć formę artykułów. A ta forma nie wymaga motta, które często pojawia się przed tekstem właściwym. Z tego słownego ornamentu warto by zrezygnować. Można to zrobić na przykład na rzecz śródtytułów. Nazwanie kolejnych fragmentów tekstu nadaje mu przejrzystość, ale także poczucie estetyki czytelnika natychmiast doznaje miłych bodźców. Czytający widzi pewien podział, ułożenie, porządek, a nie tekst jednolity od początku do końca strony, co skutecznie zniechęca go do czytania.

Kolejna sprawa, zdjęcia i grafika to świetne dopełnienie tekstu, „dopowiadają” historię w przystępny dla oka sposób. Musimy jednak pamiętać, by zamieścić krótki opis zdjęcia oraz podać imię i nazwisko jego autora. Podobnie rzecz ma się z grafiką. Należy starannie wybrać dobrej jakości zdjęcia, które rzeczywiście są niezbędne w artykule, nie na zasadzie „sztuka dla sztuki”. Nie musimy oczywiście mówić, że w przypadku dzieci trzeba mieć zgodę rodziców na publikację ich wizerunku. Najlepiej sprawdzają się zdjęcia grupowe.

Następna rzecz to tytuły – powinny być krótkie, nośne, nie muszą opisywać: co, kto, gdzie, bo tego dowiemy się z treści artykułu.

I jeszcze opis bibliograficzny. Dostajemy przeróżne. Zostańmy przy najprostszym, tzw. typowym: nazwisko autora i inicjał imienia, tytuł, wydawnictwo, miejsce i rok wydania.

Jak Państwo wiedzą, nasze czasopismo tworzą trzy Kujawsko-Pomorskie Centra Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy, Toruniu i Włocławku. Aby zapobiec pewnemu chaosowi w przekazie materiałów, świetnie byłoby, żeby artykuły z rejonu bydgoskiego trafiały do skrzynki mailowej Anny Rupińskiej, z rejonu toruńskiego do Danuty Potręć, a włocławskiego do Doroty Łańcuckiej. I nazwiska, i maile redaktorek podane są w stopce redakcyjnej na 3 stronie czasopisma.

Przypominałam tylko kilka spraw ważnych przy publikacji artykułów. Chcielibyśmy, żeby zamieszczane w piśmie materiały były świetne nie tylko pod względem merytorycznym, ale dążymy do perfekcji także w kontekście edytorskim i graficznym. Tak więc do zobaczenia w następnym numerze – jeszcze lepszym niż poprzednie!

Anna Rupińska

Paulina Majsner

Biblioteka Pedagogiczna im. gen. bryg. prof. E. Zawackiej w Toruniu

Przemoc pod lupą

zestawienie bibliograficzne w wyborze

KSIĄŻKI

1. Agresja i przemoc w szkole, czyli co powinniśmy wiedzieć, by skutecznie działać / Ewa Czemirowska-Koruba. - Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2014.
2. Agresja w szkole / redakcja naukowa Maria Libiszowska-Żółtkowska, Krystyna Ostrowska. - Wydanie 2. - Warszawa: Difin, 2019.
3. Bezpieczna i przyjazna szkoła / redakcja Przemysław Ziółkowski. - Bydgoszcz: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki, 2016.
4. Jak reagować na agresję uczniów? Skuteczne techniki radzenia sobie z problemem: behawioryzm dla nauczycieli / Monika Zielińska. - Gdańsk: Harmonia Universalis, 2012.
5. Jak wytresować lorda: o elitarnych szkołach z internatem / Alex Renton; przełożyła Agnieszka Rasmus-Zgorzelska. - Warszawa: Prószyński i S-ka, 2020.
6. Najpierw pomyśl: trening umiejętności radzenia sobie z gniewem i agresją uczniów szkół ponadpodstawowych / Jim Larson; [tłumaczenie: Stowarzyszenie Psychoprofilaktyki „Spójrz Inaczej”]. - Warszawa: „Fraszka Edukacyjna”, 2012.
7. Nauczycielskie poniżanie: szkolna przemoc wobec dziewcząt / Lucyna Kopciewicz. - Warszawa: Difin, 2011.
8. Nie wolno mnie gnębić! Pierwsza rozmowa o... przemocy rówieśniczej / Maria Trojanowicz-Kasprzak; [il. Barbara Nowaczyk-Docz]. - Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, 2013.
9. Opresja w szkole / Maria Dąbrowska-Bąk, Katarzyna Pawełek. - Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 2014.
10. Powiedz „nie” szkolnym dręczycielom: poradnik dla dzieci i młodzieży / Vanessa Green Allen; przełożyły Emilia Oziewicz i Tina Oziewicz. - Warszawa: Wydawnictwo Poradnia K, [2019].
11. Profilaktyka agresji w środowiskach młodzieżowych. - Kraków: Dom Wydawniczo-Reklamowy „tematy”, 2013.
12. Przeciwdziałanie agresji uczniów: agresja i przemoc rówieśnicza, rozpoznawanie i zapobieganie agresji słownej, scenariusze zajęć, procedury postępowania w sytuacjach agresji / [redaktor publikacji: Agnieszka Stebelska]. - [Warszawa]: Oświata Grupa Wydawnicza, [2019].
13. Przeciw przemocy w szkole: literatura biblioterapeutyczna / Elżbieta Szeffler; [Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych]. - Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2010.
14. Przemoc: podręcznik przetrwania dla nastolatków: szkoła, internet, rówieśnicy / Aija Mayrock; przekład: Jowita Maksymowicz-Hamann. - Warszawa: Wydawnictwo Mamania, cop. 2020.
15. Przemoc instytucjonalna wobec dzieci: kulturowe uzasadnienie przemocy instytucjonalnej / Joanna Helios, Wioletta Jedlecka. - Wydanie pierwsze. - Warszawa: Difin, 2020.
16. Przemoc w szkole: metody pracy wychowawczej, przeciwdziałanie, skuteczna interwencja / Tomasz Garstka [et al.]. - Warszawa: Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza, cop. 2012.
17. Przemoc w szkole: program zapobiegania i zwalczania przemocy dla dyrektorów szkół, nauczycieli i rodziców / Mona O'Moore, Stephen James Minton. - Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, 2016.
18. Szkolny system przeciwdziałania przemocy rówieśniczej: praktyczny przewodnik / Jim Larson, Andrzej Kołodziejczak; tłumaczenie rozdziałów 1, 3, 4 Tomasz Bernat. - Otwock: Fraszka Edukacyjna, copyright © 2019.
19. Szkoła bez agresji: od mediacyjnego kształcenia do bezkonfliktowego wychowania / Beata Prościak. - Warszawa: Difin, 2013.
20. Trudne sytuacje w klasie szkolnej: identyfikacja, propozycje rozwiązań / Aneta Paszkiewicz. - Wydanie pierwsze. - Warszawa: Difin, 2019.
21. Nauczycielskie poniżanie: szkolna przemoc wobec dziewcząt / Lucyna Kopciewicz. - Warszawa: Difin, 2011.
22. Życie w szkolnej klasie: jak poprawić relacje i zapobiegać przemocy / Fabio Pasquale, Alfredo Cenni; [przekład z języka włoskiego: Anna Gogolin]. - Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2018.

PATRONAT HONOROWY:

Marszałek Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
Piotr Calbecki

KUJAWSKO-POMORSKIE CENTRUM EDUKACJI NAUCZYCIELI WE WŁOCŁAWKU
MIEJSCEM ODKRYWANIA TALENTÓW

ODKRYWAMY TALENTY 2024

Termin nadsyłania prac: **do 15 maja 2024 r.**

Konkurs dla nauczycieli szkół i przedszkoli

Atrakcyjne nagrody za najciekawsze prezentacje

Regulamin konkursu

WWW.CEN.ORG.PL zakładka **KONKURSY**

KUJAWSKO-POMORSKIE CENTRUM EDUKACJI NAUCZYCIELI WE WŁOCŁAWKU
AKREDYTOWANA WOJEWÓDZKA PLACÓWKA DOSKONALENIA

ul. Nowomiejska 15A, 87-800 Włocławek, tel. 54 231 33 42, fax. 54 412 10 98, e-mail. kpcen@cen.info.pl

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli we Włocławku
jest Jednostką Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu
jest Jednostką Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Toruniu

Zostań:

- Szkołą Promującą Zdrowie

- Przedszkolem Promującym Zdrowie

Kontakt: koordynator wojewódzki Zofia Spalińska, nr tel. 881 933 355

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Publiczne, wojewódzkie, akredytowane placówki
doskonalenia zawodowego nauczycieli prowadzone
przez Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Kujawsko-Pomorskie
Centrum Edukacji Nauczycieli
w Bydgoszczy

ul. Jagiellońska 9
85-067 Bydgoszcz, PL

stac. 52 349 31 50, fax 52 349 31 03
kom. 697 011 842

www.cen.bydgoszcz.pl
info@cen.bydgoszcz.pl

www.facebook.com/kpcenbydgoszcz

Kujawsko-Pomorskie
Centrum Edukacji Nauczycieli
w Toruniu

ul. Henryka Sienkiewicza 36
87-100 Toruń, PL

stac. 56 622 77 47, fax 56 622 31 81
kom. 881 931 025

www.kpcen-torun.edu.pl
kpcen_torun@kpcen-torun.edu.pl

www.facebook.com/kpcentorun

Kujawsko-Pomorskie
Centrum Edukacji Nauczycieli
we Włocławku

ul. Nowomiejska 15A
87-800 Włocławek, PL

stac. 54 231 33 42, fax: 54 412 10 98
kom. 531 431 086

www.cen.org.pl
kpcen@cen.info.pl

www.facebook.com/kpcenwloclawek

